Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

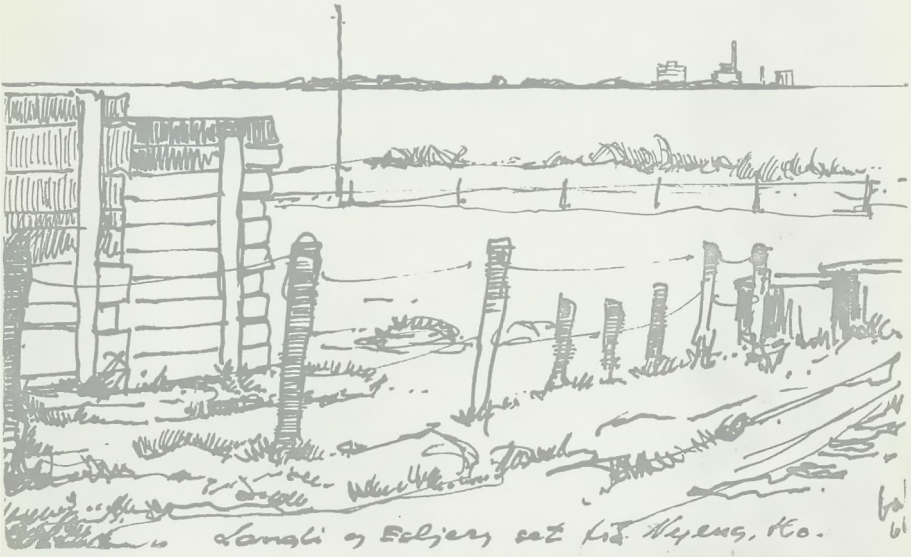
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Vestjyder

fortæller

1966

VESTJYDER

fortæller

LIONSFORLAG . VARDE
1966

INDHOLDSFORTEGNELSE

Jydepotter og pottejyder – af museumsinspektør H. Øllgaard, Ølgod 7
Spredte træk af udviklingen i et lille vestjysk sogn gennem de sidste 50 år – af lærer C. Chr. Lave, Vester Nebel 13
Spredte glimt fra lære- og lærerår i den gamle vestjydske skole – af pensioneret lærer Chr. Nielsen, tidl. Janderup 28
Asmus fra Krathuset – af Søren Noe Nygaard, tidl. præst i Lunde-Outrup 32
Da man skød til fugls i Ribe – af K. H. Rosenstand, Ribe 46
Vestjyder og politik – af førstelærer Fr. Nielsen, Varde, tidl. Hodde 52
Født i Holbæk – men alligevel vestjyde – af redaktør Knud Rée, Esbjerg 66
Hvad en Esbjerg-postmand oplevede – af overass. H. Wulff, Esbjerg 71
Byen over alle byer – Varde – af landsarkivar Carl Lindberg Nielsen, Odense 79
Ungdomsminder fra feriebyen – af overretssagfører Otto Bisgaard, Silkeborg 89
Spredte minder – af direktør Claus Sørensen, Esbjerg 93
Pinse i Sønderho – af folketingets formand, Jul. Bomholt 100
Købmandsminder – af boghandler J. Jacobsen, Skjern 108
Et kulturbillede – af litterat Ludvig Murtfeldt 113

FORORD

Opmuntret af den gode modtagelse, som første samling af „Vestjyder fortæller" fik, vover vi atter i år at udsende en samling erindringsbilleder forfattet af mænd med tilknytning til Vestjylland.

Mangfoldige moderne foreteelser møder i vore dage mennesker i by og på land. Gamle traditioner og synsmåder møder nye og kræves til regnskab for deres bærekraft. Reformer og ny planlægning trænger sig på. Livsformer forandres for mange.

Men udvikling er ikke i sig selv nogen autoritet – endsige da en skæbne. Og selvom kun få kan følge den sorte reaktions talsmand i Thorkild Gravlunds bog „Sognet", når han siger: „Jeg sku' hilse og sige, om det må være som det er og blive som det var", så er det nok lige så farligt at følge vor tids både opgivende og rabiate udtryk: „Man kan ikke sætte sig imod udviklingen". Gammel tids erfaring og ny tids udfordring må mødes for sammen at forme en menneskelig holdning til de ting, der sker og de krav, livet stiller.

Vi håber, at disse erindringsglimt kan virke med dertil i tillid til, at der stadig er interesse for og mening i at holde folkets minder fast.

Ligesom sidste år ønsker vi også at medgive denne bogs forfattere en hjertelig tak for den interesse, de har vist opgaverne og den oplagthed, hvormed de har løst dem.

Bogens overskud vil ubeskåret tilfalde klubbens hjælpearbejde på Grønland og andre filantropiske formål.

Varde, i september 1966.

Lions Club Varde.

JYDEPOTTER OG POTTEJYDER

Af museumsinspektør H. Øllgaard, Ølgod.

I min skoletid lærte vi, at der var ni slags jyder. Den første og fineste slags var kronjyderne boende på Randersegnen – med Niels Ebbesen som repræsentant. Den niende slags og mindst fine var fnatjyderne, men deres hjemsted blev os ikke meddelt og forblev i det dunkle. Midt i remsen befandt sig pottejyderne hjemmehørende på Varde-egnen. De var hverken fine eller grove, men jyder i almindelighed, og der var da heller ikke grund til at protestere mod pottejydenavnet, da jydepotterne eller de sorte potters tilblivelse her var en kendsgerning over det ganske land. Som Hammerum Herred havde sine uldbindere og hosekærmmere, Silkeborg-egnen sine træsko- og klodsmagere, havde Varde-egnen sine pottekoner og pottehandlere. Der skulle i fattige tider en ekstra indtægt til for at klare landgildet på de magre fæstegårde.

Statistik var man dengang ikke særlig behæftet med, men alligevel har man her på Varde-egnen en ret udførlig og oplysende opgørelse af pottehåndværkets omfang og betydning for et vestjysk landsogn.

Det var overlærer J. Olsen, Varde (1886–1911), der ved hjælp af Horne sogns gamle pottemænd fik opgjort, at man i året 1855 havde lavet 270.400 potter i sognet, det gav 676 læs, som udførtes til landets forskellige egne og forsynede sognet med tiltrængt valuta. Toldkontoret i Hjerting havde i 1840 en opgørelse, der viste en udførsel af ca. 1.032.000 potter, men dette år var måske også højdepunktet for håndværket. Producenterne tjente næppe så meget, som de handlende pottemænd, men alligevel kunne en

pottepige, „der var gue i æ ler", stå sig helt godt lønmæssigt set og havde også visse chancer for at komme i havn som gårdmandskone, men bestillingen var beskidt og tillige i forårstiden usund, da leret allerede i marts måned skulle trædes ud og æltes med de bare fødder, for at der ikke skulle komme knaster og småsten med i formningen. En jydepottes tilblivelse var en lang historie, som ikke kan gengives her. Den skulle have ni behandlinger, afbrudt af pauser til tørring. Når den nu er blevet så stor en attraktion i antikvitetsverdenen, er det, fordi brænding og formning er foregået på en måde, som kun kendes et par steder i Europa, nemlig Balkan og øgruppen Hebriderne. Det var en teknik så egenartet og gammel, så den kan føres helt tilbage til forhistorisk tid.

Er jydepotterne formskønne? Nej, det kan næppe siges; de er lavet som daglige brugsgenstande, passende til tidens ildsted, den åbne skorsten. Men de har den rette funktionalistiske form, bredbuede, rummelige og uvæltelige. Jeg hørte engang en mand rose sin tjenestepige for hendes kørsel med et spand vanskelige heste, han sagde: „Hun står op i vognen så fast som en swot pot o tre tæer."

En pottekone eller pige lavede også andet end potter, hun „gjorde" pander, fade, tallerkener, kaffekander, lysestager, øl og brændevinsdunke og brændevinstøj, legetøj og meget andet, ca. 25–30 forskllige slags. Typerne var så nogenlunde de samme, men nogle pottemagere dyrkede dog lidt mere i retning af udsmykning end andre. Fra flere sogne kan nu kendes enkeltes produkter. I Ølgod var der således i midten af 1800-tallet en pottekone kaldet Ane Malene, hun lavede kaffekander til gildebrug med tre ører, fyrbækkener, kakkelovne og kakkelovnsrør. Ovnene var sammensat af firkantede kakler, der blev muret sammen med åbningerne udad. Hun var også mester for et par gildesgryder, der hver kunne tage to spande vand; derimod er det nok en kone fra Horne, der tilkommer æren for to berømte

gildespotter eller gryder, der stod i Blaksmark kro. De kunne hver tage fem spande vand, de stod nedpakket i høkasser og udlåntes kun sjældent og kun med behørige formaninger.

Når der på en egn var en 5–600 familier, der gav sig af med pottemageriet, og en pottepige på en sommer kunne præstere ca. 3000 potter, så forelå der en opgave mere, nemlig at få potterne solgt. Det blev pottehandlernes sag, pottemænd kaldte man dem. Nu er handel jo ikke det, vestjyderne i almindelighed har været ringest til, og pottemændene var ret drevne handelsfolk. Om pottehandelen i Skads og Horne herred er der for år tilbage skrevet af Torben Klinting, Andreas Jensen og flere, så der skal kun her nævnes et enkelt eksempel om emnets alsidighed.

I Ølgod gamle kro havde i vintertiden en pottehandler kaldet Niels Kusk sit tilhold. Han havde i regelen et spand heste opstaldet. I sommertiden havde han dem anbragt andre steder i sognet, hvor der var billig græsning. Kusknavnet havde han erhvervet som herskabskusk; men nu var han fiske- og pottemand. Fiskene hentede han ved „æ gav" (Nymindegab). Når der kom både ind, stillede han med sin fjællevogn og fik et læs af blandet størrelse og art, og ved hjælp af et par „skægmænd" (dunke) med hjemmelavet brændevin reddede han læsset til en overkommelig pris. I sommertiden kunne det knibe at få fisken afsat i frisk tilstand, så de kunne blive noget røde om øjnene, men når han kom op i landet, var folk ikke så store kendere af fisk, og så roste han særlig de „rødøjede" som en sjælden vare, fanget helt ovre ved England. Om hans pottehandel var mere reel, er vel et spørgsmål. På de hjemlige egne var der ikke noget at klage over. Niels var velset og havde altid en sukkerknald til børnene. „Det æ javnhen en gue mundsmåg (mundgodt)," sagde han. Han købte potter op fra „pøtten" (brændingsstedet), en ilding (brænding ca. 200 stk) gav et halvt læs, og udsalgsprisen var ca. fem gange indkøbsprisen. Jo længere han kom væk, jo dyrere blev de. Læsset, der var pakket med revling- og lyngkoste,

havde et belejligt sted en udsøgt tykvægget, solid potte, som Niels demonstrerede varen med ved et kraftigt slag på bunden. „Sådan en potte kan man koge surgrødsnadver i i over 20 år, og den kan javnhen holde til en gal køks (kogekone) ved bryllup og begravelse." Det sidste var ikke uden betydning, for da blev der fyret med skrappere brændsel end hedetørv, og så kunne gildesuppen ende i ilden. Gamle præster var dog forberedt på sligt, og den gamle pastor Buchholdtz i Ølgod havde en bestemt tale, når sådant indtraf, for så skulle der jo laves sovs eller anden mad, som tog en god times tid. Ældre folk kendte talen, og skønt den kunne variere noget, vakte den ingen glæde. Den begyndte således: „Da vi i dag har nogen tid, vil vi se tilbage på visse begivenheder i de sidste 100 år." Ja, så vidste man, hvad der var sket i køkkenet.

Kalamiteten var nok også kendt andre steder, for jeg husker fra mit første læreår, at en gammel kone fortalte om en stor begravelse på Vejle vesteregn, hvor hun havde vartet op. Den største jydegryde tabte sin bund, og suppen slukkede ilden. Men der var en kraftig køks i køkkenet, hun beordrede 10 potter brændevin serveret. Mændene var ikke uvillige til at tage fra, men kvinderne fandt ikke, at situationen passede i ritualet, men da tiden gik, gik det hele dog ned, og der måtte endda en ny forstærkning til, inden maden kunne serveres. Den gamle kone tilføjede med et smil „Det blev såmænd da en ret fornyvle begravelse."

Niels Kusk havde en pottetur nordpå, men til den lånte han et studespand, for folk havde mere tillid til ham, når han kørte med stude, mente han. Der var dog en ulempe ved det køretøj, idet han ikke kunne køre midt på dagen, eller når vejret var varmt. Engang kom han ikke længere end til Lem, for der bissede studene, og så var det forbi med pottehandelen, der var kun et læs potteskår tilbage. Når han kørte østpå, var potterne stablede, de små inde i de store, og alt var tilpakket med revlinge-

koste og skurebørster, revlingereb og lignende. Kneb det så med handelen, fik de en revlingeting i tilgift. Han havde efter sigende en egen opfindelse, som dog næppe er til mere, det var en kaffekande med en prop eller låg i kaffekandetuden, for der gik alt for store kaffeværdier tabt ved duften fra åben tud, sagde han.

På en årlig tur til Fyn kom han hjem med brugte stadsvogne, som var gået af mode derovre. Han kunne have to eller tre tomme vogne på slæb, men Niels Kusks kørsel var ellers ikke så rosende omtalt. Vognenes træaksler skulle smøres med korte mellemrum, men da smørelse kostede penge, anvendte han „havmus", rokkeæg, som han erhvervede på sine fiskehandelsture til stranden. Så skreg vognakslerne op ad bakke: „Hviller blev a smurt, hviller blev smurt, i fyver, i fyver." (hvornår blev jeg smurt – i fjor). Nedad bakke sagde de: „Det går endda let, uden Nielses fjedt."

Med den åbne skorstens forsvinden kom de emaljerede gryder i brug. De kunne tåle stærkere varme og var nemmere at holde rene, men det var ikke den eneste grund til jydepotteindustriens endeligt. Det var ikke længere fint at være pottepige, det var heller ikke nemt at få de rigtige hedetørv. En pottepige skulle en sommer bruge henved 50 læs. De skulle graves, stables og hjemkøres, og den afgravede hede var nærmest ødelagt. Potter, flakninger og pander kom op på loftet, og de store kunne anvendes nytårsaften. Man måtte selvfølgelig ikke tage potter uden revne til et sådant brug, men man kunne jo da i sommertiden sørge for, at en potte fik en lille revne, den kunne så til sin tid give et passende rabalder på en køkkendør. Man kunne jo dengang ikke vide, at samme potte i dag betyder en større pengeseddel.

Kun enkelte nulevende har oplevet pottetiden, og kun een gang har jeg oplevet en ilding (brænding). Jeg var kun en lille purk, men husker en lille høj af hedetørv, hvorfra røgen væltede ud fra alle sider, uden man kunne se ild. Mandfolk gik og rettede

ved tørvene og dækkede til. En gang imellem gav det et knald inde i højen, og hver gang var der en kone, der sagde: „Åh guj endda." Det var pottekonen, der jamrede over, at en potte havde fået det for varmt og revnede. Jeg var meget forarget, for jeg havde lige lært det andet bud.

Pottehandelen er måske gået mere over i historien end selve produktionen, for det passer så vist godt nok, hvad der står på Øster Horne herredsten i Kongenshus Mindepark: „Æ pottehandel var liså ærlig som æ hestehandel – men heller et mier."

TRÆK AF UDVIKLINGEN I ET LILLE VESTJYSK SOGN GENNEM DE SIDSTE 50 ÅR

Af pensioneret lærer C. Chr. Lave, Vester Nebel

Hvis man en dag år 1916 kom kørende ad landevejen vest for Varde by for at komme videre ad vejen mod Ribe, måtte man i byens østlige udkant overskride den nord- og sydgående jernbane, og der var ikke fri og åben overfart. Der var en bom, og var tog i vente, måtte man jo pænt holde tilbage, til det var passeret, og bommen gik op. Tålmodighed behøvedes til tider, og der kunne godt dannes en hel lille kø af cykler og køretøjer, kun hestekøretøjer, biler så man ingen af. De meget få, der fandtes, var også klodset op under verdenskrigen, der først sluttede i 1918. Dette forhold var en stor ulempe for både den ind- og udgående trafik og for byen i det hele taget, og så snart krigen var forbi, kom stærke kræfter i bevægelse for at få denne ulempe ophævet. Man var klar over, at dette måtte ske ved anlæg af en viadukt – en bro over banen. Dette beroede selvsagt på, hvad statsbanerne mente og ville. Men det lykkedes at vinde gehør for tanken og få pengemidlerne bevilget, så arbejdet kunne begyndes; og det skred ret hurtigt frem, og viadukten kom ikke til at skade eller vansire byen i nogen måde. Når man nu kører over viadukten, hvorfra man kan overse hele jernbaneterrænet og banegården, er der nok ikke mange, der tænker på bommen dernede og de spildte minutter.

Men er vi nu sluppet heldigt og godt under bommen og over banen og fortsætter gennem Sønder Varde, kommer vi efter et par kilometer til grænsen af V. Nebel sogn, og her er bebyggelsen næsten sluppet op. Dog ser vi på vejens venstre side en lille tarveligt udseende ejendom – i dag ligger der en god moderne gård på 60 tønder land. Er det en sommerdag,

ser vi på marken et par magre køer og en lige så mager hest. Måske ser vi også manden og konen på marken. De er vist søster og broder, og han var en hjemvendt amerikaner. De ser begge ligesom lidt menneskesky ud. De har ord for at være lidt til en side, som man siger. Men det er nu selve ejendommen, der er mest omtalt, den er kendt viden om under navnet Røverkælderen – æ Røwerkjelder i egnens dialekt. Der går sagn om, at skarnsfolk og røvere i fortiden holdt til her og overfaldt og udplyndrede de vejfarende. Der må have været skov her på den tid, der kunne tjene som tilholdssted og skjul for røverpakket. Man ser endnu en del egepurl på den nordlige side af vejen, muligvis rester af fortidens egeskove. Endnu et stykke fremme breder lyngheder sig til begge sider, og er det en sensommerdag med blomstrende lyng, kan det være et smukt syn at se ud over heden. Hist og her stikker de små fine røde tyttebær hovedet frem mellem lyngen. Man kan endnu med tålmodighed samle sig en lille portion til syltning, hvad man også ser nogen benytte sig af.

På hele strækningen fra Røverkjælderen, til vi når Ølufvad kro, ser vi kun lyng og atter lyng til begge sider, ikke een menneskelig bolig. Men vi har på højre hånd mod syd fået øje på et kirketårn, der ses viden om – Vester Nebel kirke; men byens vartegn er en høj skorsten, som vi ser tæt ved kirken, for Vester Nebel har et mejeri, oprettet og bygget 1908, og det har siden kun haft den samme bestyrer indtil 1950. Men i dag 1966 synger det på sit sidste vers på vej mod og ind i centraliseringens paradis. Kun lidt før vi når kroen, ser vi til højre mod vest en samling af nogle få gårde og et enkelt hus. Det er Lifstrup by, en af de mange hundrede af bebyggelser, hvis navne ender på *torp,* der kan varieres på strup, trup og rup og endda flere former. De har næsten alle et mandsnavn til forled. Her er det altså det gamle almindelige nordiske Leif. Leifstorp smelter meget let sammen til et Lifstrup. Vi må

lægge mærke til kroen, når vi kører forbi, det er det mindste, vi skylder den, præget som den er af alderdom og fortid. Kroens ejer, den viden om kendte Jens Riber sidder endnu 1916 for bordenden, hvor også hans far Chresten Riber sad i mange år før ham, og underholder en gæst, der har fået trang til et glas eller måske til at få en „hold snak" med Jens Riber. Han er af den type, der aldrig siger et ondt ord om nogen; det ved man og skønner på det.

Fra ældgammel tid, de store studedrifters tid, betød Ølufvad kro et rast og hvilested for studene og de mandfolk, der havde til opgave at lede deres mødige fjed helt ned til den gamle Hansastad Hamborg, hvor der kun ventede dem død og fordærvelse.

Kroens privilegium omfattede pligten til at huse vejfarende om natten. Navnet, der ender på *vad,* kommer selvsagt fra åen, der løber tæt forbi. Der har der været et vadested, mange hundrede år, før der kom en kro, og navnet, som udtales Øluf- og ender på *vad,* stammer sikkert fra en katolsk helgen, måske Hellig Olaf. Ordet Olaf kan være tilslebet til Øluf, der er lettere at udtale i den forbindelse. En lille kilometer mod vest langs åen ses et par gårde, der benævnes Vestervad. Men vadestedet her har nok kun været benyttet af gående og ridende, for der er ingen bro eller vej.

I dag 1966 sidder Jens Riber's datter ene tilbage i den gamle kro, og af og til standser vel en bil, et par mennesker går ind og får sig et glas i den gamle krostue med ølreklame på væggen. Men den store og moderniserede „Korskroen" 3 km længere mod syd har ganske taget luven fra Ølufvad. Nu drejer vi til højre, og snart når vi den store gamle gård Ølufgård, der i sin tid var en hovedgård med 500 tønder land, men nu er udstykket til godt 100 tønder land. Den ejede i sin tid Vester Nebel kirke. Mange stormandsslægter har gennem tiderne ejet Ølufgård. Den kendte og vidt forgrenede slægt Windfeld besad

den indtil 1910. Gennem gårdspladsen går vejen til Vester Nebel kirkeby tæt ved. Det er en af de mindste byer, kun et par gårde og et par huse foruden kirken og skolen, forsamlingshus, brugsforening, mejeri og en smedie. Ja, så er der både en nyere og en meget gammel jordemoderbolig. I dag 1966 er der henved et halvt hundrede pæne nye huse; men sådan er det nok gået i mangfoldige små landsbyer. En af de gamle degne i Vester Nebel omkring Holbergs tid havde en kone, som rejste til hovedstaden og blev uddannet til jordemoder på skolen, der blev oprettet i 1759. Før den tid var der ingen faglærte jordemødre i landet. Formodentlig var det til hende, amtet byggede en bolig. Hvordan så ellers menneskenes børn kom til verden før den tid?

Det gamle hus blev 1964 brudt ned og pladsen planeret og beplantet som et lille anlæg midt i byen. Huset, det bar præg af århundreder med åben skorsten og ildsted. Men i den lille gamle have står endnu hele sognets største bøgetræ og fornyer sin sommerdragt hvert forår til behørig tid.

Vester Nebel skole var en ret anselig og solid bygning med stråtag, højt til loftet inde, og en rummelig og god lejlighed for læreren, hverdags skolegang om vinteren og med kun en halv dag ugentlig for de store børn om sommeren. For de mindre børn havde man en vinterlærerinde for halvåret. Først 1925 fik man en ordning med en fast lærerinde for hele året. Skolen var opført 1880 og bygget meget solidt af to af de gamle ejendommelige håndværkere, der var både murere og tømrere. Om dem kunne man nok med en lille omskrivning sige som Blicher om Kræn Koustrup, der var murer om æ sommer og skuelmester om æ vinter, at han var lige dygtig til begge dele. En ældre håndværker af samme type fortalte om de to gamle af hans kollegaer, der havde bygget Vester Nebel skole 1880. De stod om vinteren, før byggeriet rigtig begyndte, og lavede alle de ting, døre og vinduer med ramme og karme, også skolebænke, der

var så lange, at 5–6 børn sad på hver. Arbejdslønnen for de to var for hele denne vinter 400 kr. Det lyder jo utroligt i vore øren, men det skal nok være sandt.

Samme gamle håndværker, *der fortalte det,* havde vi en hel del at gøre med i skolen. Han lavede mange ting til os, og de var altid smukt og solidt udført. Blandt andet et smukt katheder, som han fik tegningen til, og to store bogskabe. Da han leverede et af dem, beundrede jeg de smukke årede fyrretræsflader i fyldingerne og sagde det. Der var ikke en knast at finde i hele skabet. Han svarede dertil: Når a får saan en bestilling, så rejser a ud til tømmerhandelen i Varde og tejer de brædder ud, a vil ha. Han fortalte mig en anden gang: A arbejd i manne år sammen med (navnet). Vi påtog os arbejder i fællesskab og delte så fortjenesten. Da jeg ytrede, om der ikke var vanskeligheder ved at få den rigtigt og retfærdigt fordelt, svarede han: Nej der var aldrig vanskeligheder. Der blev aldrig sagt et ufint ord imellem os. Ja, ufint, det var det ord han brugte, og det var også fint sagt, og jeg tvivlede ikke om, at det var sandt. Jeg kendte godt kollegaen. Jeg glemmer ikke gamle Hans Olesen.

Omkring 1920 skete der det, at det kirkelige tilsyn med skolen faldt bort. Det forhindrede dog ikke, at præsten kunne vælges til formand for skolekommissionen og have adgang til besøg i skolen. Men de noksom omtalte provstevisitatser faldt bort, og de velkendte situationer, hvor provsten, der eksaminerer børnene og får overraskende og morsomme svar, forekommer ikke mere: Provsten eksaminerer i grammatikkens løngange og spørger pigen: Når du nu går i din seng om aftenen, siger du så: Jeg lægger mig, eller siger du, jeg ligger mig. A sejer ingen a æ diel, a sejer, a putter mæ, var svaret.

Denne lille gramatikalske forvikling bringer tanken hen på en anden i de voksnes verden.

Degnen står og betragter graveren, der er ved at grave en

grav på kirkegården. Han er stødt på en stor kampesten, som han står og bakser med for at få den op, uden at det vil lykkes. Den får du aldrig op, Jens, siger degnen. Nej, men a kan *synk* den, svarer Jens, hvortil degnen tilføjer: Så må du sandelig ha' en god vid hals, Jens. Men den slags småsynder gør man sig frejdigt skyld i over det ganske land; de påtales ikke. Man har ved lejlighed *sat* og ventet i flere timer, og man har – beklageligt nok *lagt* i sengen i tre dage. Eller man har set en bro blive *sprunget* i luften med dynamit. Vort modersmål er jo dejligt og udmærket egnet til at få sig en sund latter over af og til.

Om det vestjydske lune er der både talt og skrevet meget. Men den store humor, den som professor Høfding skrev sin store bog om, den, som tager livets tilskikkelser med et smil og et glimt af selvironi, så selv tragedien akcepteres og så at sige forvandles til et romantisk islæt i tilværelsen, som Karen Blixen ville sige, kan også finde sit udtryk blandt vestjyder: En bondemand har en stor og god fåreflok. Den bliver angrebet af en smitsom syge, så fårene dør, det ene efter det andet. En dag kommer hyrden da og melder, at nu er det sidste får død. Nå, ja! Da var'et endda godt, at de slov te, var husbondens eneste kommentar.

Også den *bidske* humor kan komme til udtryk, som da Jens Hansen træffer sin nabo i gang med at tage kartofler op. Han komplimenterer ham for den gode avl og de store pæne knolde. Ja, jov, svarer naboen, det er godt nok. Men hva' kan et så nøt. Der blyver jo ingen smo te æ svyn. De fik altid de mindste og de dårligste, de store og gode var beregnet til et højere og mere menneskeligt formål. Men det er jo her den fødte kværulant, der afslører sig selv som den, der aldrig er tilfreds med nogen ting og forbitrer livet for sig selv og andre. Han findes nok i enhver krog af landet.

I Vester Nebel skole fandtes omkring 1920 en lille bogsam-

ling. Den var hverken betydelig eller særlig pæn med bøger af – som man kan tænke sig – Zakarias Nielsen, Carit Etlar, Thyregod med flere, der dyrkedes i det nittende århundrede. På samme tid blev der sat en næsten voldsom agitation i gang med det formål at få oprettet samlinger med det fine navn biblioteker i hvert sogn. Det var den landskendte fynske lærer Jørgen Banke, der søgte at banke ind i hovedet på folk, at læsning og kendskab til litteraturen var et nødvendigt led i et menneskes opdragelse og uddannelse og udvikling, og hvor megen lyksalighed kunne der ikke komme ud af, at man havde et sådant bibliotek nær ved hånden! Man kunne så at sige få svar på ethvert spørgsmål, som livet kunne stille et menneske over for. At man kunne leve lykkeligt uden bøger, var ganske utænkeligt. Særlig når man læste med omtanke, kunne der læres en masse af bøger. Den snak var der jo en del om. Men jeg har dog truffet mennesker med uddannelse og eksaminer, deriblandt en folketingsmand, der har erklæret, at de aldrig i deres liv har læst en bog til ende ud over de lærebøger, der var nødvendige for at få en eksamen, og som trods det havde levet lykkeligt til højt op i alderen. Mange mennesker siger, at de har alt for travlt til nogen sinde at få tid til at læse en bog, og måske har de også mere fornøjelse og udvikling af det arbejde, de går så ivrigt op i og har så travlt med. Samme gæve Jørgen Banke var en stor spøgefugl og god til at fortælle anekdoter, som han kaldte pesalliker. Her er een: En bondemand var kommet til marked i Odense med en hest, som han ville sælge og fandt snart en køber, der målte og følte hesten på alle kanter og endelig lagde sin hage på hestens højeste og bageste del, som handelsfolk bruger for at måle højden. Derefter lagde han en hånd på samme del af hesten og så vist på ejermanden. Hvad skal den så koste? 700 kr. var svaret. Er de muli (muligt) spørger køberen og ser forbavset på ejeren. Nej, de er rumpi, var svaret. Den slags tog jo kegler.

Ved hjælp af små årlige kontingenter fra læserne og tilskud fra kommunen lykkedes det os at få oprettet et rigtigt godt lille bibliotek, der i høj grad er blevet udvidet senere. Læreren var vel den, der var nærmest til at tage sig af at betjene det ved indkøb og udlån, og det var en ganske interessant bestilling. Man fik lejlighed til mangen god samtale med lånerne og indblik i deres tankeliv, når de snakkede op om, hvad de havde læst.

Han havde nu ret den gode vennesæle entusiast Jørgen Banke. At bringe litteraturen i alle dens former med al dens rigdom og alle de skatte af henfarne slægters tanker og erfaringer ud til alle, så enhver især kunne få del i og blive beriget af den, det var en sag, det var nok værd at kæmpe for, og det gjorde han af et ærligt hjerte, og se, hvor han sejrede!

Når man vil prøve at give træk fra udviklingen i Vester Nebel sogn gennem de sidste forløbne 50 år, så kommer man ikke uden om spørgsmålet opdyrkning. Dette har haft en overvældende betydning her.

De før omtalte hedestrækninger på Lifstrup hede blev i en vis periode pletvis beplantet med nåletræer. Men der gik jo mange år, før de kunne blive til nytte. Under begge verdenskrige blev der dog udhugget en del kvas til brændsel. Men man opdagede efterhånden, at jorden egnede sig ganske godt til opdyrkning. Skynd dig kom! om føje år heden som en kornmark står. Dette gik i bogstaveligste forstand i opfyldelse her, for snart begyndte man at rykke nåletræerne op med rod, hvad der ikke var vanskeligt, da de ikke har nogen pælerod. Så blev jorden pløjet og merglet og kultiveret, og snart gav den afgrøder af korn og kartofler og roer. Sagen var og er, at der under lyngen og muldlaget er et lag ler, der til enhver tid holder på væden. Hvor der kun er sand under, forsvinder væden alt for hurtigt længere ned, så planterne lider mangel og måske i en regnløs periode visner hen. Mergling af jorden er et felt, der er ofret uhyre meget på her, meget mere, end hedejorden var værd i forvejen.

Det fortaltes, at der blev handlet med arealer til 10 kr. pr. tønde land. Det var måske en rimelig pris, så længe der kun avledes en smule tyttebær: Lyngen selv havde næsten ingen værdi.

Det var en gårdmand i Lifstrup, længst afdøde Andreas Jørgensen, der gik i spidsen for opdyrkningen. Til hans gård hørte store arealer af lyngheder, så der var nok at tage af, og han havde fem sønner, der alle havde mod på at tage fat. Andreas Jørgensen var ikke meget stemt for beplantning. Han lod lyngen brænde af og satte ploven i. Der var ingen traktorer til at lette arbejdet, så det kostede tålmodigt og hårdt slid for både mand og heste. Men den gode vilje trækker et stort læs, og energi manglede ikke, hvad var nu mere naturligt, end at sønnerne fik hver sin gård efter som passende arealer blev modne til bebyggelse og drift for en familie. Således kom der til at ligge fem gårde i stedet for en. Den gamle gård er stadig centrum i Lifstrup by. Næsten al jorden i sognet har trængt til mergling, dræning og afvanding. Dette arbejde er gennem mange år blevet fuldført næsten overalt og ved stort tilskud fra staten, ifølge en lov derom. To gange, sidst omkring 1925 har her været beskæftiget polakker ved arbejdet med opgravning af mergel. Der var nok at hente i en rimelig dybde, og der dannedes vældige udgravninger, der fik karakter af små søer, da de ret hurtigt fyldtes med vand. *Der* kan nu fanges ål og gedder. Polakkerne var dygtige arbejdere, og mange kom med deres familie og boede har i flere år. De var flinke folk. At der var et par uheldige iblandt, må indrømmes. Nogle blev her i landet og fik landejendom. Deres børn gik i Vester Nebel skole, og de var både flinke og ordentlige, godt begavede og lærenemme. Nogle af dem læste videre og fik stillinger her.

Andreas Jørgensens eksempel smittede, og flere gik i gang med opdyrkning af heden. År efter år forlængedes den lange række af nye ejendomme langs med Ribelandevejens side mod

nord og enkelte mod syd. At de mange nye gårde blev drevet dygtigt og efter de bedste mønstre for landbrug, kunne man vente. Anstrengelserne belønnedes med gode afgrøder og græsgange for talrige køer og ungkvæg. At folketallet i sognet er mere end fordoblet i den sidste menneskealder, 30 år, vil man ikke undres over.

Hygum udgør den sydlige del af Vester Nebel sogn. Det er et ret stort areal med spredt bebyggelse uden nogen bydannelse. Navnet, der går tilbage til vikingetiden, var sikkert oprindeligt et marknavn, og hele arealet har vist i både oldtid og middelalder været lynghede. Den sidste rest deraf blev opdyrket omkring 1900. Stednavneforskere har påvist, at stavelsen um, der danner sidste led i hundreder af bynavne her i landet, i de fleste tilfælde betegner det germanske ord Heim, der betyder hjem eller bosted, men det kan have en anden betydning og betegne et afhængighedsfald, især når det findes bag et forled, der betegner ting i naturen. Forleddet Hyg betyder høj, og alt tyder på, at Hygum betyder Marken ved højene, idet forholdsordet *ved* træder i stedet for *um*. Realiteten er, at der i udkanten ligger et par store kæmpehøje og en ejendom, der benævnes Kampen. Tydeligvis en forenkling af „Kæmpehøjen", der nu er pløjet ned.

Navnet Vester Nebel har en meget mærkelig udviklingshistorie bag sig, siger de lærde sprogforskere. Nebel betyder ny boel, bebyggelse, hjem, udflytning fra en ældre by. Enhver boel var jo engang ny. Hvis en vestjyde udtaler Nybøl, vil det ske med meget stærk betoning – stød på Ny, *Ny*bøl, y'et er nu slidt af til *ne,* der så får stødet. Nebel er lettere at udtale end Nybøl. Man kan også høre ældre folk sige Nevel ganske uden stød – mere mundret.

Men nu selve det håndgribelige Vester Nebel af i dag 1966. Hvis en mand i sin ungdom rejste herfra til Amerika og først kom hjem igen på sine ældre dage, ville han umuligt kunne

kende sin fødeby igen, så forandret alt er blevet. Borte er den gamle skole, han selv gik i som barn; en græsmark er der hvor den lå. Nyt moderne forsamlingshus, ny do. brugsforening. Borte er den gamle smedie, og i stedet er der kommet en stor maskinforretning. Man hører ikke mere klangen fra hammeren på ambolten. Man ser ikke mere en hest blive skoet uden for smediens port. I stedet for den gamle skole en stor moderne. Kun kirken ligger der, som den lå der i århundreder, og byder ham velkommen hjem. Men kikker han inden for i den, vil han heller ikke helt kunne kende den igen. Store forandringer er også her sket ved restaureringer for få år siden. Og kirkegården har ganske skiftet udseende ved en tiltrængt regulering og plantning af smukke bøgehække langs gangene.

Vejene er overalt asfalteret, og der er udlagt en god bred gade med moderne fortov gennem byen. Rundt i sognet er også bygget nye gårde foruden dem på heden, der helt har omskabt den, så han slet ikke vil genkende sin barndomsegn.

Lidt ondt kan det nok gøre at se så meget af det gamle forsvinde. I den gamle statelige skole havde vi levet og arbejdet i en lille mennskealder. I 1922 havde vi plantet en lille blodbøg i haven. Den var vokset op til et stort træ med en meget smuk krone. Nu blev haven udlagt til byggegrunde. Nu skulle det første hus bygges. Over for manden, der havde købt grunden, ytrede jeg, at det gjorde mig ondt for det dejlige træ, der nu måtte fældes. Ja, svarede han, det kan jeg godt forstå, og jeg ville gerne have sparet det, men efter byggeplanen ville det komme til at stå midt inde i vor dagligstue, så jeg bliver nødt til at have det fjernet, „således forgår denne verdens herlighed".

Om skoleforhold og livet i skolen kunne der fortælles meget. De var i mange måder meget forskellige fra nutidens. Endnu omkring 1900 var det ikke noget uhørt, at en lærer dyrkede den jordlod, som de fleste steder hørte til skolen. Det var i meget

gammel tid ikke just meningen, at læreren skulle leve af at holde skole. Det måtte nærmest blive et slags bierhverv. Men det gjaldt jo om at være dygtig i begge de to fag. Her gjaldt det altså også om at „være lige dygtig til begge dele". Men de fleste lærere på landet kom nok selv fra landbruget, lige fra ploven, som det hedder i seminariesproget. De var godt inde i faget, og mange havde lyst til at prøve, hvad de selv kunne få ud af et stykke jord. Mange eksempler er der på, at læreren blev en slags foregangsmand, især for driften af mindre brug.

Et par køer eller tre kunne der nok fødes på skolejordens 5–6 tønder land. Et par grise og en flok høns måtte man også have. Der blev ikke let råd til at holde ret megen fremmed hjælp til arbejdet, og mange havde ikke selv hest til markarbejdet. Men bønderne var sjældent karrige med at pløje en ager for læreren, eller at hjælpe lidt i såtiden eller om høsten.

Dyrene måtte jo passes til behørig tid både vinter og sommer og marken, når tiden dertil var inde. Man vil forstå, at det ikke kunne blive nogen magelig tilværelse at være landsbylærer, eller at være husmoder i skolen. De fleste lærere havde jo også en bestilling ved kirken som kirkesangere eller organister, hvor der var orgel. Til gengæld for denne tjeneste oppebar de de såkaldte ofre i kirken ved de kirkelige handlinger og højtider. Men de mange små skillinger, indpakkede nok så fikst i blåt papir og lagt på alterbordet, løb ikke op til nogen større sum, når de blev talt. Det hørte også med til bestillingen at ringe solen op hver morgen og ned hver aften, og ringe sammen til gudstjenester.

Da vi omkring 1920 fik de nye lønningslove for tjenestemænd, derunder både præster og lærere, måtte skikken med ofre falde bort, og det skete, vist til alle parters tilfredshed. Man måtte undres over, at den havde holdt sig i live så længe. Den havde overlevet sig selv.

Gamle lærer N. Horsbøl Christensen, der var lærer og kirke-

sanger i Vester Nebel gennem en menneskealder og mere indtil 1906, drev selv landbruget i alle de år, og hans efterfølger fortsatte dermed. Dennes efterfølger igen begyndte med det, men blev træt af det nogle få år efter. Så blev jorden lejet ud, og omtrent samtidig kom loven om lønningerne.

Fra gammel tid var det almindeligt, at lærerfamilien måtte tage sig af rengøringen af skolelokalerne, uden at der dog var tale om nogen betaling for arbejdet. Men det må ikke glemmes, at befolkningen bar mangt et stykke grisemad til lærerkonen, når de havde slagtet, og at de i det hele taget var meget betænksomme over for lærerfamilien. Også denne gode gamle skik, der vidnede om det gode forhold mellem hjemmene og skolen, er sikkert forsvundet næsten alle steder.

Der fandtes i slutningen af forrige århundrede en realskole i Varde, hvor unge mennesker kunne komme og opnå at få en præliminæreksamen. Men samfærdselsmidler var der jo næsten ikke. Ingen rutebiler, og cykler var endnu sjældne og meget dyre. Der var næsten ingen anden udvej end at bruge „Apostlenes heste" for dem, der ikke kunne bo i Varde. Lærer Horsbøl Christensens sønner vandrede til fods den korteste vej, ca. 10 km, over Lifstrup hede til Varde om morgenen og hjem om aftenen. Det fordrede energi at gennemføre en sådan skolegang, men den var der altså.

Restaureringen af Vester Nebel kirke fortjener i nogen grad en særlig omtale. At der fandtes overkalkede malerier og friser fra den katolske tid – her i hvælvingen i kirkens kor – som i mangfoldige andre kirker, var vel ikke andet, end hvad man kunne vente. De blev jo fremdraget og frisket op.

Egebjælkerne, der bar kirkens loft var af ganske kolossale dimensioner. De blev nedtaget og nye „pænere" bjælker lagt op. Lidt møre var de gamle kun i det ydre, men friske indvendige, så de kunne anvendes til mange ting efter de mange hundreder af år.

Det mest opsigtsvækkende var et gammelt havareret krucifiks, som fandtes på kirkens loft. I kristusfigurens hoved fandt man et boret og tillukket hul, der viste sig at indeholde et pergament med indskrift på latin, der angav den, der havde skænket krucifikset til kirken år 1318. Der var tillige i rummet indlagt levninger af ben, fint indsvøbt i silketøj, af de hellige 11.000 jomfruer. Kirken kan på den tid (1318) godt have været mere end 100 år gammel. Noget tyder på, at den ligesom mange hundrede andre stammer fra Svend Estridsens tid i det 11'te århundrede, men noget skriftligt findes ikke.

I stedet for den gamle statelige skole ligger der nu her i Vester Nebel en stor moderne skole med en hel lille stab af lærere og lærerinder om sig og med kommunale boliger til dem alle. Undervisning i fremmede sprog er indført sammen med sløjd og skolekøkken med mere.

Fra ældgammel tid var det lille Vester Nebel sogn forenet med det større Brøndum sogn i vest. Det er det endnu i kirkelig henseende, men kommunalt blev sognene adskilt for 20 år siden. Det kan lyde underligt, at der nu stiles mod at lade sognet gå op i en endnu højere enhed, da alle syntes tilfreds med adskillelsen.

Mange af tidens fremskridt, forandringer og foreteelser har Vester Nebel selvsagt til fælles med tusinder af sogne og byer i Danmark. Vejene er overalt sat i fin stand ved asfaltering. Bilen næsten blevet hver families eje, og trafikken er blevet overvældende og med rutebiler ind til byerne. Radioens indtog er allerede gammelt, og fjernsynsantennerne, næsten på hvert hus vidner om, at man her følger med tiden.

Man kan sige, at verdenskrigen, også den sidste, gik næsten sporløst hen over Vester Nebel sogn. En enkelt begivenhed kunne dog let have fået sørgelige følger. En vildfarende granat gik ind i en families soveværelse om natten og eksploderede over sengene, hvor familien lå og sov.

Ved et Guds under slap de alle med livet i behold, men med forskellige kvæstelser, som lod sig helbrede efter nogen tids behandling.

Vi blev også under krigen forskånet for soldaterindkvarteringer på nær en enkelt nat, da der kom en afdeling, der skulle overnatte i skolestuerne. De var trætte og udasede. Brændevinsflasken gik rundt, de fik kun en mundfuld hver. Deres opførsel var upåklagelig, og de forsvandt tidlig næste morgen på vej til fronten. De vidste, hvad der ventede dem. De store flygtningeskarer, der oversvømmede landet, undgik sognet også, og en 5. maj oprandt, hvor vi åndede lettet op til et frit Danmark.

SPREDTE GLIMT FRA LÆRE- OG LÆRERÅR VED DEN GAMLE VESTJYDSKE SKOLE

Af fhv. lærer N. Chr. Nielsen, tidligere Janderup

1902 begyndte jeg min skolegang – 6 år gammel – i Stauning vestre skole, hvor en bornholmer, lærer J. P. Jensen, var ene om arbejdet i sommertiden, mens han om vinteren som medhjælp havde en af de fra Hoven Kvindehøjskole uddannede vinterlærerinder. Skolen husede på det tidspunkt mellem 50 og 60 børn fordelt i 2 klasser, æ lille skuel å æ stue skuel, med hverdags skolegang om vinteren for begge klasser, mens yngste klasse gik 3 dage ugentlig og ældste klasse 1 dag ugentlig i sommertiden.

Min første og eneste lærerinde var frøken Karen Primdahl, som i hvert fald var ved skolen i 2 vintre. Hun kunne smile så smukt og le så hjerteligt, at alle vi små fyre følte os i gode hænder; og at hun kunne lære fra sig, har man vel et bevis på i den omstændighed, at mange af os rykkede op i ældste klasse efter 2 vintre hos hende.

Ganske vist fik man så 5 eller 6 år i æ stue skuel, og nu vil den største part af moderne pædagoger og „fremskridts" krævende forældre ryste på hovedet og slå fast, – således som en i egne tanker stor profetinde gjorde det over for mig – at en sådan skoles undervisning og værdi var lig nul.

Men gab nu ikke kæben af led, når flommen af nedsættende ord om den gamle skole skal ud. „Profetinden"s skudsmål fik jeg for nylig af en gammel bedstefar, hvis børnebørn havde været hendes elever. „Di læær sgu ett nowet ve hind". –

Lærer Jensens bornholmske mål fornægtede sig ikke, og han blev aldrig kedelig, selv om man var elev hos ham i 6 år. Der var nok at lære, endda fagenes antal på planen ikke var så stort som nu. Og det var ikke på grund af overvældende under-

visningsmateriel, at det var interessant. Lærebøger i bibelhistorie, historie og geografi var privat ejendom, og regnebøger ligeledes, for så kunne man tage dem med hjem og ved fars hjælp søge videre i regnekunsten.

Skolens timeplan var i det væsentlige ens i de 6 år, og den fulgtes som regel nøje. Afvigelserne kom kun, når der var grund til at ændre. F. eks. lærerens pligt til at assistere som degn ved bryllupper og begravelser, og sligt vidste man vel altid i forvejen. Men derudover kunne der komme vinterdage, hvor en sneboldkamp på legepladsen eller en skøjtetur på en større dam var så ønskelig, at lærer Jensen kunne læse det i vore ansigter. Når det så glimtede i hans øjne, og skægget ikke kunne skjule smilet, brød vi ud i et: Ja-aa, og fik lov at gå.

Til de festlige afvigelser hørte også, at det, vi ellers beskæftigede os med, blev ført videre, end bogen rakte. Han var nemlig en god fortæller med sans for sprogets velklang, så det var en nydelse at høre på ham, og hans viden og indsigt var omfattende.

Jeg vil mene, at jeg allerede i de sidste skoleår fik lagt grunden til ønsket om at gå lærervejen, men jeg gjorde dog min tur ved landbruget til mit 18. år og var på Silkeborg seminarium de 4 krigsår 1914–18. Mærkelige år at opleve for et ungt menneske, som med åbne sanser forsøgte at være modtagende for, hvad denne ypperlige skole kunne give. Men det ville føre for vidt at give noget billede af skolelivet der. –

1918/19 soldat, i hvilken tjeneste jeg „svang mig op" til at blive korporal. Og just denne militære grad blev årsagen til, at jeg fik mit første vinterlærerembede i Sdr. Bork. I disse henfarne dage var soldaterorlov og frirejser ikke så talrige som nu, og man kunne ikke personligt aflevere sin ansøgning og præsentere sig for de indstillende myndigheder, hvad de militærfrie havde mulighed for og i mange tilfælde gjorde. Og dengang var der mange hunde om et lille ben. Vi var 175, der søgte

pladsen til 500 kr. for halvåret. Da der var udtaget 3, kom spørgsmålet om nummerordenen. Da kom førstelæreren, som var med ved indstillingen, med den bemærkning: „Lad os tage ham der, han er korporal, så ved vi da, at han ikke er krøbling". Korporalen fik pladsen og beholdt den i 2 vintre til forundring for kammerater fra det østlige Danmark, fordi de mente, at Vestjylland var en ørken.

Det var en 4-klasset skole, men med ren vestjydsk ordning, hvor der ikke var fagdeling, men hver havde sin egen klasse og dermed „ansvaret for undervisningen denne vinter", som førstelæreren sagde det, sammen med sit: „Velkommen til arbejdet". Det var et godt ord at få, især da det efterfulgtes af et ord om, at hvis der var noget, man var i tvivl om, så var hans dør åben, og desuden at der ikke krævedes bestemte metoder anvendt i undervisningen. Det var bedre at finde sin egen form og undervisningsteknik fra begyndelsen og have frie hænder sammen med ansvaret.

Jeg var meget glad for den første vinter, og da man i de tider ikke kunne vente at få fast ansættelse efter så kort tjeneste, var jeg ikke i tvivl om, at jeg ville søge dertil næste vinter igen – måske også noget af den grund, at jeg ligervis patriarken Jakob havde fundet min Rakel i det fremmede, men jeg nøjedes altså med 2 år mod hans syv.

For lærlinge i butik og værksted har lærepladsens ånd og arbejdsmåde meget stor betydning, men for unge lærere er det af uvurderlig værdi, om skolens ånd er præget af både frihed og ansvar, og at han så helhjertet tør gå ind under denne frihed og dette ansvar. Og når jeg nu som forhenværende førstelærer ved en vestjydsk skole ser tilbage på de første lærerår som vinterlærer og senere som andenlærer i Tarm og mindes den frihed, som skolelederne ved disse skoler gav, da er det med dyb taknemmelighed for, at de netop gav friheden og lod ansvaret følge med.

Mit skolevirke har således udfoldet sig under den vestjydske skoleordning gennem omtrent 44 år, og min erfaring er den, at har man fundet sin arbejdsform i den lille skole med flere årgange i klassen og passet sine timer i den periode af året, som en vestjydsk undervisningsplan anså for passende, så kunne der meget vel gives børnene den undervisning, som kunne være et godt grundlag at læse videre på. Og før skoleloven af 1958 var realskolerne da glade for at modtage elever fra de små skoler.

Der var jo det ved den vestjydske skole, at den gav børnene lejlighed til at være med i det praktiske liv – med i arbejdet ved sæd og høst. De var med til at berede jorden, så sæden kunne få gode vækstbetingelser, og de havde af den grund et mere levende forhold til vækstens under og til forventningerne om en god høst, så de dyr, de daglig havde at passe, kunne få fornøden føde. Og netop dette praktiske arbejde var en god skole, fordi det satte dem i situationer, hvor de selv på stående fod måtte tage bestemmelse og handle efter bedste overbevisning. Sligt er af betydning i den modningsproces, som sindet må gennemløbe, og jeg har altid haft indtrykket af, at børnene, der hjalp til i hjemmets forskellige gøremål, også derigennem blev hjulpet frem til at slå kløerne i og tage praktisk på arbejdet med skolens fag.

Nu er den vestjydske skole vel nok helt „en saga blott". Det er gået den, som det er gået heden. Og man mindes Jeppe Aakjærs ord om heden og lyngen: „Se den, der fik en minderest i klemme, som så sin barndoms lykkeland forrådt, han synger mest med skælven i sin stemme - - -" og beder som han: „Far varsomt, I, som skalter med den jord, I ej har trådt med barnets myge fødder; den ved kun slet, hvor lyngens lykke bor, der ej har leget ved dens brune rødder". – Tanken bag disse ord er sand, og den, der har sit hjerte hos den gamle vestjydske skole, føler det samme, fordi den forsvandt.

ASMUS FRA KRATHUSET

Af Søren Noe Nygaard, tidligere sognepræst i Lunde-Outrup

Følgende beretning gengives med tilladelse af arvinger og forlag og er taget fra Noe Nygaards bog »Vinterskoleliv i Vestjylland«. I bogen redegør forfatteren for den vestjyske skoleordning og giver derunder en karakteristik af tre lærertyper: den forfejlede, den snurrige og den ægte. Asmus Krat anfører Noe Nygaard som eksempel på den sidste type.

»Kast dit brød på vandet! Thi i Tidens løb skal du finde det igen!«
(Prædk. Bg 11,1).

Hver eftermiddag, når solen var ved at gå til senge, kunne man se det samme syn.

Når børnene under snakken og latter, støjen og venskabeligt slagsmål fór ud fra den lille hedeskole for at begynde hjemturen, kom der en lille klarøjet dreng humpende ved to krykker ud til hushjørnet, og et øjeblik efter viste den gamle pukkelryggede lærer sig med en let trillevogn, som han med stor omhu, lemfældighed og øvelse stoppede den lille krøbling ned i, alt imens samtalen gik ustandseligt og muntert.

Når den lille fyr var kommet godt til sæde, spændte læreren ufortøvet sig selv for vognen og tog et par raske galoptrin, idet han spøgende råbte til drengen: „Hyp alle mine heste!"

Vejen, der for størstedelen gik igennem en uhyre stenet sande ned mod en hedebæk, var lang og trang, og læreren måtte ofte standse for at tørre sveden af panden og ånde ud, da lungerne havde trange kår i hans lille forvoksede og sammenklemte brystkasse; men prøvede nogen at ynke ham, blev de kort afvist med den besked, at han trængte til denne aftentur for sit helbreds skyld. – Og så var den snak ikke længere.

Mit skolevirke har således udfoldet sig under den vestjydske skoleordning gennem omtrent 44 år, og min erfaring er den, at har man fundet sin arbejdsform i den lille skole med flere årgange i klassen og passet sine timer i den periode af året, som en vestjydsk undervisningsplan anså for passende, så kunne der meget vel gives børnene den undervisning, som kunne være et godt grundlag at læse videre på. Og før skoleloven af 1958 var realskolerne da glade for at modtage elever fra de små skoler.

Der var jo det ved den vestjydske skole, at den gav børnene lejlighed til at være med i det praktiske liv – med i arbejdet ved sæd og høst. De var med til at berede jorden, så sæden kunne få gode vækstbetingelser, og de havde af den grund et mere levende forhold til vækstens under og til forventningerne om en god høst, så de dyr, de daglig havde at passe, kunne få fornøden føde. Og netop dette praktiske arbejde var en god skole, fordi det satte dem i situationer, hvor de selv på stående fod måtte tage bestemmelse og handle efter bedste overbevisning. Sligt er af betydning i den modningsproces, som sindet må gennemløbe, og jeg har altid haft indtrykket af, at børnene, der hjalp til i hjemmets forskellige gøremål, også derigennem blev hjulpet frem til at slå kløerne i og tage praktisk på arbejdet med skolens fag.

Nu er den vestjydske skole vel nok helt „en saga blott". Det er gået den, som det er gået heden. Og man mindes Jeppe Aakjærs ord om heden og lyngen: „Se den, der fik en minderest i klemme, som så sin barndoms lykkeland forrådt, han synger mest med skælven i sin stemme - - -" og beder som han: „Far varsomt, I, som skalter med den jord, I ej har trådt med barnets myge fødder; den ved kun slet, hvor lyngens lykke bor, der ej har leget ved dens brune rødder". – Tanken bag disse ord er sand, og den, der har sit hjerte hos den gamle vestjydske skole, føler det samme, fordi den forsvandt.

ASMUS FRA KRATHUSET

Af Søren Noe Nygaard, tidligere sognepræst i Lunde-Outrup

Følgende beretning gengives med tilladelse af arvinger og forlag og er taget fra Noe Nygaards bog »Vinterskoleliv i Vestjylland«. I bogen redegør forfatteren for den vestjyske skoleordning og giver derunder en karakteristik af tre lærertyper: den forfejlede, den snurrige og den ægte. Asmus Krat anfører Noe Nygaard som eksempel på den sidste type.

»Kast dit brød på vandet! Thi i Tidens løb skal du finde det igen!«
(Prædk. Bg 11,1).

Hver eftermiddag, når solen var ved at gå til senge, kunne man se det samme syn.

Når børnene under snakken og latter, støjen og venskabeligt slagsmål fór ud fra den lille hedeskole for at begynde hjemturen, kom der en lille klarøjet dreng humpende ved to krykker ud til hushjørnet, og et øjeblik efter viste den gamle pukkelryggede lærer sig med en let trillevogn, som han med stor omhu, lemfældighed og øvelse stoppede den lille krøbling ned i, alt imens samtalen gik ustandseligt og muntert.

Når den lille fyr var kommet godt til sæde, spændte læreren ufortøvet sig selv for vognen og tog et par raske galoptrin, idet han spøgende råbte til drengen: „Hyp alle mine heste!"

Vejen, der for størstedelen gik igennem en uhyre stenet sande ned mod en hedebæk, var lang og trang, og læreren måtte ofte standse for at tørre sveden af panden og ånde ud, da lungerne havde trange kår i hans lille forvoksede og sammenklemte brystkasse; men prøvede nogen at ynke ham, blev de kort afvist med den besked, at han trængte til denne aftentur for sit helbreds skyld. – Og så var den snak ikke længere.

Når han nåede bækken, kom drengens far eller mor og tog imod ham, og det kunne så hænde, at samtalen sluttede med en vending som så: „Vi kan aldrig i verden gengælde dig, hvad du gør for ham!"

Men han svarede blot: „Der er andre, som har båret mig, og som har kastet deres brød på vandet for min skyld. Hvad jeg gør mod jeres dreng, er kun en smule afbetaling på gammel gæld!"

Og et øjeblik efter førte han noget helt andet i snak.

Men så fast voksede disse køreture ind i omegnens bevidsthed, lyngplukkerne og pløjemændene rettede sig efter dem.

„No er'et hjemti," hed det „for dær kommer æ skwolmester mæ' æ uwn!" (Vogn).

„Det er i grunden sært nok, at den ene krøbling sådan hjælper den anden, og at de begge kan være så glade," mente købmanden.

Men præsten, som kendte noget til begges forhold og holdt meget både af læreren og drengen, mindede om det gamle kønne ord: „Når stakkelen hjælper stodderen, bliver der fryd blandt Vorherres engle".

★

»Vorherres vej går altid oven om.«

Det var synd at sige, der blev glæde i krathuset over Asmuses fødsel. Han var fra første færd *overkomplet* og uvelkommen.

Der var noget sindbilledligt i, at han kom som nummer tretten i rækken.

Fattigdom og trange kår var der i forvejen, og den ny tilvækst skulle jo ikke gøre sagen bedre.

Havde nyfødningen så endda været en køn, velskabt dreng, så havde han vel som alle de andre i kraft af dette fortrin tiltvunget sig forældrenes kærlighed; men denne lille vantrivning, der var så vindsk og skæv i kroppen som en havtørret rokke og grim som en skifting, kunne man da ikke ønske noget bedre for end døden.

Og for hans forældre ville denne løsning da også være en stor lettelse.

En rapmundet kagekone strammede sig endogså op til at give Vorherre en passende tilrettevisning for hans tankeløshed, idet hun med kaglende stemme forkyndte følgende kendelse:

„Jen ku' jo næsten kom te å gråwlisier øwer, om Wohæhr no osse håd wat ve hans fuld fem, da han gik hen å ska'ft så'en bitte skitting".

Jordemoderen, som gerne ville trøste forældrene over skuffelsen, men som havde bedre vilje end evne i så henseende, var ikke ubetinget heldig med sin hjemmegjorte lignelse: „Ja, ja, bette folkens, en flynder er da ow en fisk, om en er så alle så skjøwmunde!"

Men „den løwer ålti' læng, der løwer te træng". Ingen viser i reglen en mere hårdnakket vedhængen ved livet end de børn, man hjerteligt ønsker livet af".

Asmus levede trods alle fromme ønsker i modsat retning; men skæv var og blev han.

Og den lunefulde natur havde også i andre henseender været karrig og nidsk imod ham. Håret var rødt, ansigtet fregnet og armene lange som på en orang-utang; men hans øjne var brune, dybe og vemodige som lyngheden ved løvfaldstid.

At se ind i dem var som at se ind i en lille fredfyldt, sneren helligdom gennem blanke ruder.

Men det ydre var endda ikke det værste; det vænnede forældre, søskende og omegnens folk sig snart til, og til hverdags glemte de ganske vanførheden, fordi den helt overskyggedes af Asmus' rene sind og elskelige karakter.

Langt værre var det, at naturen også på det åndelige område havde forfordelt Asmus.

Han var ikke just dum, men så tung som mose- og hedejorden, han var rundet af, og så langsom i driften som det sindigste studeforspand.

Når læreren var langt henne i eller helt færdig med en forklaring, sad Asmus endnu og tyggede drøv på en eller anden vending, som var faldet i førstningen af timen; når de andre børn havde jaget hele huset igennem fra kvist til kælder, stod han endnu i forstuen.

„Asmus marcherer med en fart af en favn i timen og tre mil i atten dage," sagde læreren lunt om ham.

Kun ét eneste lyspunkt var der i tågen: Hvad han først, tit med utrolig trælshed, fik grundigt fat på, sad fastspigret i hans bevidsthed for tid og evighed, og det, der én gang var blevet hans åndseje, mægtede han også at gøre andre delagtige i; ja mere end det: Han havde en ubetvingelig trang til at dele sit brød med dem, der var endnu fattigere end han selv.

Ikke for intet følte han skoletiden igennem skolens hårde tryk. Ingen kunne som Asmus sætte sig ind i en lille forsagt og bundenfoldig sjæls vanskeligheder. Hans tålmodighed og utrætteligheed overvandt alle hindringer.

Og således gik det da til, at den tungnemme og langsomme Asmus i al stilfærdighed blev en trøst og en tilflugt for mangen en forfrossen og forkommen barnesjæl, og at han kunne nå ind til forståelse og fatteevne hos de børn, som læreren ingen vegne kunne komme med.

Og gennem disse erfaringer fandt han en dag nøglen til sit livs løndom og bestemmelse.

*

»Aften først derefter morgen.«
(Grundtvig).

Da Asmus en aften efter konfirmationen sad i stuen og talte med sin mor om fremtiden, kom det pludselig stille, men afgjort: „Der er kun én eneste ting i den hele verden, jeg har lyst til at blive: Lærer!"

„Ih Gud nådig fri og bevare os, min stakkels dreng," svarede

hun forfærdet. Det må du se at slå ud af hovedet! For du har jo både sol og vind imod dig i det stykke!"

„Din fars pung er nem at nå bunden i, og hverken dit ydre eller dit indre passer til lærergerningen!"

„Ja, men hvis nu Vorherre vil have mig den vej," indvendte han.

„Ja så bliver der også en udvej," indrømmede moderen; „men tag ikke fejl af vejen, min dreng; det har mange gjort, fordi de i selvbedrag forbyttede deres egen vilje med Vorherres!"

Så blev der ikke talt mere om sagen ved den lejlighed; men som dagene gik, kom det til at stå solskinsklart for Asmus, at der ingen vej var udenom.

Det var, som Gudherren selv med almagtsmyndighed talte de ord ind i hans sjæl: „Du skal! Og svigter du i ulydighed her, finder du aldrig fred eller sjælero!"

Og så svarede han redebon tilbage: „Jeg vil!"

Fyldt af denne oplevelses vished bar han atter sagen frem for sin mor, der nu også bøjede sig i lydighed for og tro til den højestes vilje.

Og fra nu af var der to i Krathuset, som villigt gav sig ind under Vorherres krav med et ydmygt: „Vi er rede, – vis du så vejen frem!"

Faderens modstand var i følge sagens natur hårdere at få bugt med, men

„Alt i verden er underlagt
kærlighedens genskabermagt,
bliver den bare prøvet!"

Og en dag stod der tre mennesker sammen, som med hjerte og hu besvarede Guds myndige: „Du skal!" med et redebont: „Jeg vil!"

Så begyndte faderens korsgang for at skaffe sønnen den nødvendige kapital til uddannelsen.

Nogle steder mødte han omsvøb og udflugter, andre steder hovedrysten og ligefrem afvisning, og da han ved kvældstid vendte hjem med en sulten mave og et par dødtrætte ben, havde han kun en pose fuld af gode råd, men ingen penge.

Under drøftelsen af det mislykkede forsøg kom de i tanker om en meget rig gårdmand, som var langt ude i familie med dem, og til ham styrede faderen næste dag sin kurs; men også han var i begyndelsen ret afvisende.

„Lad fyren blive skomager eller skrædder," foreslog han! Og da faderen afviste denne udvej med henvisning til drengens udprægede lyst og indre kald, rystede han uforstående på hovedet.

„Han er jo en stjampi te å snak for sæ, å de dower da slet ett' for en dejn, der ska brugh æ mund allstejr (altid)," indvendte han.

Men til slut begik han dog i sin velforvarede tryghed en uforsigtighed ved at udkaste følgende fremtidsplan:

„Kund' æ knejt endda sjel ha fo'tjent den jehn tusind, kund a jo wal ha fortstrat ham mæ den åhn!"*)

Da faderen kom hjem med den besked, gav Asmus sig uden tøven i lære hos en kendt og dygtig mandlig omgangsskrædder og lærte hans håndværk til fuldkommenhed.

Forældrene så på denne ordning med glæde og nærede i deres stille sind det hemmelige håb, at han så måske med tiden glemte sin lærerlængsel; men da ti år var forløbne, stod Asmus derhjemme en dag med de krævede penge, og dels af respekt for denne ydelse, dels af hensyn til sit én gang givne ord lånte den rige slægtning ham uden flere indvendinger et tusinde til, og så kunne Asmus endelig tage fat på sin uddannelse til lærergerningen.

Men også denne vej var spærret med pigtrådsforhindringer, og fremrykningen gik følgelig for sig med stor vanskelighed.

*) Forstrakt ham med den anden (det andet tusinde).

På seminariet som i børneskolen var hans langsomhed og tungnemhed ham i vejen, og da han endelig nåede frem til første eksamen, faldt han igennem.

Og det kan nok være, at alle omegnens klaffere og nyhedskræmmere fik travlt med at udbrede skandalen over sogne og herreder. I den første hede var de nær ved at slide benene rent af sig, og det gik alvorligt ud over deres nattesøvn, at de skulle nå så meget hver dag.

„Hvi blev den lille krumryggede skitting ikke ved sit pressejern og sit alenmål! Det var naturligvis ikke fint nok!! Armod og storsindethed fulgtes jo gerne ad!!

Havde pengene så endda været hans egne, kunne jo ingen forbyde ham at øde dem; men at spille op med det, han havde tryglet og tigget sammen hos godtroende mennesker, det var da ligefrem samvittighedsløst, og derfor var der grund til at takke Vorherre for, at sådan noget ikke fik lov til at gå ustraffet hen!"

Skønt både Asmus selv og hans forældre sørgede over nederlaget, faldt det ingen af dem ind at opgive ævret.

„Grøften var bredere, end jeg havde beregnet," forklarede Asmus sindigt for sine venner; „derfor plumpede jeg i; næste gang må jeg tage længere og kraftigere forspring, så skal jeg nok komme over!!"

Og han kom over, men med nød og næppe.

Hovedkarakteren lød på „Ej uduelig". Kun i sangrubrikken stod der noget fint på eksamensbeviset.

Men denne omstændighed tyngede ikke på Asmusses sind og samvittighed. Han havde været en ærlig og pligttro arbejder, og han vidste med vished, at han var både kaldet og udvalgt, selv om eksaminatorerne hverken havde kunnet høre eller se det på ham.

Og der var én til, som vidste det: en ung pige, som havde givet ham sin tro og holdt modet og håbet oppe i ham, når det kneb allerværst.

„Den mand, som har bare en eneste ven, der tror fuldt og fast på ham og hans fremtid, kan aldrig blive rent fattig", plejede Asmus at forsikre dem, der beklagede ham.

Og han talte ud af erfaring. –

At hun stolede på ham og ventede sig noget af ham, trods alle hindringer og uheld, og delte hans fremtidssyn med ham, gjorde ham uovervindelig.

Også embedsjagtens tornevej fik han lov til at prøve. Hans ringe eksamen, mangel på forbindelser og pågåenhed var ham alle vegne i vejen.

Endelig blev han indstillet et sted på sådanne vilkår, at der var rimelige udsigter til hans valg.

Da faldt han på den ulyksalige idé, at han for en sikkerheds skyld ville fremstille sig personligt; men just denne villighed blev grund til hans forkastelse.

Da folk så den lille pukkelryggede og fregnede mandsling, kunne de umuligt ane, at det var lødigt guld, de havde mellem hænder.

I en fart smed de det ægte metal til side og forsynede sig med et stykke skinnende, blankpoleret messing i steden for. –

Gjort klog af denne erfaring holdt han sig for fremtiden stilfærdigt tilbage; men omsider kom da også hans nummer ud i lykkens lotteri.

Han fik sin arbejdsplads anvist ude i en lille hedeskole inde mellem sandbjerge og fjeldformede lyngklinter.

Dèr blev han til sin død, og der var det, at jeg som ganske ung lærer lærte at kende og elske ham.

★

»Der er ting til, som man kun kan se med øjne, der har grædt meget.« (Veuillot).

Tavs, indesluttet og iagttagende, som han var over for fremmede, modtog han mig med tilbageholdende venlighed, da jeg i egen-

skab af vinterskolelærer i hans nabolag aflagde ham et besøg.

Kejtet, ubeskrivelig forlegen og forseglet med syv segl sad jeg på kanten af en stol inden for døren og drejede fingrene rundt om hverandre, medens han sad stille på en anden stol og sugede dybe drag af en snorkende kæmpetræpibe.

Tavsheden ligefrem rugede over stuen og føltes næsten tilintetgørende.

Kun nu og da faldt der et par intetsigende ord om vind og vejr, hjemsted og forældre; men det var, som om vi – efter stiltiende overenskomst – prøvede, hvem der kunne tie den anden træt.

I mit stille sind forbandede jeg mit besøg og „slog", som den gamle moralist pudsigt udtrykker det, „kneps i min lomme mod hannem," højt og dyrt lovende mig selv, at jeg ingen sinde oftere skulle sætte mine ben i denne stue, når jeg blot en gang kunne slippe nogenlunde helskindet og hæderligt ud af den.

Kunne han læse mine tanker? Jeg fristes næsten til at tro det!

For da jeg brød op, fulgte han mig på vej ud over heden, og det var, som om de for os begge så kendte og kære omgivelser sprængte tavshedens tryllering, så tungerne kom så småt på gled.

Og da vi skiltes omtrent midtvejs imellem vore skoler, trykkede han min hånd fast og sagde med et lunt, ubeskrivelig indtagende smil: „Ja, nu har vi jo erfaring for, at vi kan tie stille sammen. Kom nu igen en gang snart, så kan det være, vi også kan komme efter at snakke sammen!!"

Og vi lærte det –, lærte det til gavns, så en aftenstund eller en eftermiddag randt bort som en dråbe, og mangen nat gik mer end halvvejs med, når vi vedblivende skiftevis fulgte hinanden på vej hjem.

Da min vinterlærergerning stundede mod enden, bad han mig om at flytte over til sin skole for at hjælpe ham lidt med arbejdet.

Tilbuddet kom naturligvis under den form, at han ville være taknemmelig for min tjeneste; men hvor grøn jeg end var, for-

stod jeg dog, at det var mig, der måtte takke to gange for den vejledning, som denne ordning åbnede mig udsigt og adgang til, og jeg modtog tilbuddet med glæde og uden tøven.

Så kom jeg da til gavns ind i hans værksted, ind i hans undervisningsmåde, i hans børnebehandling, i hans fortrolighed og i hans livs stilfærdige historie, der var som en personliggørelse i salmeverset:

„Herren han er dog sine tro,
også når de mistvile.
Roser han lod på torne gro,
lærte os så at smile."

Og denne bagvedviden gav mig forståelsens gyldne nøgle.

Når han ejede en uopslidelig tålmodighed, en utrættelig og uudslukkelig kærlighed, som udholdt alt, troede alt, håbede alt, som kunne bøje sig ned i støvet til den mest forpjuskede og forfrosne lille barnesjæl og tø den op med sin varme ånde, så den – som Arons tørre mandelstav – bar blomster og modne frugter, når han altid søgte grunden til manglende forståelse fra børnenes side, ikke hos dem, men hos sig selv og med et smil begyndte sin forklaring forfra, da måtte jeg højlig undres over en sådan altovervindende ydmyghed og sjælsstyrke hos denne stille lærerskikkelse.

Og en dag stod det klart for mig, at han var blevet „det udvalgte redskab", han trods sine små evner og sin begrænsede intelligens var, gennem sin historie.

Hans livs oplevelser og erfaringer var det uudtømmelige rustkammer, han hentede alle sine våben fra; for han havde aldrig skulket fra skole, og han var heller ikke rendt af lære i utide.

Dèr stod han selv en dag i sin ungdom med Guds klare og uundvigelige krav over sig: „Du skal den vej!"

Og fra samme øjeblik var vejen spærret med talløse hindringer og næsten uovervindelige vanskeligheder.

Gang på gang var det, som Gud bad ham springe igennem en kirkemur eller ved egen hjælp gå tørskoet over Det røde Hav; men gennem sine Jakobskampe lærte han, at den Almægtige selv – nu som før – kan og vil lade sig overvinde af et hjertes udholdenhed, at hindringerne – med andre ord – ikke var lagt på hans vej for at øde hans liv, men for at velsigne det rigt og overstrømmende.

Vanskelighederne var netop tegn på udkårelse, ikke på forkastelse.

År efter år høstede han rigdomme og forråd ind, som han senere – ligesom Josef – skulle dele ud til dem, der led sult og savn. Jo højere han skulle hjælpe andre op, desto dybere måtte han selv ned.

Aldrig mødte han i sit lærerliv noget så urimeligt, at han tabte modet og gav op. Han havde jo på forhånd gennemlevet og gennemlidt noget lignende og øjnede derfor altid en vej fra mørket ud i lyset.

„Ingen ved selv, hvor mange kræfter han ejer, før der bliver brug for dem," plejede han at sige. – Og kneb det hårdt, selv for ham, trøstede han sig med verset:

„Ja, stod vi for Det røde Hav
en aftenstund med sorgen,
vi med det lys, os Herren gav,
dog vist fandt vej i morgen,
så vi gik over uden bro
på havets bund med tørre sko
og klare lovsangs-toner."

I hans stue var der kun to billeder, et portræt af en ung kvinde, og et lille på sort fløjl med hvide bogstaver indsyet salmevers, som en af hans skolepiger havde givet ham, da hun med barnets klare øje havde opdaget hans forkærlighed for linierne:

„Har hånd du lagt på Herrens plov,
da se dig ej tilbage,
se ej til verdens trylleskov
og ej til Sodoms plage!
Men pløj din fure, strø Guds sæd,
er jorden dig for tør, så græd!
Vil gråden kvæle røsten,
så tænk på gyldenhøsten!"

Om begge billederne lå der friske kranse af lyng, enebær og egeløv.

At portrættet var et billede af hans afdøde hjertenskær, vidste jeg; men først en påskeaften fik jeg rede på, hvor dybt og velsignelsesrigt hun havde grebet ind i hans liv.

Da vi oppe på kirkegården havde puslet lidt ved hendes grav og pyntet den med friske påskeliljer, og kirkeklokkerne trindt omkring ringede festen ind, fortalte han mig kernen i sit livs saga.

„Når påskeaften kommer, ser jeg i ånden Frelseren gå igennem de dødes rige med et uendeligt følge af forklarede, lovsyngende sjæle efter sig, og i denne store helgenkæde er også hun, der var mig det dyreste her på jord.

Hun gav mig i sandhed sin tro; for da alle andre, efter mine forældres død, slog hånden af mig, bar hendes tillid og vished mig oppe.

Men da jeg så langt om længe nåede mit mål og glædede mig som et barn til at sætte foden under eget bord, kom der netop en påskeaften bud om, at hun var død af et hjerteslag.

Jeg kunne, jeg ville ikke tro det. Det var jo så rent urimeligt og meningsløst.

Som en fredløs stormede jeg ud over heden, fortvivlet og tilintetgjort. I aldeles bogstavelig forstand oplevede jeg ordene fra Herrens dødsøjeblik: „Og der lagde sig et stort mørke over det ganske land!"

Trodsen steg op i mit sind, jeg følte lyst til at gå i rette med Gud, der behandlede mig som stedbarn og strøede min vej med stingende torne.

Hvad mening var der nu i de mange års strid og stræb? Hvad mål ejede livet mere, som det var værd at tragte efter!

Dødsens udmattet kastede jeg mig ned i en lyngstak ude på heden og stirrede stift og oprevet ind i den uudgrundelige og ak på en gang så uendelig fjerne himmel.

Men da gik der en lille syngende lærke til vejrs lige over mit hoved, og aldrig før eller senere har jeg hørt en fugl synge som den.

Det var, som dens jubel ingen ende ville tage, som den bar sin sang og lovprisning ind for Guds egen trone og for stedse blev borte i hans hvide lys.

Og der kom i samme øjeblik en underlig, uforklarlig fred til mit forpinte hjerte med bud fra hende om, at hun var gået ind til en lang og lys dag, og med ét stod det klart for mig, at min livsopgave nu måtte være – af yderste evne – at virkeliggøre det, vi sammen havde drømt og digtet, villet og planlagt.

Og siden har Herrens ord uophørligt lydt i mine ører: „Jeg har befalet dig, at du skal haste!"

Jeg ville gerne nå at få så meget færdigt af vort arbejde som muligt, for at jeg som en tro tjener kan møde hende med glæde og en god samvittighed."

Da vi gik hjem over den stille hede, begge med tankerne inde i den nys fortalte livssaga, brast det ved en pludselig indskydelse ud af mig: „Hele dit liv er jo i grunden en levendegørelse af Arvesens vers:

„Derfor kun fremad i Jesu navn,
så går det og hjemad tillige!
Da er hver glæde og hvert et savn
et trin på vor himmelstige!"

„Ja, det har du ret i," svarede han stille og eftertænksomt. Og

lidt efter tilføjede han med sit sjælfulde smil: „Disse fire linier må du gerne sætte på min gravsten, når jeg engang bliver puttet ned ved siden af Marie deroppe på den lille stenede kirkegård!"

Og hans ønske blev opfyldt. – Men dels ud fra hans historie, dels ud fra egen oplevelse har jeg lært, at det ikke er kling-klang, men et ærligt menneskehjertes dybe og alvorlige erfaring, der taler ud af Bjørnsons skønne ord:

„Intet forhold er helt vort, før sorgen har rørt ved det. Intet ideal, uden at den har åndet på det. Ingen forståelse, før den har set ind i vore øjne.

Vort sind er som et kammer, fuldt af besøgende, indtil sorgen træder ind, stille eller hårdt, da blir det vort eget, da er vi hos os selv."

DA MAN SKØD TIL FUGLS I RIBE

Af K. H. Rosenstand.

Vi lever, kan man vel nok sige, i en hel anden tid, også i det gamle Ribe. Et generationsskifte er gået hen over os som et uvejr. Man lever helt anderledes end blot for 25 år siden. Færdselsmidlerne har medvirket hertil; man kan i bilernes tidsalder komme langt på en søndag. Man nøjes ikke længere med en familieskovtur til Ribe plantage eller Gram skove med familiemadkurv. I de gamle tider var man mere stavnsbundet, og sådan noget som foreningsliv blomstrede ganske anderledes end i vore dage. Ville man more sig, måtte man more sig inden for murene.

En by som Ribe har alligevel bevaret en del af disse gamle hyggelige foreninger, selv om mange er forsvundet, da de ikke interesserede vor tid. En af disse, der først forsvandt for en halv snes år siden, var *Ribe fugleskydningsselskab,* som i min erindring har fæstnet sig som en af Ribe bys store festdage, hvori hele borgerskabet, ikke blot fugleskytterne, deltog. Den gamle institution oplevede 100 års jubilæet i 1955; men så var det også forbi, næsten da.

Nu må dertil siges, at det at „skyde til papegøjen" vel har været praktiseret langt længere tilbage, også i en gammel by som Ribe. De gamle håndværkslaug eller andre sammenslutninger har vel kendt til sådanne skydninger med tilhørende forlystelser, men den forening, som holdt sig så længe i Ribe, hvor en skytteforening stadig eksisterer, stammer først fra året 1855.

Den 28. juni dette år kunne man i Ribe Stiftstidende læse følgende bekendtgørelse:

Fugleskydning i Ribe

I løbet af juli måned vil en fugleskydning blive arrangeret efter fugl på en stang. Nye medlemmer, som ønsker at deltage heri, vil behageligst snarest muligt melde sig hos en af undertegnede.

Ribe i direktionen for fugleskydningsselskabet, den 27. juni 1855.

Joh. Jensen, H. Rühle,
S. B. V. Buch.

Den første skydning fandt sted den 29. juli 1855.

Det fremgår af de gamle protokoller, at der i selskabets første 75 år blev skudt hvert år, og at skydningen varede i to dage, søndag og mandag, der altså for adskillige gæve borgere var særdeles „blå".

I Ribes lille rådhusmuseum findes forskellige ting, der minder om Ribe fugleskydningsselskab. Her finder vi det grønne skærf, som fuglekongen bar. Det var besat med adskillige sølvplader med skiftende fuglemajestæters navne og årstal for deres regeringstid. Her finder vi også en stor ørn af træ. På den var fæstet præmier i form af sølvtøj. Trofæerne blev båret i processionen. Adskillige fotografier fra fugleskydningsselskabet er også bevaret, men ikke fanen, som jeg husker så godt. Den bar i toppen en lille sølvørn. Samtlige skytter bar i grønt bånd en lille sølvørn på brystet. Fanen forsvandt på hidtil uopklaret måde under besættelsen. Fra min egen drengetid og tidligste ungdom husker jeg så godt disse festlige fugleskydningsdage og -aftener.

Med Poulsens orkester i spidsen drog man ud mod skydepladsen bag plantagen, med fane og sølvtøj i spidsen. Når jeg hører Riberhusmarchen eller „Napoleons march over alperne", kan jeg

endnu se det hele for mig. Den halve by stod fadder. Ribe havde jo ikke så mange forlystelser. Både skydningen og den obligate frokost i mange år i et telt ved skydebanerne havde stor tilslutning. I mange år blev der skudt i to dage, og når rygtet nåede byen på andendagen, mandagen, om hvem der var blevet årets fuglekonge, blev der røre i byen, for han skulle modtages om aftenen med manér.

Hvem skød til fugls i de gode gamle dage? Ser man navnene i de gamle protokoller, synes den populære skydning i mange år at have samlet et stort udsnit af borgerskabet. Der var håndværkere, købmænd, embedsmænd og deslige folk af stand i usnobbet broderligt samvær. Tre æresmedlemmer har foreningen haft i sin levetid, nemlig hospitalsforstander, kammerassessor Rosenvinge, der i 1905 havde været medlem af selskabet i 50 år, og den elskelige læge stiftsfysikus Kjær, senere konferensråd og Ribe bys æresborger. Det sidste æresmedlem blev møller og bankdirektør, landstingsmand H. Windfeld-Hansen.

Men hvem var det da, der stiftede fugleskydningsselskabet i Ribe, der skulle have levekraft i 100 år?

Deres navne ser vi i annoncen med indbydelsen til stiftelsen. Der er særlig grund til at dvæle ved to.

Søren Balduin Buch var kendt af hele byen som forfatter til utallige ofte vittige lejlighedsviser. Han var en stor original, noget af en altmuligmand. Han havde været købmand og adskilligt andet. Selv karakteriserer han sig i et vers fra 60erne:

Jeg digter viser om ildebrand,
for døde er jeg bedemand,
og nys jeg håbed' ganske vist
at blive telegrafist.
Så er jeg købmand, skriver musikant.
Jeg kaldes bør en spekulant,
thi mange ting, jeg har proberet,
men lykken har mig slemt fikseret.

En anden af selskabets stiftere var guldsmed Rühle.

Han hørte til de indvandrede tyskere, der af nationalitet blev danske, men radbrækkede sproget, så det var en gru. Således vakte det megen munterhed, når han sagde: „Nu har jeg den ganzen dag skydt und dok ikke den blet droffen."

Den under indbydelsen først nævnte Johannes Jensen var købmand, senere kæmner og fader til fuldmægtig Dynnesen Jensen, kaldet Dynne, og til den senere dommer i Brædstrup.

Et andet kendt medlem fra selskabets „oldtid" var bødker Jansen. Fra hans røgeri „udgik" mange dejlige Varde-laks, her kaldet Ribe-laks, og han blev senere en tid vært i „Holmehuset". Han holdt gerne lange taler ved festlighederne og blev meget rørt over sig selv.

Fra 1887–1902 var en meget populær ripenser formand. Det var boghandler Schouboe. Han var kendt som løjtnant i Ribe politikorps og en ivrig lystfisker, og hans kendte skikkelse tonede frem ved skydningen med de kendte attributter, kikkert og paraply.

Naturligvis holdt man generalforsamlinger, og mange „små sorte" blev stukket under vesten ved slige lejligheder. Kaffepunch var billige dengang. 12 for en krone.

Generalforsamlingerne holdtes i „Sælhunden" på Skibbroen. Huset ligger der endnu. Senere på „Greisens Hotel", nu „Hotel Dagmar" hos Puggaard Petersen på Nederdammen, hvor nu firmaet Kastrup har til huse. „Sønderjylland" eller „Stenbohus" og Klubben.

Man skød med taprifler i begyndelsen. Og man skød til en fugl på en høj stang. Medlemstallet var ikke stort til at begynde med. I 1865 var det 50; men i 1876 var man nået op over de 100. Da skyttebevægelsen kom op i 60erne var selskabet med til at stifte Skytteforeningen, der eksisterer endnu, og man havde fælles skydebaner.

I 1874 måtte man på grund af banens anlæg opgive de oprin-

delige skydebaner, hvorefter man på en anden grund opførte et nyt skyttehus. Det kostede den uhyre sum af 250 kr.

50 års jubilæet i 1905 fejredes i modsætning til 25 års jubilæet, der gik stille hen, efter de bedste mønstre. Processionen talte 100 medlemmer, og naturligvis var der festmiddag m. m. Ballet åbnedes af det 84-årige æresmedlem assessor Rosenvinge.

På grund af den alvorlige situation under første verdenskrig holdtes ingen fugleskydning 1916 og 1917, og i 1918 udlejer man skyttehuset til indkvartering af russiske krigsfanger. Man fejrer 75 års juilæet, og så går livet videre i den gamle forening, men det synes, som om der ikke er den samme interesse som tidligere. Man indskrænker skydningen til én dag i stedet for to. Verdenskrigens onde år er ødelæggende for foreningen på forskellig vis. Man skyder til en „lille fugl". Man opnår at runde 100 års dagen, men så går det hastigt mod enden.

Mange gode borgere havde ellers gennem årene været med til at sætte deres præg på den hæderkronede institution til borgerskabets fornøjelse. De mange kendte borgernavne, der havde været med til at sætte deres præg på fugleskydningsselskabet, var borte. Lad mig fremhæve enkelte: den gamle guldsmed Ussing, gymnastiklærer Stockholm Simonsen, værkfører Gründer, kaldet „den Gründer", indvandret fra Tyskland til Crome & Goldschmidts fabrikker, den gæve smedemester Lindberg og „Smeden Berg", Klub Petersen, den digre tømmerhandler Krüger Riis og mange andre taget i flæng fra forskellige tidsperioder.

Jeg selv erindrer adskilligt fra den glorværdige forenings historie. Som dreng fulgte man fugleskytternes færden fra udmarchen til hjemkomsten med den nye fuglekonge mandag aften. Byen modtog ham med honnør, og hans hus var pragtfuldt illumineret med levende lys. Stemningen var næsten, som man kunne tænke sig på Frederik den Sjettes tid. „I natten klam og kold" lød fra Poulsens hornorkester, og når fuglekongen var fulgt til døre, måtte han træde op på sin trappe og tale til „fol-

ket". Det var ofte besværligt efter den meget festivitas, der var gået forud i Plantagepavillonen, men han blev hilst med et dundrende borgerhurra. Slige uskyldige fornøjelser hengav man sig til i den gamle by endnu i min drengetid. De er morsomme at tænke på nu, hvor tiden er helt anderledes.

VESTJYDER OG POLITIK

Af førstelærer Fr. Nielsen, Varde, tidl. Hodde.

Hvem er vestjyde? Skal man være født i Vestjylland for at være vestjyde? Eller hvor længe og hvor stærkt skal man ved sit arbejde være knyttet til Vestjylland for at være vestjyde. Nå, vi er jo alle en slags vestjyder for vor Herre.

Og stoffet, der behandles, skal det være vestjysk eller af vestjysk oprindelse? Vel lidt af hvert. For vi vestjyder hører jo uløseligt sammen med det fælles samfund, men vist nok undertiden med specielt markerede ansigter.

Politik betyder den nøgne virkelighed ganske nær inde på livet af mennesker. Hver eneste dag i året livet igennem berører de politiske problemer og politiske afgørelser ethvert menneske på det føleligste: vore økonomiske forhold, beskæftigelsesforhold, helbredsforhold, ernæringsforhold, vore børns opdragelse, vort åndelige behov og tragten gennem kulturinstitutioner, gennem kirken og så videre. Når til trods herfor så mange er uinteresserede i politiske afgørelser, må grunden vel være den, at de ikke gør sig betydningen af disse afgørelser klar, eller måske, at de nærer en vis foragt for det, der interesserer den store mængde – eller en ensidig heften sig ved de – det må man jo erkende – mindre tiltalende episoder og arbejdsformer, de politiske afgørelser fremkalder.

I anledning af det voldsomme politiske røre i de navnkundige martsdage 1848 digtede Chr. Winther følgende vers:

Lad dem slynge deres ild
lad dem tænde deres fakkel
Blande mig i det spektakkel
hverken kan jeg eller vil.

Og det siges, at da Søren Kierkegaard hin 21. marts sad ved sit vindue og så på den begejstrede folkemængde, der bevægede

sig fra Gammeltorv til slottet, havde han nøjagtig de samme tanker, som Chr. Winther havde givet udtryk for. For ham var alt det dernede „udvorteshedens spektakkel".

Men folkestyret gav det enkelte jævne menneske store muligheder, og skam få den, der undlader at bruge disse muligheder.

Under en fri forfatning vil der uvægerligt dannes politiske partier. Vælgerne må dele sig i grupper alt efter deres syn på de forskellige politiske problemer. Og dermed har vi straks det politiske spil, den politiske spænding, tovtrækkeriet, studehandlerne. De to sidste udtryk bruges sædvanlig i stærk nedsættende betydning. Og dog må vi prise os lykkelige over disse begreber, fordi de faktisk dækker over noget meget centralt i vort folkestyre.

I stænderforsamlingerne og i rigsdagen, straks efter at vi havde fået grundloven, gjorde partierne sig stærkt gældende. Der var „højre", stort set et godsejer- og embedsmandsparti, og der var „venstre", der dog ikke til at begynde med havde dette navn, men som efterhånden blev dannet af forskellige folkelige elementer. De nationalliberale – navnet har en dårlig klang i venstrefolks øren – var et parti, der navnlig havde sine tilhængere i intelligenskredse, de var foran i kravet om en grundlov, men det blev hurtigt klart, at selv om de var tilhængere af lige og almindelig valgret, så mente de dog, at de selv havde en 1. prioritet, når det gjaldt valg til lovgivende forsamlinger. (Professor H. N. Clausen og væveren ved valget i Mern). Derfor blev de yderst overraskede og fortrydelige, da man mange steder i landet valgte jævne og „ulærde" mennesker ind på rigsdagen. De nationalliberale sluttede sig derfor i stort tal til „Højre" og resten, de mest frisindede, sluttede sig til „Bondevennerne", der som navnet antyder, havde sine tilhængere blandt landboerne; men som efterhånden også fik mange tilhængere blandt byernes jævne borgere.

De opdukkende folkehøjskoler skabte navnlig på landet en

særegen folkelig bevægelse af både åndelig og materiel art, ikke en egentlig politisk bevægelse, selvom den rummede og søgte at vække politisk interesse. Og da dens tilhængere næsten alle var „lægfolk" var det naturligt at de politisk sluttede sig til „Bondevennerne".

Disse tre elementer sluttede sig i 1870 sammen til „Det forenede venstre, der gennem de kommende årtier udfoldede en betydelig politisk og folkelig kraft.

Dette var en, måske for lang, indledning til en skildring af vestjydernes forhold til politik, specielt venstrepolitik. At vestjyderne er stærkt politisk interesserede er udenfor al tvivl. Skal vi gætte på årsagerne hertil, må man nævne det faktum, at de aldrig virkelig har kendt til den tvang, som stavnsbånd, herremandsvælde og hoveri lagde på så store dele af den danske befolkning. Derfor er de selvstændige og fribårne, har taget og brugt folkestyret som noget selvfølgeligt. – Det er i højeste grad spændingsmomenter i politisk virksomhed og medleven. Tænk på en valgaften og -nat. Ethvert menneske har trang til og behov for et vist mål af spænding. Ligesom vore fjerne forfædre tilfredsstillede denne trang ved ridderspil, turneringer, dueller og så videre, må vi tilfredsstille vor trang ved kortspil, utallige former for spil og – politik. Onde tunger – eller velvillige – vil sige, at denne trang er særlig udpræget hos vestjyder. Kamp under forskellige former må der til.

Hos de fleste vestjyder har der gennem årtierne ikke været tvivl om hvilken politisk bås de skulle vælge. Vestjydernes frihedstrang var kun dårlig grobund for „Højre"s ideer, men så meget desto bedre for „Venstre"s. Endvidere var den ret stærke grundtvigske bevægelse i de vestlige sogne med til at fremme Venstres liberale ideer. Med undtagelse af Thisted amt, hvor Højre (konservativt folkeparti) har haft og til dels har endnu nogen medvind, har Venstre i hele Vestjylland stort set været det altoverskyggende parti. Denne overvægt er mindre udpræget i

dag, da købstæder og stationsbyer er vokset stærkt på landdistrikternes bekostning, og industrien på landbrugets bekostning, og navnlig efter at idépolitikken omkring 1920 i nogen grad bliver fortrængt af økonomiske og erhvervspolitiske spørgsmål, som krigen og den mere udprægede materialistiske indstilling havde skabt.

Det er da heller ikke nogen ren tilfældighed, når så mange betydelige politikere, særlig venstrepolitikere, har trådt deres barnesko i Vestjylland, været repræsentanter for vestjyder og haft deres politiske virke blandt vestjyder. For 125 år siden sad vestjyden Ole Kirk (født i nærheden af Ringkøbing) i Viborg stænderforsamling. Af de ikke så få bønder, der valgtes ind i stænderforsamlingerne, regnede man Ole Kirk for den dygtigste og den mest indsigtsfulde. Hans anseelse var meget stor.

N. J. Termansen, „Danmarks lærdeste bonde", født i Vejen sogn 1824, skal også nævnes her. Han havde i mange år sæde i rigsdagen og var glødende venstremand og realitetspolitiker, hvorfor han var modstander af Bergs „visnepolitik". Han hørte til den gruntvigske fløj inden for Venstre og var foruden politiker en førende skikkelse i den grundtvigske folkelige bevægelse i Midt- og Vestjylland. Engang havde den kendte sognepræst fra Hodde og Tistrup, J. L. Schørring, besøg af Termansen og to andre præster. Schørring fortæller, at ved den lejlighed faldt det naturligt, at vi tre præster satte os som disciple ved denne bondes fødder og hørte på hans åndfulde tale, der „var som guldæbler i sølvskål".

Venstres kårne fører i 70'erne og 80'erne var vestjyden Chr. Berg, (født 1829 i Fjaltring). Han kom ind i rigsdagen 1865 og sad der til sin død 1891. Det var kampårenes tid, og Estrup og provisorismen havde i ham den mest uforsonlige modstander. Han opnåede ikke en ministerpost, idet „Højre" støttet ovenfra, stadig klamrede sig til taburetterne. Men han står i det danske venstre-folks bevidsthed som den, der i en streng tid stadig pe-

gede på ret og uret, en forkæmper for folkestyret. Hans valgsprog: „Gå aldrig på akkord med uretten" står under hans billede i utallige venstrehjem.

I. C. Christensen (født i Hoven sogn 1856) er vel nok den venstreører, hvis navn, ved siden af Bergs vil leve længst blandt danske venstrefolk. Der er blevet sagt, og sikkert med rette, at han og Stauning var de betydeligste politikere, dansk folkestyre hidtil har kunnet opvise. I. C. Christensen ejede to egenskaber, der gjorde ham til den ubestridte fører: Fasthed, hvor den var påkrævet, og smidighed, evnen til ved forhandling at finde en udvej, hvor andre uhjælpeligt var kørt fast, taktik, om man vil. Men taktik behøver ikke at være af det onde, behøver ikke at have noget med det underfundige eller uærlige at gøre. Det havde det i alt fald ikke for I. C.s vedkommende. Det underfundige lå milevidt fra hans natur. Ja, hvor har ikke de fine herrer, specielt „Europæerne" på rigsdagen, som hverken politisk eller menneskeligt nåede I. C. til skuldrene, hånet degnen fra He. Han repræsenterede den rigtige vestjyde, det rigtige vestjyske væsen, der dækker over de inderste følelser ved tavshed eller en tør lun bemærkning. Og vestjyderne slog i en sjælden grad kreds om ham og bar ham frem. Her skal fremdrages et træk, som måske er kendt af mange, måske dog ikke af de yngre: Der var vælgermøde i Ringkøbing. Salen var overfyldt. Jo, for høvdingen selv var en af talerne. Og desuden skulle en af Socialdemokratiets skrappeste debattører tale. I. C. talte først ret kort, ikke blændende, men med en vægt og myndighed, så det gik i bund hos tilhørerne. Så kom den socialdemokratiske modstander, der med rivende tungefærdighed og voldsomme armbevægelser søgte at sable I. C.'s tanker og meninger ned. Forsamlingen sad spændt, hvordan vil I. C. give igen på dette her. Denne trådte op på talerstolen: „Ja, nu har vi jo hørt, hvordan det hele forholder sig, skal vi så synge „Altid frejdig . . .! og så gå hjem og tænke over det". Man kan tænke sig reaktionen. I

første øjeblik var forsamlingen skuffet, men i næste forstod man, hvilket slag han havde rettet mod modstanderen. Og denne, ja næppe er vel nogensinde en kandidat gået så flad fra et vælgermøde. – En lignende tildragelse forefaldt ved et vælgermøde i No forsamlingshus. Modkandidaten talte først, meget længe, hvorefter I. C. sagde, at nu var der talt nok politik i aften, nu ville han holde et foredrag om danske kirker og kirkegårde. Aftenen sluttede med „Jyden han er stærk og sejg".

Selv om Knud Christensens politiske virke ligger nær op mod vor tid, skal dog også den omtales her. Knud Kristensen (født 1880 i Hover ved Ringkøbing) var en yderst særpræget skikkelse, der meget stærkt holdt fast ved gammel vestjysk kultur i sprog og optræden og i hele sit livssyn. Han var fast af karakter, måske på grænsen af det stædige. Han ejede I. C.'s fasthed, men ikke dennes smidighed, og evnen til at få en sag til at glide. Hans person og klippefaste holdning tiltrak mange, selv københavnere, ja måske netop disse, hvorfor venstre havde meget stor fremgang ved valgene 1945 og 47. Hans ligeledes klippefaste holdning i det sydslesvigske spørgsmål skaffede ham også mange tilhængere. Men afgørelsen på dette spørgsmål var ham en stor skuffelse, hvorfor han ret hurtigt trådte ud af folketinget og ud af partiet, ja, dannede endog sit eget parti. – Hans ord i folketinget under krigen: „Det gælder ikke om at komme let gennem krigen, men at komme godt igennem krigen", viste hans karakter og hele livssyn. – „A plejer altid i alle livets forhold o ha en reserve", sagde han engang ved et møde, da han havde glemt sine sædvanlige briller, men trak et andet par frem af mappen. Dette er typisk vestjysk, at sikre sig bedst muligt mod uforudsete overraskelser.

Mangfoldige andre stoute og dygtige politikere, navnlig indenfor venstre, stammer fra Vestjylland og øvede deres gerning i Vestjylland. Den impulsive Søren Brorsen (født i Farup 1875) repræsenterede Ribekredsen fra 1907 og i mange år fremefter. En

politisk modstander har sagt om ham, at „han var udtryk for det i vor landbrugsstand, som skabtes af højskolens ånd, og som gav ild og kræfter til standens rejsning". Rigsdagsstenograferne rystede, når Brorsen begyndte at tale, det gik nemlig umådelig hurtigt. Han var medlem af Madsen Mygdals regering fra 24–26.

Og vi må ikke glemme en af Brorsens forgængere i Ribekredsen, den stoute Jens Busk, skarphjernet og slagfærdig. Hans ord om, at han benægtede fakta er meget kendt. En anden af hans replikker er næppe så kendt. Jens Busk gav højremanden Jagd en ordentlig omgang i folketinget. Jagd råbte: „Skyl Deres mund, før De nævner mit navn." Busk replicerede: „A tøgges, de va bejer o gyer et bagætter."

Og så er der M. N. Slebsager, (født i Fåborg sogn) der i en årrække repræsenterede Esbjergkredsen og senere, da denne blev delt, Guldagerkredsen. Han var minister i såvel Neergårds regering (1920–24) som i Madsen Mygdals. Selv spidserne blandt modstanderne frygtede ham som debattør. Kendt er det vældige bravalla-slag i Arnbjerg i Varde mellem Slebsager og Ove Rode, kort efter påskekrisen i 1920. De, som overværede dette slag, glemmer det sent og fik et indblik i debatterekunstens både positive og negative sider.

Den meget dygtige og i økonomiske og kommunale spørgsmål meget vidende og indsigtsfulde klitinspektør V. Pinholdt, Vejers (født 1869) repræsenterede Vardekredsen i folketinget fra 1918–1935. I en lang årrække var han formand for finansudvalget. – Jeg mindes et vælgermøde i Hodde i begyndelsen af 20'erne, hvor Pinholdt talte for venstre og Julius Bomholt for Socialdemokratiet. Pinholdt havde alt på rede hånd, begivenheder, tal, tidspunkter, men alligevel bevirkede Bomholts noget arrogante og meget provokerende ungdommelige, men elegante optræden, at Pinholdt blev forvirret, hvad han let kunne blive, og „tabte" slaget. Den nu 70-årige Bomholt, hvis politiske virke jo også har været og er knyttet til Vestjylland, er jo nu lige elegant, men mere afbalanceret i sin fremstillingsform.

De vestjyske repræsentanter i folketinget skiftede jævnligt, Vardekredsen havde således ikke mindre end 10 repræsentanter i de første 40 år under folkestyret, heraf 5 venstremænd og 5 højremænd. Det ser således ud til, at repræsentanterne hurtigt er blevet kede af kredsen eller den af dem. – Hvem ved! Men siden 1890 er det gået bedre. Fra 1890–1918 repræsenteredes kredsen af lærer Søren Sørensen, Nr. Nebel, fra 1918–1935 af klitinspektør Pinholdt og fra 1935 – til dato af forhenværende statsminister Erik Eriksen, altså 3 i 76 år. Den sidstnævnte regner vi, skønt fynbo af fødsel og væsen, dog for halv vestjyde, da hans meget betydelige politiske gerning har været og stadig er knyttet til Vestjylland.

I forbindelse med omtalen af Vardekredsen og Vardeegnen er der grund til at mindes en ret hård strid mellem Vardekredsens folketingsmand, S. Sørensen, og Ringkøbingkredsens folketingsmand I. C. Christensen angående udløbet fra Ringkøbing fjord.

Det var et økonomisk, kulturelt og erhvervsmæssigt spørgsmål, men blev også i nogen grad et politisk spørgsmål, et prestigespørgsmål for S. Sørensen, hvorledes det gik med „æ Gaf". I årtier kæmpede et sydparti, der ville have udløbet ved Nymindegab, med et nordparti, der ville have det ved Hvide Sande. Nordpartiet havde nok den mest indflydelsesrige fortaler i folketinget, og det endte med Hvide Sande udløbet, der nu danner basis for den hurtigt voksende by, Hvide Sande. I 1931 var anlægget ved Hvide Sande færdigt. Og det har vist sig, at det kan holde trods stor tvivl hos mange, da vedtagelsen skete. Ved Nymindegab er det nu muligt ved kunstig afvanding at udnytte den fede marskjord, der giver rigt udbytte af såvel hø som korn.

Efterhånden som den politiske spænding i 70'erne og 80'erne blev stærkere, dukkede den ene politiske organisation op efter den anden. Det fremdukkende ny parti, socialdemokraterne, gik hårdt på, og samtidig blev kampen mellem Venstre og Højre i

provisorieårene stedse hårdere. I 1881 dannedes „Højres vælgerforening for København" og i 1883 dannedes „Københavns liberale vælgerforening" i Casino. Berg talte ved den lejlighed flammende om organisationens betydning som kampmiddel, en ramme om arbejdet, så dette ikke skulle blive planløst. De mange enkelte måtte da som celler i et legeme være med til at give rammen et positivt indhold, være med til at fremme politisk interesse, ansvar og trofasthed mod ideerne. Mange var betænkelige til at begynde med, idet man var bange for, at et stift organisationssystem ville få det ildfulde insiterende, begejstrede i de politiske ideer til at kølnes. Men hurtigt indså man, at organisationen var en tvingende nødvendighed.

Som de realitetspolitikere, vestjyderne er, var man tidligt klar over organisationens betydning. I 1886 dannedes „Billum frisindede vælgerforening", vist nok den første vælgerforening i et dansk landsogn. Først på sommeren 1885 indbød man anonymt til et møde i „Billum Kirkehus". Det overlodes til gårdejerne P. Kjær Hansen og Bakken Nielsen samt læge Stilhof at forberede foreningens stiftelse. Læge Stilhof, Billum, en ejendommelig mand, om hvem der går mangfoldige utrolige historier, blev foreningens første formand, og til manges forargelse gjorde han et kæmpearbejde for Venstres sag. Der foreligger udførlige beretninger om bestyrelsens arbejde, der viser, at man tog dette meget alvorligere end nu om dage. Hvert medlem af foreningen skulle sørge for, at hans naboer mødte på valgdagen for at afgive stemme. Ved et almindeligt politisk møde i Bordrup plantage var der „400 mennesker og 3 gendarmer".

Selv om man rundt i sognene smagte lidt på dette her organisationsvæsen, stiftedes i de følgende år den ene sogneforening efter den anden, og snart blev de samlet i „Venstres vælgerforening for Ribe amt 1. valgkreds", der atter blev tilsluttet „Jyske Venstre" i 1907. Af mænd, der var stærkt fremme i arbejdet, kan nævnes sagfører Oldager og redaktør Nielsen, Ribe Amts-

tidende, og fra landet Niels Madsen, Hauge, Jens Pedersen, Malle, P. Gammeltoft, Henne, Chr. Høj, Kolle, og mange flere. Også andre partier var tidlig på færde med hensyn til dannelsen af politiske organisationer. Socialdemokraterne i Varde dannede deres første organisation i 1890. Der var et vist samarbejde mellem Venstre og Socialdemokratiet i den første tid, da den fælles fjende efter provisorietiden jo var Højre. I 1892 enedes man inden for Socialdemokratiet i Varde, om at støtte Venstres kandidat ved næste folketingsvalg. Også ved de lokale valg i Varde by var der samarbejde. Højre stiftede en konservativ klub 19. september 1885.

Valg, afstemninger og vælgermøder har til alle tider været et særdeles spændende og interessant moment i den politiske foreteelse. Mangfoldige pudsige træk og begivenheder er knyttet til vælgermøder og valghandlinger. Før vi fik grundloven og tilhørende valglov af 1915, var der kun eet valg- og afstemningssted for hele kredsen. Det førte med sig, at vælgerne ude på landet ofte havde meget langt til valgstedet. Og da befordringsmidlerne var få, måtte de, der ejede et sådant, anstændigvis tage naboen eller naboerne med. Men straks ved et sådant arrangement viste sig de første store vanskeligheder. Kunne venstremænd og højremænd sidde på samme vogn? Her har man sikkert benyttet lejligheden til at øve valgtryk. Den sølle husmand eller landarbejder, der måske havde tænkt sig at stemme på en venstremand eller i vort århundrede sågar endda på en radikal eller socialist, måtte ofte enten selv skaffe sig befordring eller højtideligt love at stemme på køreværtens kandidat. Dette forhindrede vel ikke, at manden, der havde afgivet det dyre løfte, stemte på en hel anden. Går den, så går den. Men blev løftebruddet opdaget, og det kunne nemt ske, da afstemningen til helt op mod århundredskiftet var ganske åbenlys, ville løftebryderen sandsynligvis komme til at gå hjem. – Ofte antog – i det skjulte – et parti observatører, jo, man ville godt vide, hvor

man havde sine folk. Det var jo ikke just den mest betryggende måde, folkestyret blev varetaget på.

Denne valgdag var for mange en stor dag. Folk kom sjældent til købstaden. Nu kunne man i borgerpligtens navn få sig en rigtig fri- og festdag, der langtfra blev ringere af, at mutter, der jo ikke havde valgret, pænt måtte blive hjemme. Heller ikke af den omstændighed, at der for eksempel i Varde ved århundredskiftet var ca. 70 beværtninger, og at kaffepunchen kun kostede 6 øre. Ikke så underligt, at humøret var højt på hjemvejen, så køreretningen blev overladt til hestene. Men sandelig om man ikke også kunne tage den politiske kamp højst alvorligt.

Så tidligt i folkestyrets historie som i 1851 kom en ny præst ved navn Stilling til Ølgod. Han havde i sin studentertid i København færdedes meget i Grundtvigske kredse og der fået syn for Venstres frihedsideer. Han var ivrig venstremand, hvilket ikke passede de Ølgod-bønder, der overvejende var højremænd. Pastor Stilling optrådte engang som taler ved en valghandling på Varde torv, og da de Varde-købmænd opdagede, at han var venstremand ophidsede de krambodsvende og læredrenge til at gå til angreb på ham med allehånde våben, endog så farlige våben som torvets brosten, der svirrede i luften, så pastor Stilling måtte flygte op i en sidegade. Det blev dog Ølgod-bønderne for meget, jo, for han var jo trods alt deres præst, og nu gik de til angreb på de unge slagsbrødre og vandt sejr. En skomager fra Ølgod spændte sit træben af og brugte det som våben. – Den samme pastor Stilling blev i øvrigt meget afholdt i Ølgod. Det var dengang ret almindeligt, at man gav sin søn samme navn, som blev båret af en agtet og afholdt præst i sognet, og det er temmelig sikkert, at den kendte Stilling Andersen, der stammede fra Ølgod, havde navnet efter pastor Stilling.

Den konservative provst Tobiasen, Thorstrup, var medlem af den grundlovsgivende rigsdag, men var ved valget i 1848 nær blevet slået af venstremanden Chr. Høj fra Sædding ved Nr.

Nebel. Kampen var meget voldsom og i 1850, da der atter var valg, lagde provst Tobiasen valghandlingen ind i kirken. Han har vel ment, at han her var på hjemmebane, og at gemytterne her ville afdæmpes. Men Chr. Høj tog kampen op i kirken med lige så stor voldsomhed som ude på torvet.

Georg Brandes sagde i 1906: „Man forstår ikke dansk, hvis man ikke forstår en spøg". Og Kumbel har digtet:

Den, der kun ta'r spøg for spøg
og alvor kun alvorligt,
han og hun har faktisk
fattet begge dele dårligt.

Ja, mon ikke der er en stor sandhed heri. Vi danske og ikke mindst vestjyderne udtrykker os indirekte om en alvorlig ting eller dækker over det alvorlige med en spøg, på vestjysk med en „tør" eller „lun" bemærkning, hvis vi da ikke foretrækker fuldstændig tavshed om det, der ligger dybest inde i os.

Spøgen, humoren hører uløseligt sammen med det politiske liv. Ved vælgermøder og diskussioner regner tilråb og vittigheder ofte ned over taleren. Er det tegn på politisk kultur, eller er det tegn på det modsatte? I alt fald kan der jo over et „gammeldags" vælgermøde være en frisk stemning, ja en charme, der ikke kan skabes ved TV-vælgermøder, hvor publikum ikke er personligt til stede. De kan være spændende nok, bevares. Men de kan også trods al umage for at skabe en interessant ramme, en ydre effekt, være dødkedelige. Stemningen mangler.

De vittigheder og tilråb, der falder, er i deres toneart yderst forskellige. En københavnsk svajers vittighed er rask, spontan overrumplende, liggende lige på tungespidsen, så man må undres og more sig. En vestjysk bondemands er af en hel anden art. Den kommer langt nede fra, er tør og vissen i sin form, men frodig, ofte tvetydig i sit indhold. Også den glædes og undres man over.

Følgende vittighed, som muligvis er kendt af mange, hører til den første art. Der var valghandling på Varde torv. En gårdmand fra egnen var „talende stiller", og ordene strømmede ikke særlig livlig fra hans mund. Under et længere ophold i talen råbte en ung håndværkssvend nede fra forsamlingen: „Tryk på knappen". Taleren havde en fedtknude oven på den skaldede isse. – Til den anden art vittigheder hører følgende: Ved et vælgermøde i et vestjysk forsamlingshus – det var efter 1915, da vælgermøderne var „lokale" – anstrengte den politiske taler sig svært, svedte og drak vand ustandselig. Da lød en røst fra forsamlingen: „Do æ nok bløwen tøste, Søren". Denne i sig selv intetsigende bemærkning ødelagde aftenen for taleren. – Eller hvad mener man om denne perle af en historie fra et vælgermøde i Vestjylland. (Jeg siger ikke hvor). Folketingskandidaten og en ældre bondemand var blevet uenige om et bestemt spørgsmål, der af vælgeren blev betegnet som lovlig, men sørgelig. Folketingsmanden holdt på, at når noget var lovligt, kunne det vel ikke være så sørgeligt endda. „Jow", sagde bondemanden, „a ska gi dej en eksempel. Do æ vo folketingsmand, det er lovlig, men de æ pinte osse sørgelig."

Som allerede nævnt bevirkede den ny valglov af 1915, at vælgermøderne holdtes lokalt ude i kroer og forsamlingshuse. Og de ofte talrige kandidater, der bejler til vælgernes gunst, drager fra sted til sted og er mellem slagene de bedste venner af verden. Sikken et cirkus, siger så folk med forargelse i stemmen. Ja, såmænd. Det er vel ikke den form for politik, der skal give den virkelige politik næring; men for det første er formen jo ret harmløs, og for det andet er der dog mange kandidater, der virkelig tager det hele alvorligt, og for hvem det lykkes at skabe kontakt med tilhørerne.

At vore politiske møder, navnlig vælgermøderne, er noget helt specielt i vort politiske liv, ses blandt andet deraf, at man ved disse møder bruger en hel anden kriminel målestok end ellers

i det daglige liv. Bliver en taler afbrudt med tilråb af kriminelle skældsord: „Idiot" „svindler" og så videre, ja så vil han i reglen ganske stille stikke tilråbet i lommen, og det er klogt af ham at gøre det. Blev det samme ord brugt over for ham i privat selskab dagen efter, ville han sandsynligvis gå rettens vej for at få krænkelsen vasket af. – Ved et tokantet vælgermøde i Hodde under 1. verdenskrig kom en radikal kandidat ind på begrebet hamstring og da navnlig, hvorvidt landmændene gemte korn på høloftet til opfodring og en forbitret stemme lød da fra en landmand: „Det er ondsindet løgn". Taleren stoppede op med et: „Nå, er det det", hvorefter mødet fortsatte, som om intet var sket.

Ved et andet vælgermøde i Vestjylland, hvor en folketingsmand udviklede sin deltagelse i de politiske forhandlinger i folketinget, lød tilråbet: „Din infame svindler og kæltring". Mødet fortsatte uanfægtet.

Ved et vælgermøde i Vestjylland talte Christmas Møller. Han blev afbrudt med ordet „idiot". „Åh," sagde Christmas Møller, „der er en herre, der vil have ordet; men han sagde ikke, hvad han hed, kun hvad han var".

Er denne hævdvundne seen igennem fingre en brist i vort politiske liv? Nej, lad os ikke tage den slags alt for tungt. Det lødige i politisk liv, og det er der trods alt meget af, lever nok endda. Desuden hænger det jo sammen med den humorstemning, der kendetegner politiske møder.

Man taler ofte om en vis politisk ligegyldighed i vort folk som helhed. Javel, hos adskillige skorter det på politisk interesse og medleven. Denne medleven er en nødvendig bestanddel af folkestyret. Vi vestjyder sætter jo ikke vore lys under en skæppe, hvorfor skulle vi det. Vi vil nok hævde, at vi på det politiske område er en lille tak foran andre folkegrupper i vort land. Er dette tilfældet, skal vi dog ikke ønske, at det må blive ved at være således, men at de andre må nå op på siden af os.

FØDT I HOLBÆK – MEN ALLIGEVEL VESTJYDE

Af redaktør Knud Rée, Esbjerg.

Jeg er født i Holbæk – opdraget i Aarhus, hvor jeg blev student fra Aarhus Kathedralskole i 1914 – tilbragte nogle ungdomsår i København – og blev journalistelev på „Morsø Folkeblad" i Nykøbing Mors 1917–19 – og kom så til Esbjerg som ung journalist i januar 1919.

Og der har jeg så været siden – som journalist, redaktionssekretær og som ansvarshavende redaktør af *„Vestkysten"* fra 1928 – undtagen i 3 år – da jeg af Erik Eriksen blev udkommanderet til politisk tjeneste som fiskeriminister fra 1950–53 og herunder havde den store oplevelse at sætte mit navn under den nye grundlov – vel nok den største politiske oplevelse en mand kan have.

Da jeg som ung redaktionssekretær blev sendt ud for at tale ved et politisk møde forud for et landstingsvalg, havde jeg en meget stærk oplevelse, således som vestjyder kan finde ud af det.

Da jeg holdt mit politiske foredrag, sad forsamlingen ganske upåvirket og bakkede på piberne. Der var ingen reaktion at spore.

Da jeg sluttede mit foredrag, rejste formanden sig og takkede og føjede til: „Du er nok af vestjysk rod . . . "

Hertil svarede jeg, at hele min fars familie stammede fra Sdr. Bork. – Hertil bemærkede formanden: „Det tø't a nok a ku' hør'."

Og dermed var jeg accepteret som vestjyde og har været det senere gennem et langt liv i journalistik og politik. Jeg har følt mig som vestjyde og handlet derefter både i journalistik og som redaktør. Jeg fandt hurtigt ud af, at vestjyderne skulle skrive til Christiansborg fra Vestjylland – og ikke fra et partisekretariat på Christiansborg ud til Vestjylland, og den linie har jeg holdt konsekvent siden.

Men helt let var det nu ikke til at begynde med. Jeg var opdraget i et konservativt lærerhjem. Lærerne var dengang lavt lønnede. Far måtte f. eks. holde sin Stiftstidende sammen med en anden, så vi fik den først langt ud på aftenen eller dagen efter. Men far havde derudover en udpræget social forståelse og følelse. Da Peter Sabro forsøgte at organisere den første frivillige skolebørnsbespisning – meldte han sig som en af de første til frivillig tjeneste for at nævne et enkelt eksempel.

Dernæst gik jeg i „den sorte skole" – en forberedelsesskole til latinskolen, og derefter: latinskolen – der også dengang var stærkt konservativt præget. Jeg kan nævne, at da vi skulle have samfundskundskab, der dengang var noget nyt, og Peter Munch havde skrevet sin lærebog i denne videnskab, bad vor historielærer en af eleverne læse afsnittet om menneskerettighederne, der var aftrykt bag i bogen, højt. Hans kommentarer til højtlæsningen lød: Har I hørt mage til sludder . . .

Men et andet afsnit om, hvorledes agitationen virkede og påvirkede folk, med udgangspunkt i den første grundlovs gennemførelse, kommenterede han med følgende ord: Nu skal I huske på, at studenter er let påvirkelige – og mest påvirkelige af letkøbt agitation – jævne bønder og folk lader sig ikke i den grad påvirke af den slags ting.

Jeg husker disse ord og oplevelser, fordi de senere er vendt tilbage i mine tanker og vurderinger: at fraser og retorik og partiprogrammer lyder godt og kan udformes på den skønneste måde, men hvad er realiteterne i dem – er de beregnet på medløb

eller vurdering – og at den jævne mand, navnlig bønderne, har en jævn sund sans, som man ikke kan løbe om hjørner med eller bluffe med agitationsfraser?

Allerede i min gymnasietid interesserede jeg mig stærkt for 2 ting: politik og digtning. Vi havde en gymnasieforening (for 2. og 3. g), hvor vi holdt foredrag og skrev digte for hinanden. Mit første foredrag handlede om de politiske partier – jeg husker ikke tendensen i det; men det var i hvert fald ikke konservativt præget. Som alle unge mennesker dengang – og vel også nu – gjorde vi revolution mod vor families politiske miljø og livssyn – og det gjorde jeg også i mit første politiske foredrag. Og så skrev vi digte til hinanden – om kærlighed og ungdommeligt tungsind.

Jeg blev efter min fars ønske – og det var lov dengang – student i 1914 og anbragt på Polyteknisk Læreanstalt, hvorfra jeg skulle udgå som ingeniør. – Naturligvis meldte jeg mig, da jeg kom til København, ind i Akademisk Skyttekorps, ud fra en slags ubestemt følelse af, at skulle det gå således, at krigen skyllede ind over vore bredder – og det tegnede det jo til i 1914 – så kunne vi unge studenter ikke være uforberedte. Christmas Møller var i øvrigt delingsfører i vort kompagni.

Men som så mange unge i de årgange, snublede vi også i starten. Det var en dårlig tid for ungdommen dengang – gullaschtiden på den ene side, streng rationering og restriktioner på den anden – og det gik i hvert fald for mig sådan, at digtning, politik og efterhånden journalistik interesserede mig mere end studierne – selv om jeg ganske vist blev cand. phil. – endda med ug. – Jeg skrev en del i de år, hvor jeg uforbeholdent gav udtryk for den tids ungdom og stemninger – og fik det da også offentliggjort – bl. a. i „Tilskueren" – den tids førende litterære tidsskrift og „Lolland Falsters Folketidende", hvis ejer digteren Sophus Clausen viste interesse for mine skriverier.

Men så blev jeg i 1917 knyttet til „Morsø Folkeblad" som

yngste og eneste journalist. Og dermed begyndte i al beskedenhed – 75 kr. i månedlig løn – min journalistiske og politiske løbebane.

Jeg havde den lykke som min che fat finde redaktør Jacob Martin, en højt begavet, kultiveret politiker, med en nationaløkonomisk og politisk indsigt ud over det almindelige og med en fremstillingsevne også ud over det almindelige af politiske og nationaløkonomiske spørgsmål. – Jeg fandt mig hurtigt til rette på bladet og dets arbejde – og politiske miljø. Redaktør Martin var min politiske læremester, ikke fordi han prædikede politik for mig, men hans tilskyndelser til at beskæftige mig med disse problemer var værdifulde. Det var, om jeg så må sige, en afklaringsperiode for mig. Jeg blev politisk bevidst liberal – i min tankegang og livsopfattelse – blev Venstremand – ja, jeg blev efterhånden i den grad optaget deraf, og talte, diskuterede, at en af mine ungdomsvenner i Nykøbing M. sagde til mig: Du ender nok som minister – og da jeg blev det i 1950, telegraferede han til mig: Kan du huske, hvad jeg sagde . . .

Jeg blev efter et par års forløb knyttet til *„Vestkysten"*, og også der fik jeg en chef, afdøde redaktør Rasmus Bendtsen, stiftere naf Venstres Ungdom, for hvem politik – Venstrepolitik – var det vigtigste af alt. Han gjorde et pionerarbejde bladligt og politisk, som jeg uforbeholdent kunne bygge videre på, da jeg, ved hans alt for tidlige død i 1927, afløste ham som redaktør af *„Vestkysten"*. Jeg havde naturligvis i de år muligheder for at blive knyttet til blade, også af andre politiske anskuelser, men jeg foretrak at blive ved *„Vestkysten"*. Det rykkede aldrig i mig for alvor at skifte blad eller politisk ståsted. Dertil befandt jeg mig for godt. – Da jeg i 1928 blev redaktør af *„Vestkysten"* var al den forhandling, der blev ført med mig om stillingen, et spørgsmål fra den daværende bestyrelse: Vil du lede bladet i redaktør Bendtsens ånd? Hvortil jeg svarede ja – og endnu et spørgsmål: Vil du lede bladet som et Venstreblad? Hvortil jeg også svarede ja.

Det var al den forhandling, der blev ført, og ingen har siden blandet sig i min politiske ledelse af bladet. Jeg har i enhver henseende haft frie hænder – også når jeg ikke strengt fulgte parti-parolen, og det er hændt nu og da i de mange år, der er gået.

Den tillid, der da blev vist den unge mand – jeg var kun 33 år, da jeg blev redaktør – har jeg aldrig glemt, og jeg har søgt at leve op til den bedst muligt – selv om det nu og da er glippet.

Jeg nævnte til at begynde med den første verdenskrig 1914–18. Det var en væmmelig og ond tid. Da forskrækkelsen havde sat sig, udnyttede en stor del af befolkningen lejligheden til levnedsmiddel og børsspekulationer – gullaschtid hed det dengang – medens de fleste levede plaget af bekymringer for det daglige brød og restriktioner af enhver art.

Den anden verdenskrig fra 1939–45 var en tid på godt og ondt. De stærke oplevelser, jeg havde, bestyrkede mig i, at Venstre var det rigtige parti. Vi lærte på vor krop og i vor daglige tilværelse – først og fremmest jeg som redaktør – under besættelsen, hvad frihed betyder, ikke alene for det enkelte menneske, men for det samfund, vi lever i.

Men – kan man indvende – frihed og frihedsfølelse er jo ikke noget, Venstre kan forpagte eller tage til sig som noget særegent.

Nej – naturligvis ikke.

Men inden for Venstre har jeg altid haft frihed til at udtrykke mig frit og uforbeholdent, uden at der af den grund er lagt bånd på mig eller peget fingre af mig.

Og det har været det afgørende for mig, både for min bladlige og politiske tilværelse.

HVAD EN ESBJERG-POSTMAND OPLEVEDE

Interview med pens. overassistent H. Wulff, Esbjerg.

Vi sidder i overassistentens hyggelige stue og taler om »gamle dage«. Overassistenten er stadig levende interesseret i det pulserende liv omkring ham og i Esbjerg bys udvikling, han har levet med byen lige fra den spæde begyndelse, ja, lige fra den gang, da der endnu ikke fandtes en slagter i Esbjerg, og man på hans forældres hotel måtte rejse med toget til Varde for at skaffe kød til køkkenet. (Men lad os lade overassistenten fortælle):

– *De har været i postvæsenets tjeneste i mange år.*

Ja, i 50 år, på nær en måned.

– *Hvorfor blev De så ikke, så De kunne opnå 50-årsdagen?*

Fordi jeg syntes tidspunktet var passende til at søge afsked.

– *Er der nogen forskel på den måde, De kom ind i postvæsenet på, og på den måde, postvæsenets unge elever nu bliver antaget?*

Ja, i høj grad, nu bliver de unge elever antaget af Generaldirektoratet, for straks efter at komme til København på kursus, efter 3 års tjeneste bliver de medhjælpere, og igen efter 2 år udnævnes de til assistenter, der svarer til det, vi gamle higede efter at blive, nemlig postekspedienter. Det varede 11 år, inden jeg fik min udnævnelse som postekspedient. Da jeg indtrådte i postvæsenet, blev man antaget som privat elev hos postmesteren, som regel uden løn, nogle elever måtte betale postmesteren for at få lov til at lære postvæsenet. En højerestående nu pensioneret postembedsmand fortalte mig engang, at der i hans lærlingekontrakt stod, at han skulle gøre rent ved postmesterens høns, og dagligt trave med postmesterens hund. Jeg begyndte i 1903, dog uden at betale for lærdommen, men uden løn, ganske vist

kvitterede jeg det første år for 400 kr., men jeg fik intet udbetalt. Jeg blev her i Esbjerg og fik i grunden lov til at gøre tjeneste her det meste af tiden; jeg var således i Esbjerg i alt i 39 af de 50 år.

– *I disse 50 år må De jo have haft en del morsomme oplevelser?*

Ja, nogle stykker har jo enhver, der har øje og øre for at se det morsomme i en situation. Jeg kan således fortælle, at vi her i Esbjerg havde de gamle lukkede skranker med en glasrude, der kunne trækkes fra og skubbes i, man kunne således inde fra kontoret ikke altid kende kunden, der stod udenfor. Vor gamle postmester var altid i godt humør. Når han om formiddagen havde ført sin kassebog, så kom han næsten hver dag et smut ud på kontoret for at slå en lille sludder af med en af os andre. Således også en dag, da han ser en høj hat og et par fine hvide handsker ligge i vinduet på skranken, og da han bøjer sig ned, råber kunden: „God morgen hr. postmester". Kunden var jo ikke noget fjols, han kunne nok se, at det var postmesteren, der stod midt på gulvet i uniform. Dengang brugte vi jo alle uniform. Postmesteren bøjer sig ned for bedre at kunne se ud af ruden og siger: „God morgen, hva' æ . . . ?" Så siger stemmen udefra: „De kender mig måske ikke hr. postmester, mit navn er Labri, professor udi den højere magi". De skulle have set postmesteren dreje rundt på hælen og forsvinde ind i sit eget kontor. Vi andre trak på smilebåndet.

En anden, dog ikke så morsom oplevelse, indtraf i mit andet tjenesteår, da var man jo allerede blevet så dygtig, at man måtte deltage i tjenesten ved indleveringen. Mit arbejde denne dag, da dette foregik, var at modtage pakker, postopkrævninger, samt at udlevere posterestantebreve m. m. Ca. ½ time før vi lukkede op, kom byens politiassistent og fortalte, at der antagelig var ankommet 2 internationale forbrydere til byen om natten, en herre og en dame, og det var meningen, at disse to skulle snuppes her på

postkontoret, dersom der var restantebreve til dem. Der var to sådanne, og det var jo mit arbejde at udlevere disse breve. Det var en mægtig spændende oplevelse for sådan en 17-års knægt. Der blev så lagt en slagplan, brevene blev anbragt bagest i bundtet med de øvrige restantebreve, for at udleveringen kunne tage så lang tid som mulig. Endvidere blev der fra mit bord anbragt en sort tråd tværs over gulvet ind til postmesterens kontor, hvor politiassistenten sad med den anden ende af tråden i hånden. På den anden side af gaden var en række gran i et anlæg og her mellem granerne sad 2 betjente. Kl. 9 lukkede vi op, og dagens arbejde tog sin begyndelse. Jeg tør vel nok antyde, at der var spænding over hele kontoret, men mest ved indleveringen. Ville det lykkes? Kl. 9,20 kom parret. Ligesom tilfældig, tog jeg fat i tråden, viklede den op omkring min finger. Det var tegnet til politiet, at snoren skulle forsvinde fra assistentens pult. Jeg så, at assistenten forsvandt ud ad en bagdør. På gaden vinkede han af sine 2 hjælpere, og de 3 politifolk kom ind og anbragte sig omkring parret. Jeg var imidlertid nået så langt med min ekspedition, at jeg havde fundet brevene og bad nu om legitimation. Det var lige det, betjentene ventede på. Da det var klart, at det var de rette 2, klappede håndjernene, og spændingen var forbi. Hvad de to ellers havde bedrevet, fik vi ikke noget at vide om, og det kommer jo ejheller historien ved.

Der kunne jo også være morsomme tildragelser mellem kollegerne indbyrdes, hvor vi spillede hinanden et puds. Jeg husker således en vinteraften kl. ca. 17, vi havde dengang åbent til kl. 20, da kom en assistent A, der ellers var fri, ind på kontoret og siger til assistent B: „Ja. Assistent B, nu kan De godt gå, for nu er jeg jo her". Det skulle han ikke have sagt. B greb straks tanken. „Mange tak," sa' han, ud ad døren og væk var han. Assistent A måtte så sætte sig til kassen. Kl. 20 kom assistent B tog sin kasse og sa' mange tak. Assistent A kom aldrig mere med en så letsindig udtalelse.

Jeg kan fortælle en lille tildragelse fra før min tid i postvæsenet, altså fra den tid, da postmesteren boede i den ene ende af postbygningen. En vinteraften med sne og slud kørte et ældre postbud sammen med kusken, det var dengang, posten blev befordret med hest og vogn ud på den gamle banegård for at udskifte post med nattoget.

Toget var på grund af sne forsinket meget, og en kaffepunch kostede dengang kun 10 øre både på jernbanerestaurationen og på det lige over for liggende hotel. Et par timers ventetid og glade givere, der kendte de 2 postfolk, gjorde, at de fik rigeligt med tiørespuncher. Flasken stod jo desuden på bordet. Da toget kom, fik de posten udskiftet; men da de kom tilbage til kontoret, opdagede de, at de havde den pose med hjem, som de skulle have afleveret til toget, medens de ingen pose havde fået af toget. – Adam skød skylden på Eva, og til sidst kom de rigtig godt op at skændes, og det så højt, at postmesteren vågnede inde i lejligheden. Pludselig ser de 2 halvfulde mænd deres postmester i underbukser med en lampe i hånden. Postbudet, der har fortalt mig historien flere gange, sluttede altid med ordene: „A bløv så rej, så rej, at a bløv helt ædru lige o jen gång".

– *Ja, det var jo nogle gamle, morsomme historier, men senere?*

Ja, senere havde jeg den store oplevelse at være med til at flytte postkontoret til den nuværende postbygning, det var i 1908, og det er ikke noget lille arbejde at flytte et postkontor. 2 år efter blev jeg forflyttet til et lille postkontor på Fyn, hvor jeg var helt ene mand sammen med en stationsforstander.

– *Kan man også opleve interessante eller morsomme ting på en så lille station?*

Ja, det var jo en jernbanestation, så derfor må der jo også komme lidt jernbanehistorie ind imellem. Jeg må først indskyde, at vi på stationen havde 4 portører, de 2 rene spadsmagere, og at postkontoret var indrettet på forstanderens kontor, så mig kunne de jo ikke jage ud, selv om der skulle være forhør eller

noget af den slags. Jeg var altså i tjeneste på station A, og på næste station B var der ansat en portør, som ikke var så godt lidt af sine kolleger dèr på strækningen. Denne portør, vi vil kalde ham Pedersen, var om vinteren meget plaget af, at harerne gik op i hans have og åd hans kål, og en vintermorgen tog han sin bøsse, gik ud og skød haren. Da det blev lyst, opdagede han, at det var en kat, han havde skudt. Det rygtedes også til vor station A. Et par dage senere blev en kat kørt ned her, denne kat blev pakket ind og sendt med toget til Pedersen i B, uden at pakken var ekspederet. Portøren klagede til forstanderen, der tog meget højtideligt på sagen, og indberettede det til kredsen. Sagen, for nu var det jo blevet til en sag, gik sin gang, og sagen, navnlig en sådan sag, rygtedes over hele landet, der kom nu pakker, men ekspederede pakker både som frimærkepakker, postpakker og fragtpakker til portør Pedersen i B. Alle disse pakker indeholdt en død kat. Når togene kom forbi vor station, lød det hviskende: vi har 2 eller vi har 3 pakker i dag til Pedersen i B. Portør Pedersen havde nok at gøre hver dag med at begrave katte. Sagen blev atter indberettet, og fra kredsen blev der udsendt en fuldmægtig for at holde forhør og søge oplyst, hvorfra den første uekspederede kat var kommet, de ekspederede pakker kunne der jo faktisk ikke gøres noget ved. Til sidst samlede mistanken sig om vore 2 portører, og da fuldmægtigen kom til vor station, skulle forhøret jo finde sted på forstanderens kontor, altså på postkontoret. Jeg var til stede hele tiden, og det var ikke kedeligt. De to fyre ville ikke bekende; men da fuldmægtigen til sidst meddelte dem, at der intet ville ske, om de bekendte, kunne de ikke holde tæt længere, og tilståelsen faldt. En lille straf fik de dog, de måtte højtidelig love fuldmægtigen, at de ikke mere ville sende døde katte til portøren i B, og dette løfte holdt de; – men – nu kom der andre pakker til portøren i B fra Vestjylland, fra Vensyssel, fra Thy og fra Sjælland, disse pakker indeholdt gravplader, nydelige malede gravplader på træ eller skifer

og med de morsomste påskrifter: „Sov sødt, lille mis", eller „Her hviler min lille kat, der døde forleden nat". Omsider lod Pedersen sig forflytte, og således endte denne kattehistorie; men vi havde haft megen morskab af den.

– *Hvor længe var De så på Fyn?*

2 år, så blev jeg atter forflyttet til Esbjerg, hvor jeg igen var i et par år, for derefter at blive flyttet til et østjysk kontor, her var jeg i 9 år, men savnede Esbjerg så meget, at jeg atter kom hertil i 1923, og her virkede jeg til min afsked i 1953.

– *Har en tjenestemand aldrig en bestemt hobby inden for sit fag?*

Jo, det sker, dersom det kan forenes med tjenesten.

– *Har De haft en sådan hobby?*

Ja, det kan man godt sige, i nogle år havde jeg det daglige arbejde med at ekspedere de „døde breve".

– *De døde breve, hvad er det for noget, det må vi høre lidt om?*

Der er hver dag en hel del breve og kort, der ikke kan besørges i første omgang, fordi afsenderen har glemt at skrive enten gadenavn, bynavn, husnummer eller lignende. Disse breve og kort bliver underkastet en særlig behandling. Først forsøger vi at få brevene frem til modtageren, lykkes dette ikke, så tilbage til afsenderen, det er så lige til; men når der er forkert adresse på brevet og ingen afsender, ja, så går der undertiden sport i sagen, og så bliver det interessant. Men vi har jo også mange hjælpekilder, vejvisere og telefonbøger m. m. Kan vi så ikke klare den, må brevet eller kortet til returpostkontoret, hvor der atter gøres et stort arbejde, før brevene henlægges som „døde breve".

– *Kan De huske nogle interessante eksempler på, at sådanne breve er blevet besørget ved det, De kalder sport?*

Ja, nogle få morsomme tildragelser i denne retning kan jeg nok fortælle om. Således fandt vi en dag et kort uden adresse.

Kortets indhold lød omtrent således: „Dersom du vil med mig på landet på torsdag, så mød mig i rutebilen fra Torvet kl. 1. Hilsen Ane". Jeg syntes, det var synd for Ane, at hun skulle vente forgæves. Rutebilen holdt lige uden for postkontorets vinduer, og torsdag middag satte jeg mig ud i rutebilen sådan ca. kl. 12,50, som en anden passager. Der sad en ældre kone og kiggede snart ud af det ene vindue og snart ud af det andet. Klokken nærmede sig 13, og konen blev mere og mere urolig. Da det var nær ved afgang, siger jeg til hende: „Venter De på nogen?" „Ja," siger hun så, „jeg har skrevet til en kone om at tage med på landet i dag; men det ser ikke ud til, at hun kommer. „Nej," sa' jeg så, „jeg tror heller ikke, hun kommer; men er det ikke Dem, der har skrevet dette kort til hende?" „Jo, det var det da." „Ja, værsågod her er kortet; men der er ingen adresse på!" Konen tog måbende kortet til stor morskab for samtlige passagerer, og jeg skyndte mig ud af rutebilen.

Et andet kort også uden adresse: Af det på kortet anførte fremgik, at 2 unge piger havde været på cykletur over Tønder, Ribe og til Esbjerg. Det kunne ses, at kortet var til deres forældre, og at pigerne på turen havde levet af råkost og klemmer og nu inderlig ønskede sig deres livretter på søndag, når de kom hjem, at den ene af dem, lad os kalde hende, Kamilla, og at de sidste nat havde boet på vandrehjemmet her i Esbjerg. Vi syntes, det var synd, at de ikke skulle have noget godt at spise om søndagen, og da vandrehjemmene noterer alle oplysninger på vandrekortene, fik vi her hurtig oplyst, at de 2 piger var borgmesterens døtre fra Xkøbing. Vi skrev et brev til postkontoret i Xkøbing, sendte kortet med, og bad dem uden at skrive noget på kortet aflevere det til borgmesteren og meddele os resultatet. Vor antagelse var rigtig; men mon de ikke i borgmesterhjemmet har spekuleret på, hvorledes postvæsenet kunne besørge et kort uden adresse og næsten uden forsinkelse, og mon døtrene fik deres livretter til middag?

– Det var jo kort, de talte om, men når det nu er lukkede breve, der findes uden adresse.

Ja, så går de til brevåbningskontoret, hvor de bliver besørget af edsvorne embedsmænd.

Til slut må jeg måske fortælle én lille solstrålefortælling, som ikke har noget med manglende adresse at gøre; men jeg synes, den er så køn, at den skal opfriskes her. Der kom et brev fra USA indlagt et svarbevis og med adresse: postkontoret, Esbjerg. Afsenderen skrev: Tredive år er gået, jeg blev bortadopteret og søger nu min rigtige fader, der for 30 år siden boede i Esbjerg. Jeg har søgt i flere år, dels gennem Frelsens Hær, dels gennem forskellige detektiver, men uden resultat, og er nu kommet i tanker om, at postvæsenet muligvis kan hjælpe mig. Fruen anførte både sit pigenavn og sit nuværende navn samt adressen i Chicago. Det blev til stor glæde for mig overdraget mig at klare denne sag, og jeg må sige, at det var en sag, der havde hele min varmeste interesse.

Det lykkedes i løbet af et par dage at finde frem til fruens bedstemoder her i byen. Hos hende fik jeg alle oplysninger om hendes fader, dog ikke hans adresse, derimod adressen på en farbroder i New York. Her kom faderen med kvartårlige eller halvårlige mellemrum, og her kunne fruen komme i forbindelse med sin fader. Da vi sendte svaret afsted, bad vi fruen meddele os, om vore oplysninger havde ført til noget positivt resultat. Ca. 4 måneder efter fik vi atter brev fra fruen, hvori hun takkede hjertelig for oplysningerne. Hun havde fundet sin fader og sin onkel i New York, og hun var kommet i forbindelse med en gammel kær bedstemoder i Esbjerg, og vi havde været med til at gøre 4 mennesker lykkelige.

Med denne lille solstrålefortælling slutter overassistent H. Wulff sin beretning om små oplevelser i postvæsenets tjeneste.

BYEN OVER ALLE BYER – VARDE

Af landsarkivar Carl Lindberg Nielsen, Odense.

Den, der træder ind i Varde kirke, ser på væggen til venstre et anseligt maleri forestillende provstiskriver Peder Nielsen til Lunderup. Når jeg ser dette monument, kommer jeg altid til at tænke på min fader. Thi for godt 100 år siden var det faders legetøj. Det hang dengang på Endrupholm, hvor fader som dreng skød til måls efter det med bue og pil og ganske særligt søgte at ramme næserne.

Min bedstefader August Carl Nicolai Nielsen købte i 1833 Endrupholm med 26 tønder hartkorn, 2 fæstegårde, 5 fæstehuse, anpart i Vejrup kirke med mere end 23.200 rigsbankdaler rede sølv. Det var ellers ikke sunget ved hans vugge, at han skulle være proprietær i Vestjylland. Han var født i København, hvor hans fader Christian August Carl Nielsen var læge. Overskibskirurg kaldtes han. Ja, han var pokker, var han! Examen artium havde han taget, og det kan gerne være, han har kigget lidt i nogle medicinske bøger. Men lægeeksamen fik han aldrig. Efter et års ægteskab med en Nyboder-pige døde han ung 1809 og efterlod sig kun fattigdom. 9 rigsdaler 4 mark vurderedes boet til. Knap 27 år gammel blev hans enke gift anden gang med en 18-årig italiensk skuespiller Giovanni Battista Cetti. Det blev et livligt ægteskab. Hun plagede ham med sin skinsyge – næppe uden grund – og han stræbte efter familiens sigende sin stifsøn, min bedstefader, efter livet. Efter en onkel, der havde været i Vestindien og samlet sig en stor formue, arvede bedstefader mange penge, og det var dem, stiffaderen ville sætte sig i besid-

delse af. Troligt nok er det sidste kun et ondskabsfuldt rygte, men sikkert er det, at bedstefader blev fjernet fra sit hjem i København og opdraget til landmand. Kun 24 år gammel købte han i 1833 Endrupholm for sine vestindiske penge og holdt året efter bryllup med en 21-årig præstedatter fra Sønderjylland, og i næsten 30 år boede de på den gamle gård. Fire børn var der i ægteskabet. Den ældste søn Oluf Nielsen blev Vestjyllands og Københavns historiker. En sørgeligt forsømt mindesten for ham står uden for Endrupholm. Den ældste datter døde ugift. Den yngste datter blev moder til kirkehistorikeren Johannes Lindbæk og farmoder til den dansk-norske forfatterinde Lise Lindbæk. Yngst af de 4 børn på Endrupholm var min fader Frederik Carl Emil Nielsen, født 1845. En uregerlig knægt var han, som hans huslærere forgæves anvendte deres kundskaber på. Prygl fik han i massevis. Jeg har endnu en lineal, som bedstefader har brækket på fader under en afstraffelse. Lærerne gik heller ikke af vejen for at straffe. En af dem gjorde sin entré med det løfte: „I Viborg købte jeg to spanskrør. Det ene sled jeg op. Det andet skal I nok få at smage, når mit chatol kommer". Og det fik de. Han havde et stift håndled, og med den stive hånd huggede han børnene over nakken, mens han råbte: „Din fandens unge!" Det var også ham, der lærte børnene, at en tyv ikke bliver straffet, fordi han stjæler, men fordi han ikke bærer sig fiffigt nok ad.

Det var tanken, at fader skulle have overtaget Endrupholm, og han blev derfor uddannet som landmand. Men det kom til at gå helt anderledes. I 1862 gik bedstefader fallit, og året efter flyttede familien fra det elskede hjem, som fader siden ikke gerne ville gense. I sine unge dage var fader forvalter på flere store herregårde, på Estrups sjællandske gods Kongsdal og på det lollandske gods Rudbjerggård. Her lærte fader en ung baron Knuth at kende. Når han kom på besøg, skulle han gerne låne en hest at gøre kunster med. Han blev senere cirkusdirektør, og

når han i min barndom kom til Varde med sin cirkus, skulle vi altid i cirkus, hvor fader og baron Knuth fik en snak om gamle dage.

Men en landmand uden penge er som en violin uden strenge. Fader sagde farvel til landmandslivet og fik i 1878 en stilling som vejassistent i Varde. Lønnen var 900 kr. – nej, ikke om måneden, men om året. Det var selv dengang ikke meget. Der var 3 vejassistenter i Ribe amt, en i Ribe, en i Holsted og så fader i Varde. I de første år gik fader, når han skulle ud for at føre tilsyn med vejmændene i sit distrikt og deres arbejde på landevejene. Senere kørte han med hest og vogn, og i sine allersidste år benyttede han en gang imellem en bil som befordringsmiddel.

I 1879 blev fader gift første gang med Flora Gotthardine Theodora Ifversen (navnene var taget fra almanakken). Hun havde været privatlærerinde. Dengang var det almindeligt, at små børn gik i en privat skole, og dem var der flere af i Varde. Der var for eksempel to gamle lærerinder, jomfruerne Frederikke og Laura Borch. Frederikke var et arrigt spektakel, og enes kunne de to søstre ikke. Engang efter en uenighed sendte Laura sin søster klatkager ledsaget af følgende vers:

Her jeg dig klatkager sender.
Lad os være gode venner,
lad os vandre fredens sti,
al min vrede er forbi.

De senge, min fader fik til sit første bryllup, har jeg endnu. De var lavet af snedker Lassen i Varde. Det var ham, der sagde til sin tilkommende kone, da de sammen kørte til bryllup: „A er kyw a'et. Sku vi et' heller la' et vær?"

I 1885 døde faders første kone af barselfeber, og en nyfødt lille dreng fulgte snart sin moder i graven. To levende børn var der tilbage. Den ældste, min halvbroder, var violinisten Oluf Brynø, død 1916, som enkelte ældre endnu husker.

I 17 år sad min fader som enkemand. I 1902 giftede han sig igen med min moder Christine Lindberg. I 1904 blev jeg født. Fader var da næsten 59, moder 42, og jeg var hendes første og eneste barn. Nogle kommer for tidligt til verden, jeg er nærmest kommet for sent.

Fader ejede det hus, der stadig står i Slotsgade lige op til den gamle kirkegård. Vinden spillede sin mægtige orgelmusik i kirkegårdens træer, og fra vinduet var der den dejligste udsigt dengang over engene, hvor storkene i eftersommeren holdt deres flyveøvelser inden rejsen til Afrika. Og på den anden side af åen knejsede Lastebanken. Lidet anede jeg som barn, at jeg senere skulle komme til at udgrave den og få fastslået, at her lå det gamle Vardehus, som den røde hane galede over, da bønderne havde erobret det den 2. april 1439.

Varde var i min barndom en lille by, ca. 3500 indbyggere, da jeg blev født. Den holdt sig nogenlunde som i middelalderen inden for Voldgaderne, bortset fra Sdr. Varde, hvor tilflyttere boede. En rigtig vardenser boede ikke i Sdr. Varde – dengang.

Faders løn var ikke stor. Af hans regnskabsbog ser jeg, at han i den måned, da jeg blev født, april 1904, fik 118,75 kr. som vejassistent + rejsepenge 68,75 kr., tilsammen 187,50 kr. Udgifterne, blandt andet 20 kr. til jordemoderen frøken Hornum og 9,25 kr. for en vugge, androg 186,81 kr., således at overskuddet var 69 øre. Som regel var indtægten dog større. Fader var også forligsmægler og formand for en hesteforsikringsforening. Begge dele gav penge. I december 1904 tjente fader et par kroner mere som forligsmægler og hesteforsikringsformand, end han tjente som vejassistent. Der var normalt et helt pænt overskud på det månedlige regnskab. Der var derfor råd til at give jomfru Simonsen fra hospitalet i Vestergade, der passede moder, mens hun lå i barselseng, 30 kr., min barnedåb kostede 22 kr., og fra januar 1905, til min fader døde i 1917, satte han hver måned 10 kr. i sparekassen til mig. Der var også råd til, at min moder

kunne holde formiddagspige. Hun begyndte med 5 kr. for en måned, steg med 1 kr. om måneden til 10 kr., men så kunne hun heller ikke stige mere. Til gengæld havde vi et værelse lejet ud. Den månedlige leje androg 5 kr., men så måtte lejeren, en hjemmesygeplejerske, naturligvis også uden ekstra betaling varme vand på gassen og forsyne sig fra vor brændselsbeholdning. Husholdningen kostede min fader 60 kr. om måneden, og moder brugte normalt ikke hele beløbet.

Ufattelige tider! Nøjsomheden var stor, ikke blot i mit hjem. I Storegade, der hvor nu posthuset ligger, boede indtil 1891 herredsfoged Axel Rosenørn. Om aftenen fik han sig en toddy, men det sukker, der blev tilbage i glasset, han drak af, blev næste dag anvendt til tjenestefolkene.

Oplevelserne i en by som Varde var beskedne. Nogle få familier kom mine forældre sammen med en gang imellem og spillede esmakker om tændstikker. I 1911 stod jeg opstillet på gaden for at se Ribe amtsråd komme kørende gennem byen i hele fem biler på én gang. Omtrent på samme tid havde Varde sin første flyveopvisning af Robert Svendsen og Severinsen. Det foregik på den mark, hvor nu stålværket ligger. For at hindre ikke-betalende i at se flyvernes præstationer var vejen til kalkovnen spærret, og en politibetjent eller vægter var stillet op for at forbyde folk adgang. Mine forældre og jeg var ude at spadsere, og fader erklærede, at politiet ikke kunne spærre vejen, og til min forfærdelse gik vi uden videre forbi betjenten. Vi hørte aldrig noget for det.

Modsat de fleste andre i byen havde vi telefon. Fader kunne telefonere gratis overalt i Jylland. Det var telefonselskabets betaling for tilladelse til at anbringe telefonpæle ved landevejene. Sognepræsten, pastor Tørsleff havde ikke telefon, og min ven Jørgen Tørsleff kredsede beundrende og interesseret om apparatet, når han var på besøg.

Da jeg var i 6-årsalderen, lærte moder mig at læse – både de

latinske og gotiske bogstaver – og også skrivekunsten satte hun mig ind i. Syv år gammel begyndte jeg i 1911 min skolegang i den gamle skole ud mod kirken. Den 8. januar 1912 blev den nye skole ud mod præstegården indviet. Jeg var med til indvielsen. Jeg husker, at provst Thyssen sagde: „Denne skole burde bære overlærer Olsens navn!" Jeg husker de ord, fordi jeg ikke forstod meningen. Min første lærerinde var frøken Amorsen. Siden fik jeg frøken Marie, som hun altid kaldtes for at skelne hende fra søsteren frøken Maren. Efternavnet Nielsen blev aldrig brugt. Senere fik jeg fru Kjelst som lærerinde i historie. Da tænkte jeg ikke på, at jeg siden som livsledsagerske skulle få en slægtning af hende. Min kones bedstefader er født i det lave hus på det nordlige hjørne af Nicolaikirkestræde og Smedegade. Hendes oldemoder ligger begravet lige uden for mit barndomshjem, og hendes slægt kan spores langt tilbage i Vardes fortid.

Allerede i 9-årsalderen blev min interesse for historie vakt. Min fader kom en dag i 1913 hjem med Niels K. Kristensens ypperlige Danmarks-historie og Ingemanns „Valdemar Sejr" til mig, og juleaften gav min broder mig de øvrige af Ingemanns historiske romaner. Jeg var svagelig som barn, lå ofte i sengen, og der blev da læst op for mig af disse bøger. Jeg lærte også at læse dem på egen hånd, og de dramatiske begivenheder satte deres spor i mine barnlige lege.

Næste år skete der en anden begivenhed, som ikke blev af mindre betydning – efterhånden. Pave Pius X døde, og avisernes maleriske beskrivelser af pavens sidste tid og valget af hans efterfølger gjorde indtryk på min fantasi, der i forvejen var blevet næret af Ingemanns romantiske skildringer af middelalderens katholske kirkeliv. Jeg må også have talt til andre om det, der optog mig, og en dag, jeg kom i skole, sad hele klassen og larmede: „Carl han tror på paven! Carl han tror på paven!"

Det gjorde jeg ikke dengang, men det kom.

Året efter, 1915, kom jeg på mellemskolen. Det var på mange måder en god skole. Hr. Johnsen var en uforglemmelig lærer i litteraturhistorie. Han holdt nærmest forelæsninger, som vi noterede ned og renskrev hjemme, og der er flere end mig, der aldrig har glemt hans levende og begejstrende beretning om den Heibergske kreds. Hr. Tage Egede Christensen var af udseende en olding, skønt han kun var 56, da jeg kom på mellemskolen, skaldet bortset fra en tynd krans af hvide hår på det rystende hovede. Hans hovedfag var geografi, men jeg har også haft ham i religion, tysk og fransk. Og navnlig i tysk bibragte han de elever, der ville, solide kundskaber, som kom til at sidde urokkeligt fast. Også hr. Søbye var til trods for alle sine pebersvende-særheder en dygtig engelsklærer. Og så må jeg ikke glemme læreren i mit yndlingsfag historie, viceinspektør Jepsen. Vi var flere, der til hans timer forberedte os efter Fabricius's store Danmarks-historie, som en fætter af mig – velsignet være hans minde – forærede mig, da den begyndte at udkomme i 1914, ligesom min fader gav mig sit eget eksemplar af Barfods „Fortællinger af Fædrelandets Historie".

I mellemskolen blev jeg skolekammerat og ven med pastor Tørsleffs ældste søn Jørgen, nu sognepræst i Herlufmagle, og vi to drenge omgikkes meget hinanden. Også i søndagsskole kom jeg. Pastor Tørsleff var forstander. Fader sagde om ham, at der var hverken punktum eller semikolon i hans prædikener, og det er ikke forkert. Men han kunne tale til børn. En af hans taler erindrer jeg til dels endnu og husker, hvordan en af de voksne påhørte hans gribende ord med tårer i øjnene. Jeg mindes ham og præstegården med største taknemmelighed. Det var pastor Tørsleff, der fik mig i gymnasiet og derved bestemte min fremtid.

I sommeren 1917 døde min milde gamle fader efter at have været vejassistent i næsten 40 år. Min moder fik i pension 432 kr. om året! Hertil kom et dyrtidstillæg på 240 kr., nogle legater

og en understøttelse fra min førnævnte fætter, overlæge Kristian Brünnich Nielsen, der var dr. phil., i mange år landets eneste læge, der havde den grad. Min moder solgte vort hus, og vi flyttede ned i en stiftelse, som frøken Rosenørn på Nørholm havde oprettet i sit barndomshjem i Storegade 18, hvor nu posthuset er. På mine bedsteforældres tid havde der været forbindelse mellem familierne på Nørholm og Endrupholm. Frøken Rosenørn var strengt opdraget. Når hun som barn klagede til sin fader, kammerherren, over tandpine, hed det: „Du har ikke tandpine, Christiane!" hvortil barnet skyndsomst svarede: „Nej, nej, nej!" Om opdragelse sagde frøken Rosenørn som voksen på jydsk: „Hæ'st og hund' og kålfolk har godt af klø, men fo'r og svyn og kvindfolk blyver var af'et". Nu kom den gamle forbindelse min moder til gode, og her i Storegade boede hun til sin død 1929.

Jeg var som halvvoksen dreng en ret flittig kirkegænger. Men en søndag i 1920 – det var 25. søndag efter Trinitatis – fik jeg et aldrig forvundet chok i selve kirken, da jeg hørte præsten synge i kollekten: „Herre Gud, himmelske Fader! Vi takker dig, fordi du har ført os ud af pavedømmets mørke og ladet dit hellige ord således lyse for os, at vi kunne blive bevarede for vildfarelse og kætteri". Jeg måtte bagefter ude på kirkegården se efter, om der virkelig stod sådan i salmebogen, og det gjorde der – dengang. Men hvorledes kunne folkekirken tillade sig at forkætre en anden religion?

Svaret kom 5 år senere. Jeg var da blevet student og boede i mine 3 første studenterår hos min førnævnte fætter. Mine studiefag var mine to gamle interesser, historie og kristendomskundskab. Uden for universitetsundervisningen begyndte jeg at studere i arkiverne og skaffede mig på den måde kendskab til mangt og meget, som siden har været mig til nytte. Det, der på den måde optog mig, var dels Vardes historie, dels min slægts historie, hvor jeg kunne opstille den mærkværdigste anetavle og

konstatere, at blandt mine forfædre var der repræsentanter for alle samfundsklasser, borgere og bønder, gejstlige og adelige, konger, kejsere og helgener. Der fandt jeg både Gorm den Gamle og den kullede greve, som Niels Ebbesen vog i Randers, Carl den Store og den landgreve Philip af Hessen, som Luther tillod at have to koner på én gang. – Kristendomskundskab lærte jeg nok så meget uden for universitetet som på det, og her kom svaret på det spørgsmål, der havde optaget mig så levende: Med hvilken ret kan vi lutheranere forkætre andre? Det kom i en prædiken 1925 af en Jesuit. Ud fra ordene i Apostlenes Gerninger 15,28 „Det har behaget den Helligånd og os" forklarede han læren om den katholske kirkes ufejlbarlighed i tros- og sædelære, og fra den tid af var jeg i mit hjerte katholik, omend det varede mange år, før en tysk Jesuit håndfast satte mig inden for kirkedøren, efter at min kone godt et halvt år før havde taget samme skridt. Med hånden på messebogen svor jeg Kyndelmisse 1933 foran højalteret i St. Nicolai kirke i Esbjerg evig troskab mod den katholske kirke, som jeg i min barndom havde hørt forkætret i Varde kirke. Et par år senere, 1936, overdrog Varde byråd mig at skrive min fødebys historie. Trådene var knyttet til den gamle kirke og den gamle by, for mig byen over alle byer.

Lad mig slutte disse spredte minder fra en længst forsvunden tid med nogle vers, som jeg engang (21. juli 1927) fandt i Ribe Amtstidende, undertegnet Stella Dal, og lad dem stå som en kærlighedserklæring til min elskede fødeby:

Lille ligger du og lav
som en lærkerede
tæt det vilde Vesterhav,
nær den brune hede.

Lig et sølvbånd om dig snor
åen blank sin vove.

Tyst og stille om dig gror
lund og krat og skove.

Kirkeklokkens klare klang
sig mod skyen svinger,
som når lærkens glade sang
lydt i luften klinger.

Al din storhed gik i knus,
krigsidrætter blegned',
ild dig hærged', og i grus
slottet længst er segnet.

Men er end du fattig, arm,
jeg dig priser ærligt:
Som en moder til din barm
trykker du mig kærligt.

Stormens store, stærke røst
højt din lov istemmer,
solens strålers blide trøst
også du fornemmer.

Som du er, vi elsker dig,
stad ved grønne enge,
derfor vil vi prise dig
højt og glad og længe.

Landsarkivet i Odense, den 26. juni 1966.

Carl Lindberg Nielsen

UNGDOMSERINDRINGER FRA FERIEBYEN

Af overretssagfører Otto Bisgaard, Silkeborg.

Når jeg altid har omfattet Varde med megen kærlighed og interesse, er årsagen de mange herlige minder, jeg har fra tiden 1895–1916, da mine årlige ferier, navnlig sommerferierne, tilbragtes hos mine elskelige bedsteforældre, kæmner L. C. Lassen og hustru Petrea, født Forum.

De var begge udgået af to gamle kendte slægter: Tranberg og Forum, begge bosatte og forretningsdrivende i Varde.

Min tipoldefader Jørgen Tranberg (1764–1838) var købmand og tobaksfabrikant.

Tipoldefader Peder Hansen Forum (1773–1830) var ligeledes købmand.

Silhouetbilleder med talrige portrætter fra disse slægter findes i kopier på Varde museum efter originaler i mit eje.

Min moder Bolette Marie Lassen blev 1887 gift med tidligere herredsfuldmægtig i Varde Anton Bisgaard, der 1885 nedsatte sig som sagfører i Silkeborg, hvor jeg blev født 1888. I den unge alder af næppe 40 år døde min moder i barselseng i året 1897 til stor sorg for sine forældre, hvis eneste datter hun var, og dette så triste dødsfald var medvirkende årsag til, at de til deres død i 1916 nærede den største kærlighed til fire moderløse drenge, af hvilke jeg var den ældste.

Fra sidst i 1890erne var det blevet en selvfølge, at skoleferien om sommeren skulle tilbringes i Varde hos de rare bedsteforældre, og det var med længsel og forventning, jeg så hen til den

dag, da min fader i min barndom ledsagede mig til jernbanestationen i Silkeborg med indtrængende formaninger om at passe godt på mig selv og navnlig: Husk nu, at du skifter tog i Skjern. Først når dette heldigt var sket, kom jeg over en smule rejsefeber.

Mine bedsteforældre Lassen ejede og beboede til deres død en mindre ejendom, nuværende Smedegade nr. 9, lige ud for Fiskergade, „Slippen", som den altid dengang kaldtes. Nabo mod torvet var bager Poul Jensen, almindelig kaldet „Poul Bager".

Til ejendommen hørte foruden gårdsplads en dejlig velholdt have med plæner og blomstervækst, frugttræer, stenhøj og naturligvis en passende plet til frugtbuske og køkkenurter. I et hjørne et godt lysthus og langs havens ene side en smuk lindeallé.

Denne have, som vi børnebørn tumlede os i tidlig og silde, grænsede til købmand H. M. Hansens bagplads, hvor der på tage og i et stort poppeltræ var to eller flere storkereder, hvis beboere med unger interesserede os drenge særdeles meget, da vi kom fra den dengang storkeløse by Silkeborg. I nutiden er dette savn afhjulpet med en enkelt rede med en årlig tilbagevendende storkefamilie.

Vi var som de børn, vi var, også meget optaget af alle de vogne fuldtbelastede med svin, som visse dage under stærk hylen og skrigen førtes fra Smedegade, dengang Nikolajkirkegade ind i „Slippen" på vej til slagteriet i nærheden. Blandt mine bedsteforældres bekendte må jeg her nævne slagteriets direktør Nathansen og frue, et elskeligt ægtepar, hvis hyggelige hjem jeg har gæstet.

Bedstefader L. C. Lassen var Varde bys kæmner og forligskommissær, hvilke hverv han røgtede med stor flid og akkuratesse til sin høje alderdom uden lønnet medhjælp, alt fra sit lille kontor med vinduer ud til Smedegade. At min bedstemoder skulle have ydet ham kontormæssig assistance, har jeg aldrig bemærket. Det har næppe været tilfældet.

Jeg erindrer, at jeg engang har været med min bedstefader på en slags inspektion på Varde gamle fattiggård, hvilket sikkert har hørt til hans hverv som byens kæmner og regnskabsfører. Et af „lemmerne" på fattiggården kom ugentlig til hjemmet i Smedegade for mod et lille vederlag og lidt forplejning at feje gård og ordne forholdene ved mødding og retirade, der dengang befandt sig på et temmelig primitivt stade.

Min bedstefaders kollega som forligskommissær, forligskommissæren for Øster og Vester Herreders forligskommission, var proprietær S. M. Sørensen, St. Hebo, hvis gård jeg engang sammen med bedstefader har gæstet.

En meget yndet fornøjelse for os drenge var spadsere- eller cykleture ud til Pramstedet ved Varde å, hvor vi soppede eller badede. De store dynger af muslingeskaller, der dengang henlå på denne plads, tiltrak i høj grad vor barnlige opmærksomhed.

Der blev i ferierne aflagt hyppige visitter hos bedstefaders ældre broder Carl Lassen, den gamle pebersvend i „Traphusene", og hos bedstemoders søster, fru Ane Schmidt, født Forum, i Storegade samt hos købmand Peder Forum, bedstemoders fætter, og hans venlige hustru tante Antoinette. Dette elskværdige ægtepar boede i stiftelsen på Vestervold, opført og indrettet af en af Varde bys matadorer, købmand Ole Palludan.

I denne forbindelse må også nævnes, at vi ofte gæstede købmand H. M. Hansens dejlige hjem på hjørnet af Vestergade og Smedegade, Varde Banks nuværende hovedsæde. Han var gift med den rare tante Eline, født Forum, min bedstemoders kusine.

Som de gamle mennesker, mine bedsteforældre var, yndede de meget ture på byens to kirkegårde, hvor så mange af deres slægt og venner hvilede. Vi børn var altid med på disse kirkegårdsture og fik da grundig besked om mangt og meget vedrørende den hedengangne slægt og gamle kendte Varde-familier.

Til vore fornøjelser hørte de jævnlige, næsten daglige ture på „Arnbjerg" eller det noget fjernere „Lunden", og søndagsture i

årenes løb til Nørholm, Hjerting, Esbjerg og Fanø hørte også med til ferieprogrammerne, som vi så hen til med længsel og forventning.

Min bedstefaders fødselsdag den 22. juli midt i sommeren og ferien forløb altid festligt og fornøjeligt med formiddagsvisitter af en del gode venner, blandt hvilke kan nævnes bankdirektør I. W. Palludan, agent Jens Thomsen, købmand H. M. Hansen, Peder Forum og mange flere. Også en del ældre damer af borgerskabet var blandt gratulanterne, som blev beværtet med de ved en sådan lejlighed obligate forfriskninger, der i fint vejr serveredes i den smukke have.

I mine ferier kom jeg ofte i bankdirektør Fr. Palludans hjem, da hans tvillingbørn, Alfred og Helga, hørte til mine Vardevenner, blandt hvilke også må nævnes Louis Palludan, søn af grosserer Harald Nielsen, og maleren Hans Palludan Rasmussen.

Min lokalhistoriske interesse i speciel relation til Varde blev næret kraftigt ved mit bekendtskab med byens navnkundige original, litteraten Ludvig Murtfeldt, som jeg har besøgt i hans hjem med de mange antikviteter. Samtaler med ham var aldrig kedelige, som oftest højst fornøjelige.

Den 17. august 1906 fejrede mine bedsteforældre deres guldbryllup ved en festlig middag med børn og børnebørn, slægt og venner, og det var sidste gang, at den talrige familie var samlet i det gamle, hyggelige, minderige hjem.

SPREDTE MINDER

Af direktør Claus Sørensen, Esbjerg.

Jeg blev født den 2. februar 1888, som syvende barn af Johanne og Jeppe Chr. Sørensen, på øen Langli i Ho bugt, og det var ganske naturligt, at havet og fisk havde vor største interesse allerede under barndommen.

Jeg husker endnu tydeligt, hvordan vi børn hurtigt måtte hjælpe til med ormegravning tidligt om morgenen, ofte kl. 3, da lavvandstiden skulle passes, og de færdige kroge agnes og være klar hen på eftermiddagen, for da sejlede bådene ud med hver 10.000 agnede kroge. En fisketur varede som regel 20 timer, så et nyt sæt kroge skulle være færdig næste dag.

Også at ese hjalp vi børn til med, men det værste for os var, at vore fingre blev helt tyndslidte af arbejdet med krogene og ormene. Derfor måtte vi hver aften, før vi gik i seng, røge vore fingre, dvs. at der blev tændt op i en åben skorsten, vi havde, med papir, og vi børn stod sammen med esepigerne på rad og række og stak vore fingre ind i røgen. Denne afsatte en gul olie på fingrene, som gjorde dem stærke imod slid. Vi måtte have vanter på i seng, for ikke at gnide olien af, inden den var tør.

At der i Langli's glansperiode, der strækker sig fra ca. 1880 til 1910, kunne tjenes penge ved fiskeriet, fortæller nedenstående lille historie:

Min fader købte en ny båd hos bådebygger Dahl i Esbjerg, og det første år han havde denne båd, fiskede han for 2.700 kr. brutto i de 3 forårsmåneder, og det var mange penge dengang, det var lige så meget som båden kostede, og der gik vilde rygter om, hvordan man tjente guld på Langli ved fiskeriet. Dette

kom den daværende pastor Askelund i Ho for øre. Ifølge skik og brug samledes mødrene og deres børn før barnedåb i våbenhuset, også kaldet „æ skrøwwes", hvor der skete en slags overhøring og formaning til mødrene ved præsten.

Da min ældre broder Mads skulle døbes, sagde præsten til min moder, ved en sådan lejlighed, at hendes mand tjente mammon istedet for Gud derovre på Langli.

Efterhånden kom der flere både til øen, og fra 1. april til Sct. Hans og fra Mikkelsdag til jul, var der liv og røre på øen, for da kom fiskerfolkene fra Ho, Oksby og Blåvand. De var engageret for 3 måneder ad gangen. Hvert bådelag bestod af 3 a 4 esepiger og 3 fiskere samt 1 avlskarl for de største landbrug, han skulle passe bruget, medens manden fiskede. Endvidere 1 salterske til at salte fisken; hun kom dog først lidt senere, når varmen indtraf, og fisken ikke kunne sendes til Hamburg i frisk stand. Transporten gik jo langsomt dengang. Det drejede sig om en invasion på 15 til 20 personer, hvoraf de fleste var unge. Fisken blev iset og leveredes til købmand H. Vindfeldt i Hjerting i kurve, lavet af pil og foret med pergament og på hestevogn kørt til Guldager station og herfra eksporteret med toget til Hamburg. Om vinteren blev isen savet ud på damme i Hjerting og oplagredes i Hjerting i et „ishus", hvis vægge var foret med tang, avner og lignende for at isolere.

Det var hårdt arbejde at være esepige. Hun skulle grave orm, rede liner op og sætte ormene på krogene. En virkelig dygtig esepige kunne klare 1800 kroge, 3 bakker a 600 kroge, og for dette arbejde fik hun 2 kroner pr. bakke, ialt 6 kroner om dagen, på egen kost. Jeg husker tydeligt at min fader gav udtryk for, at en stigning fra 5 kroner til 6 kroner, som esepigerne forlangte, var meget, så selv om der ikke var pristal dengang, så var lønnen langsomt stigende.

Men for beboerne på Langli gav havet også andet fra sig end fisk, vi børn strejfede ofte langs stranden for at strande lidt.

Når det var stormvejr, drev der ofte tømmer og planker ind, og tit og ofte tog vi til Skallingen efter en bådfuld kul og træ. Der var altid meget kul på stranden der dengang. Og der blev „skellet" både hjertemuslinger og blåmuslinger, som blev brugt til henholdsvis kalkning og gødning af jorden.

Samtidig med at beboerne på Langli havde fremgang i fiskeriet, forbedrede de også deres landbrug. Jorden blev gødet med store mængder blåmuslinger, der hentedes ind fra muslingebankerne omkring øen, samtidig med at affaldet fra fiskene også blev brugt som gødning. Kunstgødning kendtes ikke dengang. Husene blev fornyet, og der blev bygget nye lader og stalde. I mit hjem havde vi 4 køer, 4 ungkreaturer og 20 får. Når alt dette skulle passes sammen med fiskeriet og postturen til Hjerting, min fader var også post, var der nok at tage vare på.

Der blev også drevet en del jagt på Langli, og det var en fast regel, min fader havde, at vi drenge, seks ialt, ikke måtte begynde at skyde før vi var fyldt 12 år, og jeg husker, at jeg flere gange havde min bøsse med i skole, og i timen sad jeg og holdt øje med ænderne, der snadrede i det grønne tang lige uden for øen, og hvis det så passede, at det blev højvandstid og frikvarter og ænderne nærmede sig strandkanten, kunne jeg næsten ikke sidde stille. Så snart timen var tilende blev bøssen, som stod i forstuen, fundet frem, og jeg kravlede i en grøft ned til strandkanten og fik skudt. Der blev oftest 3-4 ænder på valen, og man måtte selv være hund, idet man afførte sig tøjet og løb ud i vandet for at indsamle ænderne. Det hele varede et kvarters tid før jeg var tilbage i skolen, men jeg tilføjer, at det skete også om vinteren.

Også sælhundejagt blev flittigt drevet på Langli, og staten betalte dengang 3 kr. i præmie ved aflevering af halen, ligesom skindet blev betalt med 3 kr. Af dette blev der lavet skråtobakspunge og tasker. Spækket blev smeltet og trannen anvendt til fremstilling af maling, der blev brugt udenrørs istedet for fernis.

Vore geværer var enløbede. Vi begyndte med forladere og fik senere bagladere, som kostede 12 kr., og patronerne vi brugte, når vi ladede dem selv, 7 øre stykket, så hvis man var heldig, kunne man godt have en god fortjeneste.

Vildtet blev sendt til Theodor Smiths købmandsgaard i Varde, og priserne var følgende: 1 gråand 75 øre – 1 brunnakke 50 øre – regnspove 75 øre – 1 knortegås 1 krone og 1 grågås 3 kr.

Livet på øen Langli var en leg i og med naturen og til tider farefuld. Jeg husker endnu en dag kort før jul i 1894, hvor 2 bådelag med 4 Hjertingfiskere og 2 tidligere Langliboere satte livet til under fiskeri nord for Hornsrev, og hvor jeg som 6 årig sammen med min fader og moder var med rundt og trøste de efterladte.

Også ved at vandre over flakkerne til og fra Langli satte i løbet af få årtier 7 mennesker livet til.

Vi fra øen har også mange gange måttet vandre hjem over flakkerne efter besøg på fastlandet, mange gange midt om natten, hvis det passede med vandtiden. Jeg husker også, at det var gammel skik, at man efter konfirmationen skulle gå rundt og hilse på dem man var blevet konfirmeret med. På rundgangen til kammeraterne, hvoraf de fleste boede i Oksby, blev der overalt serveret 2 kaffepunche med hjemmebagt hvedebrød eller sigtebrød med speget fårelår og rullepølse. Man blev regnet for voksen, når man var konfirmeret.

Sydveststormene var særligt mærkbare på øen, havet kunne være i voldsomt oprør, og jeg husker endnu tydeligt stormfloden i 1909, da vandet slog op på vinduerne i nogle af husene. Disse lå ca. 4 meter over daglig vande. Bådene rev sig løs fra ankerne og drev over til Hjerting, hvor de strandede forskellige steder. Det var en katastrofe for øen og årsag til dens affolkning.

Landbrugsjorden, som beboerne havde fået inddiget, var under stormfloden blevet ødelagt, da vandet gik over digerne og nedbrød dem. Mange får druknede.

Da stormfloden gentog sig i 1911, gav beboerne op og flyttede til fastlandet. Mærkeligt nok, har der ikke siden været stormfloder med så store højvande.

Med hensyn til skolegangen på Langli, var det således, at jeg i de 2 første skoleår måtte bo i Sjelborg, på nuværende Kløvholm, da vi gik i skole i Hjerting om vinteren. Derefter blev skolegangen flyttet til Langli, hvor vi fik indrettet en skole for 10 børn, som var antallet af skolepligtige dengang.

Efter min konfirmation var jeg en tid hjemme for at hjælpe med fiskeriet og landbruget, men som 16 årig tog jeg plads som sommerkarl på en sønderjydsk gård i Vollerup. Det foregik på den måde, at vi unge, som havde været beskæftiget ved fiskeriet, tog til Ribe folkemarked 14 dage før Sct. Hans. Vi stod i rad og række ved Weises stue, både piger og karle, og så kom de sønderjydske landmænd og takserede os og bød på os. En stor og stærk fisker kunne få 20 kroner mere i løn end en mindre. Lønnen for 3 sommermåneder varierede fra 180 til 200 kroner, og for en pige var lønnen ca. 160 kroner. De 3 måneder gik fra Sct. Hans til Mikkelsdag.

Efter at have fisket fra Esbjerg i 2 år, rejste jeg 18 år gammel til U.S.A. for der sammen med min broder Mads at fiske laks på Columbia riwer ved Stillehavet og deltage i skovhugst og landbrug. En mejetærsker blev trukket af 24 heste. Traktorer kendtes ikke. Senere kom endnu en broder til sammen med en fætter.

Opholdet i U.S.A. varede et par år, og formålet var at tjene penge til en fiskekutter i Danmark. Hjemme var timelønnen 30 øre i timen og i U.S.A. 2 dollar om dagen. 1 dollar var dengang 3,75 kroner. Så kom det store krak, vistnok det største i USA's historie, halvdelen af bankerne gik falit, også den bank, hvori jeg havde sat mine sparepenge.

Jeg tog så hyre som matros på en tysk damper for en hyre af 25 dollar om måneden. Rejsen gik fra vestkysten af USA over Japan, Indien, Suez og til Irland, hvor jeg afmønstrede. Jeg be-

gyndte atter fiskeriet fra Esbjerg, og i 1911 fik jeg eget fartøj og i 1916 fiskeskippereksamen. I 1918 startede min broder Mads og jeg en bjergningsvirksomhed.

Den første bjergning vi havde var en hollandsk galease på 100 tons, lastet med æbler. Galeasen var strandet ved Vedersø klit i november 1917, og vi begyndte bjergningen af skibet i maj måned 1918 under verdenskrigen. Skibets kaptajn, en 20 årig ung mand, var under en storm kommet helt ud af kurs, og efter flere dages krydsninger langs vestkysten kom skibet så nær kysten, at den tog grunden, og af stormen sat op til klitterne.

Som følge af verdenskrigen var det ikke muligt at få slæbebåd til at trække skibet af grunden, så vi måtte hale det ud med håndkraft og senere sejle skibet til Esbjerg for egne sejl. Inden bjergningen påbegyndtes måtte vi sende ror og ankerspil til reparation i Esbjerg, og atter installere disse i skibet. Mandag den 5. maj blev skibet med dunkrafte løftet op på bøgerullen og ved hjælp af gangspil, der var anbragt på stranden, samt ankre, kæder og taljer trukket ned til strandkanten. Yderligere måtte udskiftes en del nagler, som havde taget skade ved strandingen.

Det tog 4 dages hårdt arbejde med 16 mand, heraf 10 fra Vedersø bjergelav, at få skibet i strandkanten. Ved lavvande løb det i havstokken, og da højvandet atter kom, halede vi skibet flot. Alt dette skete under særligt gode vejrforhold, da det ellers ville have været en umulig opgave. Da skibet nu atter var i vandet, blev alt vort materiel, som bestod af 15 læs tømmer m. m., halet ombord, og sejlene sat med kurs imod Esbjerg.

Farvandet vi skulle passere var som følge af krigen meget minefyldt, men ved en vedholdende østlig vind kunne vi holde os nær kysten, kun da vi måtte igennem slugen ved Horns rev skulle minefelterne passeres.

Under sejladsen imod Esbjerg fik vi fra en Esbjergkutter en kurvfuld fine fisk, og vi glædede os til en gang varm mad, da vi ikke havde fået varm middagsmad i flere dage. Der fandtes

imidlertid ikke spise- eller kogegrej ombord, men sultne som vi var, fandt vi en udvej. Fiskene blev kogt i en spand med havvand og vi skar fine træpinde til, som gjorde det ud for gafler. Med gråt papir som tallerkner blev det varme og dejlige måltid hurtigt fortæret. At vi ikke havde kartofler eller brød til, var der ingen der tænkte over.

Lørdag den 10. maj løb vi ind til Esbjerg, trætte men lykkelige, den første bjergning var tilendebragt. Skibet blev nu repareret og solgt til et rederi i Maribo.

Siden kom der mange bjergninger til, nogle mere dramatiske end den første bjergning, men det var dog den, der satte det hele igang, og i 1923 byggede vi Esbjergs første private bjergningsbåd. Nu har vi her på vestkysten fået nye og moderne redningsbåde, så arbejdet ikke behøver så megen menneskelig kraft som tidligere.

Mange andre minder har jeg igennem tiderne haft, men vel ingen, der har prentet sig i hukommelsen, som de første opgaver i barndommen og den første ungdomstid på øen Langli. Vore forældre lod os prøve kræfter med naturen, og vi gjorde det til yderste mål.

Den dejlige ø, som nu ligger upåagtet hen, var i vor barndomstid og ungdomstid en herlig plet, som vi elskede højt, hvilket også giver sig udtryk i Langlisangen

O, Langli Ø, o, skønne Ø,
i tanken ofte jeg drages.
Jeg takker Gud, jeg der blev født,
i mindet den bevares.

PINSE I SØNDERHO

Af Jul. Bomholt

Nu kan lyset ikke længere bane sig vej gennem træernes løv. De splittede grene er blevet kompakte kupler. De grå tage løfter sig over søer af nyfødt grønt. Og hinsides det enkelte træ kan jeg hele tiden fornemme *skoven,* – øernes skove.

Et kirsebærtræ står i blomst, og det kalder på et andet syn: en allé af kirsebærtræer derhjemme i Provstevænget i Roskilde. Et hvidt og luftigt hele, der strækker sig fra provstegårdens dige og ned over kirkebakken til vort lille hus. Jeg hører – fra et rum i det skjulte – en krages ugideligt hæse skræp ... og spurvekvidderet ... og en sangfuglestemme, der får grenesuset til at leve på en egen mystisk måde.

En pinsemorgen på Fanø er som en fest, der stiger ind i nye dimensioner. Enge og klitter spænder sig ud mod horisonten, og den høje himmel er dobbel så høj som den plejer at være – uden at svigte sit tilhørsforhold til lille-vor-jord. Det er som om alle levende væsener hører sammen. Der er ikke drab i kattens poter, og om det så er tyrkerduen, er dens kurren uden sammenhæng med død og begravelse.

Jeg besøger det gamle hus ved det nordre dige. Her kan det siges, at hver enkelt plet har fået stemmer. Også her var det pinse engang, og et digt blev til. Det står i „Kakkelvers", der blev skrevet under en poetisk raptus, der strakte sig over tretten dage og nætter.

Der er så lavt i stuen, at den, der søger at knejse, uvægerligt slår panden imod en loftsbjælke. „Ydmyghed!" siger bjælken. Her har boet fattige mennesker, før du kom til verden, og alle er de glemt – som du skal glemmes." Verden forgår,

men kakler består. De dækker den søndre væg, og i hver enkelt billedflade er der en historie, der kalder på éns fantasi.

Det røde bord er solidt. Det giver sig ikke for et spark eller to. Det blev under besættelsen fjernet af tyskerne og anbragt i en fjern barak, men Petra fandt det, og nu står det, hvor det ønsker at stå. Her er øjeblikket ikke alene, men i pagt med det, der har været.

Her levede vi med Steen, vor søn, da han var lille, og visse små begivenheder, der knytter sig til pinsen, er blevet stående i éns erindring ... i en helheds-oplevelses fortoning. Da han kun var et par år gammel, tog vi ud til sønderstranden, – Ne, han og jeg. For en gangs skyld blev pinsesolen borte i gråvejr og byger. Da vi nåede den yderste klit, stod regn og blæst som et knog imod os, fanatisk piskende. Vi borede os ned i sandet, i læ af en klynge marehalm, og lod elementerne rase. Her var godt at være, trods alt.

Da det værste var overstået, gik drengen ned på den brede strand for at samle sneglehuse og farvede sten. Han byggede en borg foran det stigende hav, en borg der skulle være den tryggeste af alle tilholdssteder. En bølge fjernede halvdelen af borgen, og han så sig om. Der var ikke et menneske at øjne. Der var bare hav og sand og blæst. Han selv var kun en lillebitte prik i et øde rum.

En følelse af uendelighed og uopnåelighed regerede i hans blik, der spejdede efter os uden at kunne opdage os, og ensomheden satte sig til angst.

Hans lille verden gik i stykker, og gennem sprækkerne i den så han dette store og stumme rum, der tog imod hans gråd uden at ænse den og ikke besvarede hans råb, ... dette ufølsomt mægtige, som er og forbliver.

✡

Det var også her, han første gang mødte døden.

Vi fandt et måge-lig, der var overføget med sand, og han spurgte mig:

– Hvorfor flyver den ikke?

Han løftede en vinge og lod den baske. Hvorfor ville mågen ikke rejse sig og flyve til vejrs mellem andre måger?

Han åbnede næbbet på den og spyttede i det. Måske var den tørstig.

– Den er død, forklarede jeg.

Han fattede det ikke. Kunne vi virkelig gå videre og lade mågen blive liggende?

En lille begivenhed kun, – men den efterfølgende tids replikker viste, at den borede sig dybt ind i sindet.

På vore vandringer ud til stranden oplevede vi altid noget. Flere tusinde vildænder rejste sig ude over havet, – som et slør, der duvede over bølgegangen, mod en gråblå dis af langsomt bortdragende byger.

– Det er vilde fugle, sagde han, og vi stod tavse og fulgte deres flugt.

Lidt efter kom en hare fygende ned over klitten, tæt forbi os, med en hund i hælene. Den jog pjaskende ud i vandet og i en bue tilbage igen. Mon hunden kunne følge den? Hvad skete der med Morten? Den løftede ørerne under lange hop, med alverden indspejlet i de kuglerunde øjne, og hørte utvivlsomt hundens gispende bjæf. Det var altså nødvendigt at sætte farten op. Den lagde ørerne tilbage og fløj af sted i hidsige zig-zag-spring – og forsvandt i klitten – mens hunden stormede videre langs stranden, blind og galpende.

– Er der også indianere her? spurgte drengen.

– Det er der ikke.

En sådan afvisning svarede ikke til hans indre fornemmelse

for drama, og han måtte hævde sig over for denne far, der gav sig ud for at vide besked om alle ting.

– Dérhenne går nogle køer, sagde han. – De er ikke bundet. Det er *vilde* køer!

Og dette wild-west-indtryk måtte jeg lade forblive i hans bevidsthed.

Jeg klippede hæk og rev og fejede, for at „pinsemanden" kunne finde huset i orden, hvis han kom forbi. Bagefter hjalp drengen og jeg hinanden med at save brænde.

– Hønsene bliver svage, når de lægger æg, – ikke? sagde han, og der var megen eftertænksomhed i de højt løftede bryn.

Det forstod jeg ikke.

– Vi bliver jo stærkere, når vi spiser æg, forklarede han utålmodigt – og så må hønsene blive svagere, når de kommer af med æggene, – ikke?

Jo naturligvis.

De raske bevægelser gav varme, og jeg lagde skjorten til side.

Han kiggede på mine brysthår.

– Hvor kommer *de* hår fra? spurgte han. – Er det håret på dit hoved, der har kastet nogle frø af sig?

Han var begyndt at opdage tallene. De store tal. Det var tal, der skulle *bruges*. Da vi var færdige med at save, stod vi og betragtede vejen. Mod øst krøb den op på diget, forbi kunstmaler Ortveds hus. Mod vest gik den i en krumning forbi frøken Nøbbes gule lilleput-hus.

– Det er en lang vej, mente jeg – og tænkte, at den i hvert fald var lang for *ham*.

– Åh pyt! sagde han.

– Hvor lang er den?

– 51 kilometer, svarede han med en mine som om det ikke drejede sig om noget særligt.

– Hvordan kommer du så til vejs ende?

– Åh, jeg har jo min motorcykle, sagde han og pegede på sit løbehjul.

Vi sad en aften ved det røde bord, efter endt måltid og havde tid til at filosofere.

Mor Ne havde sagt, at jeg opførte mig som „gud i huset", og dette udtryk var egnet til nærmere overvejelse.

– Der er bare een gud, sagde drengen og så kritisk undersøgende på mig. Han forsvarede – som altid – sin mor.

– Gud er lige så stor som tårnet på en domkirke, tilføjede han, og det var naturligvis Roskilde-kirken, han tænkte på.

– Har du set ham? spurgte jeg.

– Ja, svarede han, og der var en sådan fasthed i svaret, at jeg uvilkårligt måtte opgive den slappe og lidt drillende, selvironiske form, som jeg indtil nu var indsunket i.

– Har du *set* ham? gentog jeg.

– Ja. Han var oppe i skyerne. Der kom et stort, stort lys. Og så gik der hul i en sky, – og han sprang ud igennem det.

Der var ingen tvivl om, at han så en gud for sit indre blik, og jeg burde ikke føre samtalen videre. Hvad er det skriften siger? Den, som forarger en af disse mine mindste små, burde have en møllesten om halsen.

Vi spillede et uskyldigt spil smed brikker på et bræt, og aftenlampen blev tændt. Vi sludrede om spillets enkeltheder – og tænkte på det samme. Og endelig kom det.

– Gud kan ikke flyve, sagde han.

Var det mågen, han tænkte på?

– Gud har jo ingen vinger, fortsatte han. – Han er stor, og hvordan kan han så gå på skyerne?

Der var altså alligevel en tvivl, der hagede sig fast i synet af en gud, der vovede „det store spring".

– Hvordan kan han gå på skyerne, for de er jo bløde...

Han har fået et problem at tumle med, og jeg tav, for at han selv kunne bruge sin fantasi.

– Man kan hoppe ned fra et bord, sagde han, – og fra et kirketårn ... selvom det jo nok gør ondt i tæerne ... men ... hvis man ikket kan komme tilbage uden at flyve ...

Hans tanker standsede foran denne spærring, men med eet lysnede det:

– Nu véd jeg det! ... Hvis man kommer højt op over kirketårnet, ... hvis man kommer *fem hundrede kilometer* op ...

Det var ham en nydelse at nævne det store tal:

– Det er nok deroppe, Gud går omkring, og ikke hernede. Her dumper man igennem, men højt oppe ...

En fornemmelse af generationsskifte melder sig tidligt. Da jeg fyldte 50, var Ne og han de første, der ønskede mig til lykke.

– Er du ikke ked af, at du fylder år? spurgte han.

– Ikke spor.

– Når man er så gammel som du ... og fylder år ... skal man jo snart dø, og det er ikke rart at dø, – vel?

Han følte sig på evighedens side og konstaterede kun, at årene havde klemt mig ind i en krog, hvorfra jeg ikke havde noget håb om at undslippe.

Han kendte endnu ikke den indre frihedsfornemmelse, der rager op over år og tider.

På den anden side: det er ikke sikkert: det er ikke sikkert, at det, som for den voksne tager sig ud som idyl, også er det for barnet. Allevegne og når som helst kan et drama slå igennem.

Vi havde en bondegård, der var lige så fin som Carl Jensens, selv om den kun var af pap og kunne stå på et hjørne af det røde bord. En pil ved diget leverede materiale til køer og svin.

Han legede med sine dyr, og det skete på en underlig anstrengt måde.

– Er der noget i vejen? spurgte jeg.

Jeg så, at der var tårer i hans øjne.

– Ilden! hviskede han.

Der var ingensomhelst ild at spore. I den fredelige bondegård havde halvdelen af køerne lagt sig på siden. De gumlede vel nu på deres foder?

– Gården brænder! Se!

Jeg så ingenting.

– Det er forfærdeligt! Nogle af køerne er kørt på hospitalet, – og de dør, de kan ikke få vejret.

Han oplevede, at en bondegård var omspændt af flammer og røg. De sidste køer sled i deres bindsler, og brandbilen tudede.

Det værste er, at han desværre har lært en del af en far, der også er politiker eller ... jo, måske er der tale om en fælles menneskelig skavank.

På bus-stationen hentede jeg en ladning bagage, en kamelagtig oppakning, og desværre også en stok. Drengen gik ved siden af mig for at se, om jeg tabte noget.

Pludselig forsøgte han at rive stokken til sig.

– Jeg har brug for den! sagde han.

Ikke tale om! Jeg skulle ikke have ham til at stikke en pind mellem benene på fredeligt vandrende folk.

Lidt efter hinkede han af sted – som om en nervebane i det ene ben var ude af drift.

– Jeg kan ikke følge med, sagde han. – Jeg har ondt i benet. Må jeg ikke låne din stok? Bare lidt!

En så billig komedie skulle ikke uden videre belønnes. Jeg holdt mig stiv.

En vogn kom kørende, og jeg kantede mig ind i hækken. En flok turister forvandlede den smalle vej til et strøg, og jeg havde faktisk svært ved at klare den store byrde.

– Nu skal jeg hjælpe dig, far! sagde han og smilede venligt til mig. – Du har for meget at bære på!

Og så listede han stokken til sig.

– Nu er vi kammerater! sagde han.

Det begynder i religion, og det ender i politik. Det burde gå den omvendte vej.

Anden pinsedag gik jeg i kirke.

Lyset skinnede fra en skyfri – jeg havde nær sagt skyldfri – himmel, og den ellers så spæde kirkeklokke kunne høres i hver stue i byen. Hver eneste lyd fik lov til at leve – i et rum af forventning og stilhel. Rosentræet udenfor døren stod allerede i blomst, og det første kuld af mælkebøtter havde hvide dunboller på.

Drengen fulgte mig til kirkedøren og vendte så om. Han skulle ud i engene og hjælpe Henning med at flytte køer. Han fløjtede, da kirkelågen kappede i bag ham.

Jeg tilhører den side af kirkediget, hvor gravene findes. I det ekko-tunge kirkerum bliver slægternes liv til virkelighed igen, og jeg kan ikke undvære den åbenhedens andagt, der får *før* og *nu* til at smelte sammen.

En salme løfter sig. Den eneste kollektive sang, der endnu er tilbage i de voksnes verden. Og de mange små oplevelser samler sig i den ene store oplevelse, som er – – *livet selv.*

KØBMANDSMINDER

Af boghandler Jacobsen, Skjern.

Min bedstefar, Jens Jacobsen, købte i året 1866 en gård på 50 tdr. land, sydøst for Ådum kirke – for dels at drive landbrug og samtidig hermed begynde en købmandsforretning, den første i sognet. Butikken, der den gang var i den vestlige ende af stuehuset, var vel højst 30 kvd. meter, men stor nok til at rumme de varer, der den gang kunne sælges til sognets beboere – man var jo selvforsynet med næsten alt, så de varer, man førte, var meget få. – Købmandsvarerne hentede man en gang om ugeen i den nærmeste købstad, Varde, med hest og vogn, man startede over middag og nåede Varde inden aften, overnattede i købmandsgården, fik varerne læsset på og nåede så hjem næste dag om eftermiddagen. – Man modtog også svin for gårdmændene, de blev kørt til Vejle, hvor der den gang var svineslagteri.

Allerede den gang var købmandsgården det centrale i sognet, hvor man mødtes, fik sig en skrå og en pibe tobak og drøftede nyheder. – Min far, som var den ældste af søskendeflokken, har nok fået lov til engang imellem at være med på disse køreture til Varde; for da han var konfirmeret, blev han i efteråret 1879 sat i lære i Varde hos det daværende købmandshus, Thomsen og Windfeldt. Det var en udmærket læreplads, – og når man var udlært, var der to muligheder, enten at blive købmand eller også at søge ind i banken. Købmand Søren Thomsen var direktør for Varde Bank, og flere af hans lærlinge fik efter læretiden plads der. Min far blev udlært i Varde 1884 og blev derefter soldat og korporal. Efter endt tjenestetid kom far så hjem for at hjælpe bedstefar, da forretningen efterhånden voksede, og det kneb med at passe begge dele. I 1888 overtog far forretningen efter et giftermål med møllerdatteren i Forsum og i 1893, både gården og forretningen, og bedstefar gik på aftægt, som

det hed den gang. Nu begyndte der at komme gang i forretningen. Fra at landboerne før var selvforsynende, kom der flere og flere varer frem i forretningen, og det blev derfor nødvendigt at udvide den lille butik. Der blev nu bygget en ny vestfløj med forskellige afdelinger, manufaktur, kolonial, isenkram, korn og foderstoffer og andre grovvarer, en rigtig blandet landforretning, som handlede med alt fra silketøj til tjære. – Og nu vil jeg prøve på at skildre livet, som det formede sig i årene fra 1895–1915. Det var ikke så få mennesker, der efterhånden blev beskæftiget i fars virksomhed – 2 à 3 i forretningen, 2 karle og 1 dreng på gården og 2 piger til hushjælp. – Det var vel almindeligt dengang, at kunderne, der kom kørende langvejs fra allerede ankom om formiddagen, de spiste så middagsmad og fik eftermiddagskaffe hos min mor, det var i al fald almindelig sædvane med en kop kaffe eller kaffepunch – så der var næsten besøg hele dagen, og det i forbindelse med 5 børn, 10 daglige folk og kundernes besøg gav rigelig at bestille for husmoderen. – Om aftenen i vintertiden, når arbejdet var forbi, samledes man i folkestuen, hvor der var god varme og lys, og der forslog man tiden med forskellige slags spil og læsning, og der var hyggeligt. – En gang om ugen, var vi alle samlede i dagligstuen, hvor far læste højt af en af datidens kendte forfattere, bagefter fik vi kaffe, disse aftener satte man stor pris på, og de kunne også være hyggelige og fornøjelige. Der var jo ikke dengang, som i vor tid, så megen fritid og derfor heller ikke så megen adspredelse for de unge udenfor hjemmet.

Forretningen lukkede de op allerede ved 7-tiden om morgenen, skulle der fyres op i den store kakkelovn, pudses petroleums-lamper, fyldes skuffer, og ved ottetiden begyndte de første kunder at møde op, det var mælkekuskene fra de forskellige dele af sognet, som afleverede deres ordre fra de forskellige gårde, – de fik sig så en dram eller bitter, når det var

koldt. Ordren skulle så være færdig, til de igen kom fra mejeriet for at køre hjem. Ved middagstid var der gerne en pause, hvor der var meget lidt at bestille, så man skiftedes til at få sig en lille middagssøvn oppe på kornloftet, men ved 2–3-tiden var der igen rigtig gang i ekspeditionerne, der blev først lukket ved 9–10-tiden. Om aftenen var det almindeligt, at byens håndværkere og nærmest boende kom for at få sig en passiar, tit var det politik, og meningerne kunne nok blive noget højrøstet tilkendegivet, – så skulle dagens salg føres ind i de store tykke journaler og hovedbøger, inden der blev lukket, så man faldt hurtigt i søvn efter en lang dags arbejde.

Da længdebanen blev færdig, hentede vi alle vore varer i Tarm, og der var daglig forbindelse en eller to gange; vi havde 4 fragtheste, og de blev særlig godt fodret med havre, for at kunne holde til den ret strenge og tunge kørsel. – Vejene var jo dengang dybe hjulspor, der var sejt at køre i, ikke mindst om efteråret og vinteren. – I december måned herskede der en særlig stemning og travlhed. Der blev altid kørt ekstra varer hjem, og selv om det ikke var almindeligt med julegaver, skulle der jo tænkes på helligdagene med besøg af familie og venner. Der blev bagt daglig og brygget øl, så det kunne vare næsten til påske. – Det var almindeligt, at selve juleordren på de almindelige kolonialvarer blev sendt 2 dage før tiden og skulle så være færdig, når landmanden og hans kone kom kørende efter den, – men så var der de mange ekstra ting, som skulle til, og som blev købt på selve afhentningsdagen som: Brændevin, gammelvin, rom, cognac, chokolade. ekstra krydderier, almanak og ting fra manufakturafdelingen. – Der blev selvfølgelig serveret ekstra kaffe og kaffepuncher inde hos mor, og det kunne være et ret stort læs, man så kørte hjem med. Da vi senere fik mølleri var det tit, at der blev malet både nat og dag – noget, der særlig tiltrak os børns opmærksomhed, var, når julegaverne kom hjem og skulle udstilles. Det

første mekaniske legetøj var jo vidundere, og de brogede kugler og andet julepynt var skønt at se på. De første appelsiner, nødder og konfekt blev jo dengang betragtet som luksus.

I manufakturafdelingen blev der solgt sorte kraver med hvid celluloidkant, sorte kasketter og kabusser, der kunne trækkes ned om ørene i frost, brogede bomuldstrøjer, lærred og tørklæder i musselin og silkeblonder, besætning til kjoler og selvfølgelig alle de mange småting som tråd, nåle og knapper.

Blandt de fornøjelser, sognets beboere glædede sig til, var høstgilderne og julegilderne. De begyndte i september-oktober måned, efter at høsten var vel i hus. – Indbydelserne blev sendt ud mundtlig, ca. 10 dage før gildet skulle stå og gjaldt alle de unge i den del af sognet, hvor gården lå. – Fra købmandsgården var vi selvskrevne til de af vore kunder, der holdt gildet. – Vi leverede i den anledning foruden købmandsvarerne også til låns kopper, tallerkener, knive, skeer og gafler, det blev nedpakket i en stor trækasse med halm, for at al servicet ikke skulle gå i stykker ved transporten. – Gildet begyndte gerne ved 8–9-tiden med dans i et rundt telt med som regel 3 à 4 musikanter fra sognet, 2 violiner og fløjte og bas. – Teltet var sparsomt oplyst af 8 petroleumslamper, men der blev vel nok danset af hjertens lyst, alle da gamle danse: mazurka, vals, firtur, sekstur og den toppede høne. Men der var trængsel, da der som regel var samlet omkring 100 unge mennesker, og teltet var ikke så stort. Der var nogle af karlene, der var fortrinlige dansere, og de dansede „forkert om", som det hed dengang, men mange gange blev det kun en dans på stedet indtil klokken blev 10–11, så kom værten og indbød 12–15 par til spisning, der som regel bestod af flæskesteg, øl og kaffe, og så blev der bedre plads at danse på. – Ved 12-tiden spillede musikken en march, og alle skulle på dansegulvet, det var nemlig en vane, at så blev der betalt spillemandspenge af kavaleren. Det var også almindeligt, at pigerne hen på natten fik ordet og kunne byde. – Der var

en vis stemning, allerede når man nærmede sig gildesgården og kunne høre dansemusikken, fløjten og kontrabassen kunne høres på lang afstand. Der blev danset det meste af natten, og først når det første lysskær kunne skimtes i øst, tog man hjem, for lidt søvn skulle man da have, men det blev sjældent mere end et par timer, og da der tit var 1 eller 2 gilder om ugen, gjaldt det om at få sig en nogenlunde god middagssøvn.

Til brylluppperne var det skik, at man brugte forriddere. To af sognets karle, der havde aftjent deres værnepligt ved rytteriet, havde i mange år den ære at ride foran bryllupsskaren til kirken. – Hestene var flot pyntet med røde og hvide bånd. – Efter vielsen skulle forridderne møde brudeparret tre gange fra gildeshuset, så der skulle rides hurtigt, for at man kunne nå det. Det var også almindeligt med en vogn med 4 musikanter, der kørte foran brudeparret, og hver gang man kom forbi en gård, spillede man en rask melodi. – Det var et festligt syn, at se sådan en bryllupsskare med 25–30 fjedervogne. – Bryllupsmiddagen bestod som regel af suppe – suppekød med ris og rosiner og derefter en dessert. Præsten og degnen var selvskrevne til at lede underholdningen ved bryllupsbordet. – Et bryllup i sognet var altid en stor oplevelse, og man var meget spændt på, om indbyderen nu også kom til ens dør. – Indbydelsen lød som regel sådan. – „A skuld hels fra Jens og Maren og indby jer til vor datter Jensines bryllup den og den dag og mød ve æ kirk kl. 2.

Det var et muntert, virksomt liv, der blev levet i de dage, og for os børn i hjemmet blev det til mange gode og fornøjelige minder, som vi med glæde tænker tilbage på.

Et kulturbillede af Ludvig Murtfeldt

Ludvig Murtfeldt (1838–1920) var søn af distriktslæge, krigsråd Murtfeldt, der var bosat i Varde fra 1822 til sin død i 1851. Efter ophold i Ribe og muntre studieår i København, der uheldigvis ikke afsluttedes af den tilsigtede juridiske eksamen, etablerede sønnen sig som vinkelskriver og „litterat" i barndomsbyen, hvor han med slængkappe og cylinderhat var et ejendommeligt indslag i bybilledet, endnu erindret af mange. Vinkelskriveriet gav imidlertid kun mådelige indtægter. De måtte suppleres med, hvad egns- og byhistoriske artikler til avisen kunne indbringe. Større litterære arbejder, som evnerne syntes at muliggøre, blev det ikke til. At han, i alt fald når han var bedst, var en benådet fortæller, derom vidner „Det Varde, som forsvinder", der i sin tid bragtes i Ribe Amts Tidende.

Den gamle litterat har krav på at være kendt som andet og mere end én af byens originaler, og venlig imødekommenhed fra dagbladet Vestkystens side har gjort det muligt her at bringe hans mageløse beretning om et både dramatisk og tragisk kapitel i byens historie, båret af solid viden og skrevet med en smittende fortælleglæde i et uimodståeligt gammeldags sirligt sprog.

Om Ludvig Murtfeldt har redaktør Friis skrevet en fængslende og læseværdig artikel i Historisk Samfunds årbog Fra Ribe Amt 1966.

Den Rejsende, der ved Sommertid, Aar 1821, agede sønder ind mod Varde, fik et tarveligt Indtryk af Byen.

Egnen var tør og træløs; Vejen sandet og lav, og de høje Flodpæle, der omgav den, vidnede om, at Byens sydlige Del til Tider var omflydt af det nære Vesterhavs brusende Vande; kun de grønne Engdrag, der fulgte Aaens Løb saa langt Øjet kunde række, livede lidt op i det triste Landskab.

Byen ligger paa en Bakke, der falder stærkt mod Syd, som gør, at Husrækkerne, set fra Bakkens Fod, højner sig og synes større, end de i Virkeligheden er, røde Tegl titter frem mellem Straatagene, og nær Bakkedammen knejser et stort, stærkt Stenhus, som hæver sit røde Tag højt over Gadens andre Huse og synes at være det eneste Vaaningshus af Anseelse, Byen ejer.

Mod Vest rager „Sct. Ib"s kullede Taarn op og i Øst, over

Kammen af en nøgen Sandbanke, der klynger sig til Byen – det nuværende Arnbjerg – skimtes en hollandsk Vejrmølle, som hæver Hat og Spids af jagende Vinger op i Synskredsen.

Nede på Engen, nær Byporten, hvisker nogle gamle Bævreaspe. Det er det hele!

Naaet frem ad Broen, som fører over Aaløbet, møder den Rejsende Toldkordonen, der omringer Byen, og de grønklædte Toldere, som han først maa blive færdig med, og drager saa ind og op ad Skovbogaden – den nuværende Storegade – forbi den anselige Tranbergske Brænderigaard og videre frem mod det store Stenhus med den høje Stentrappe med Jernbalustre og den af rhinlandsk Sandsten byggede Portal, hvorover „Fugl Fønix" hæver sig, omskrevet: „Excinere redivivus Anno 1781 (af Asken oprejst 1781). Huset kan allerede øjnes fra Landevejen og videre om Hjørnet af Kræmmergaden ned mod det Teubtnerske Herberge, et gammelt Hus med Indgangsport og Kvist, hvor den aldrende Teubtner, en fuldblods Original, som Tiden havde dem, holdt fint Herberge (Byens eneste Gæstgivergaard) for Probenreutere (Handelsrejsende) og andre Standspersoner, Urte- og Isenkram for hvem som helst, Avlsbrug for sin private Fornøjelse og dyrkede Sport til Gavn og Glæde – også for Medborgere – og yndede at fortælle angaaende Bedriften: „at Kaffebønnerne, han handlede med, var „blaa som Druer", at hans Tillæg af Kalve havde „Proptrækkerkrøller i Halen som en Tøs i Nakken", og at han en Gang under Skøjteløb på Endrup Dam havde faaet saa stærk Fart paa, at han brasede i en Vaage, skurede hen under Isen, for op af det næste Hul og vedblev sit vilde Løb i bedste Velgaaende, skønt det var en sibirisk Kulde og Krop og Klæder straks frøs til Is – en Beretning, der fremkaldte en ohmerisk Latter hos Hamborgere og Lybekkere, der boede hos ham, og Gang på Gang „maatte skylles ned" med Rhinsk- og Oporto Vine, for at bringe Varme i Blodet.

Skraas overfor det Teubtnerske Herberge laa, hvor nu Spare-

kassen ligger, Posthuset, hvor Byens Thingskriver og Postmester, den velbyrdige Cancelliraad, Hans Wulff Ølgaard, boede. Denne mand havde, som rig Storkøbmand, opført den foran omtalte Kampmannske Gaard 1781 efter Branden 1777, der lagde Byens Søndre Halvdel i Aske, men hentet sig Armod til ved det kostbare Byggeri, som kort efter gik over paa andre Hænder – en gammel Mand, jeg godt husker fra min Barndom.

Fra Herberget og omkring Hjørnet af Præstestræde, strakte sig en stor Bindingsværks Gaard med udskaaret Træværk og udhængende Mezzanin, krumpen af ælde, der tilhørte den agtbare og velhavende Borger, Rebslager Per Hark, og paa det modsatte Hjørne af nævnte Stræde og langs dette og rundt om helt op til „Mørkegang" laa der en stor, skyggefuld Have, Præstegaardshaven og med Front mod Torvet, Præstegaarden, et pynteligt Stenhus, under grønne Linde.

Overfor laa „Sct. Ib's Kirke" med fin stensat Korrunding og Kirkegaard, og lige overfor Præstegaarden på den modsatte Side af Torvet, med Front mod dette, Raadhuset, en uanselig Bygning, der afgav Bolig for Slutteren og Raadstuetjeneren, og havde en lille sal og Tingstue, en Borgerarrest, spotvis kaldet „Smørkammeret", en Stue med tilgitrede Vinduer mod Arrestgaarden, for Godtfolk, der var kommet i Konflikt med Lovene, og for Gældsarrestanter, der ikke kunde, eller vilde betale; endvidere et Par smaa Skolestuer, den daværende Borgerskole, og Sprøjtehus og underjordiske Fangehuller, med smaa tilgitrede Vinduer langs Fortogets Kant, mod Gaden, fra hvilke de Indespærrede strakte Haanden frem mellem Tremmerne og bønfaldt de forbigaaende om en Almisse i Guds Navn.

Mellem Husrækken mod Vestergade og Bagsiden af Raadhuset laa et snævert Stræde med „Snapstinget", hvor den gamle skulderbrede Vært, Hans Koch, Hans Svarrer kaldet, sad for „Skiven", Bordet, og dirigerede Retningen af de „smaa Sortes" „Omgange", og lod Vink falde til Borger og Bonde, der stod for

„at gaa i Rette" – men ogsaa efter at Retten var „raabt ud, om nogen havde videre at andrage" – var der Hus og Diskussion paa bredt jysk og under friere Former, end paa hint fornemme Sted.

Ganske saaledes var Forholdene beskafne saa langt frem i forrige Aarhundrede som til 15. Januar 1867, da jeg vendte tilbage til min gamle Fødeby og nedsatte mig her, og først i 1872 faldt det gamle Raadhus med dets mange borgerlige Indretninger og brogede Liv inden Døre, deriblandt den middelalderlige Institution Gældsfængslet, der ophævedes ved Lov om Konkurs af 25. Marts samme Aar – efter Opførelsen af det nuværende ret stadselige Raadhus, med dets pyntelige „Snapsting", lænet mod Arrestgaarden, med Front mod Axeltorvet, der i det Herrens Aar 1919, da Retsreformen „gik ind" den 10. oktober – har nydt den Ære ved Lov om Bygningsfredning, der betegner sig uden Tidsangivelse som: Denne Lov, „der ikke gælder for Færøerne, træder straks i Kraft. Chr. X" – at blive optaget i Klasse B: Bygninger, hvis Værdi vel er mindre fremragende, men hvis Bevaring dog er af væsentlig Betydning.

Med undtagelse af et stort teglhængt Stenhus midt paa Torvet, den saakaldte Schultzske Gaard, som staar den Dag i Dag væsenlig uforandret, vare Husene mod Torvet og Vestergaden helt op til Hospitalet, et teglhængt Stenhus, stiftet i det 16. Aarhundrede, tildels ved en Donation af Kong Frederik den Anden, lave og for det meste straatækte, og det samme var Tilfældet i Nørregade, naar man kom forbi Apoteket, et lavt, langstrakt Stenhus, der laa paa Hjørnet – helt op til den i vore Dage saakaldte Engelskslagterigaard, et Stenhus, af gult Tegl med røde Tagpander, som den Gang afgav en ret pyntelig Residents for den velbaarne, fornemme Byfoged, Carl Gustav v. Rosenørn, senere Stiftsamtmand over Aarhus Stift.

I Skovbogaden laa der i Strækningen fra Nørreport og ned til Hjørnet af Sct. Nelaus Kirkegaard, hvor der endnu stod Gavle

og andre Murrester af den Aar 1815 afbrudte Sct. Nelaus Kirke, eller Nicolai Kirke, Haver og Tomter og smaa uanseelige mest straatækte Bygninger og hist og her grønne Linde foran Husrækken, som afgav et kølende Dække Dag og Aften, naar Borgerne ved Fyraftens Tid lejrede sig ved Husdørene i smaa Grupper, sladrende om Dit og Dat, de daarlige Tider, Næstens Brøst, og hvad der ellers kunde falde for.

Paa enkelte Undtagelser nær, deriblandt Teubtner, som i sine unge Dage havde været Tjener paa Endrupholm og med særlig Forkærlighed blandt andre lystige Historier dvælede ved, hvad der stundom var hændt ham ved Opvartning af det fornemme Selskab, at en Kramsfugl, naar han rakte det til Randen fyldte Fad over Damernes hvide Skuldre, hagede sig fast i brusende Nakkekrøller og blev hængende, medens den snedige Tjener gik videre og lod som ingen Ting, en Historie, om den blev troet eller ej, ikke desto mindre gjorde Lykke i de lystige Probenreuteres Kreds og bragte en frisk Flaske paa Bordet, og en anden større Købmand, en Tysker ved Navn Schultz, der var hannoveransk Kaptajn og indvandret hertil, var Byens Købmænd dragne herind fra Landet, hvor de havde gaaet med „Kræmmerposen", hvad der dog ikke udelukkede, at flere af dem blev dygtige og velstaaende Købmænd herinde.

Der var saa godt som intet jordløst Hus i Byen dengang, og Beboerne drev Avlsbrug ved Siden af Deres Næringsvej, hvad der gav Byen et landligt Præg, især om Sommeren, naar Hø og Korn kørtes i Hus og de store Kvæghjorder førtes over Gaderne fra Græsgangene.

Der var flere Købmandsforretninger og Brænderier i Byen, og der laa et stort, om ikke videre tæt befolket Opland omkring den, men Folk brugte kun lidt i Sammenligning med, hvad der senere efterhaanden brugtes, og Tiderne var daarlige; en Tønde Rug kostede 5 Mark, et Lispund Flæsk 2 Mark, et Pund Smør 4 Skilling, Pattegrise pr. Par kunde faas for en Kardus af Tran-

bergs bedste Skraatobak til 10 Skilling Pundet, 1 Ko kostede 5 a 6 Rigsdaler, en god Hest 20 a 25 Rigsdaler, men saa var Folkelønnen ogsaa herefter. Aarslønnen for en Karl var 10 Rigsdaler, for en Pige 5 a 6 Rdlr. og for de saakaldte „Sommerfolk", der tog Tjeneste fra Midsommer til Efteraaret, for en Karl 6 Rdlr., og en Pige 4 Rdlr.

Min Hjemmelsmand – hvad her fortælles er væsenlig af Folkemunde – vilde vide, at Bonden ikke desto mindre den Gang lagde mere paa Kistebunden, end han i senere Tider gjorde, saa tarveligt der blev levet paa alle Omraader. Ærede Læsere af yngre Slægter, der ikke kender mig, bedes lægge Mærke til, at jeg er barnefødt i Varde 1838 og som Embedslæge, Krigsraad Murtfeldts Søn, kom meget i Berøring med store og smaa Bønder, Sigøjnere, Skøjere, Tatere og andet omstrejfende Folk, der indbragtes i Lægens Gaard paa Storegade overfor den Kampmennske Gaard – og jeg saaledes, som Tilfældet blev, allerede for to Menneskealdre siden, fik Lejlighed til at øse ikke mindst af Folkemund, men ogsaa ved Menneske- og Arkivstudier, saaledes at hvad jeg fortæller, er godt funderet.

Ogsaa i Byen kunde Folk lægge noget tilside; thi ogsaa der blev der levet tarveligere i disse Tider, hvad der dog ikke just var Tilfældet for Embeds- og Købmandsfolks Vedkommende, hvoraf de fleste da ogsaa var Gaardejere og Jordbrugere.

Gaderne var daarligt brolagte og i en yderst slet Forfatning. Lygter var der ingen af, og ved Aften og ved Nat i Aarets mørke Tid laa Byen svøbt i et tæt Mørke, hvori Vægteren rodede omkring, syngende sine melankolske Vers.

Men Folk var nøjsomme den Gang i Retning af Bekvemmeligheder, og fandt sig til Rette alligevel.

Byens Indbyggerantal var omkring 1200 i 1821.

En Dag i Begyndelsen af Juni 1821 laa Byen og slikkede Solskin, henad Middag.

Næsten ingen Vind rørte sig, og Røgen steg til Vejrs fra Arne-

stederne, hvor de flinke Husmødre beredte Middagsmaaltidet – desværre skulde der ikke den Dag blive spist til Middag noget Steds i Byen, og det var dog ikke det værste.

Hyrderne laa paa Marken med Kvæghjorderne, hist og her stod en Krambodkarl og døsede i Døren og gloede langs Gaden, om der ikke skulde vise sig noget, en Murer hang paa sit Stillads og klinede en Husvæg og tørrede Sveden af Panden, fra Værkstederne lød klingende Hammerslag mod Ambolten, Savene hvinede og Drejefadet snurrede, en gammel Mand med store runde Hornbriller stod ved det aabne Vindue og madede Fuglene og nynnede dertil, mens Solstraalerne legede Smut paa hans blanke Isse.

Solen følte sig som Herre i Gaden, den bagte Tagene, Murfladerne og Brostenene, ingen vovede sig ud. Alle maatte bøje sig for dens Magt, mente den; men dens Herredømme fik en snarlig og brat Ende.

En tung osende Røg væltede sig dvask nord fra ned over Byen; der var næsten ingen Vind, saa Røgen drev hen, hvor Tilfældet førte den; men saa lød der klaprende Træsko i Gaderne og Brandraab, Kirkeklokkerne klemtede og Byens Tambour rørte Allarmtrommen. Kvinder og Børn skreg op, og Angst og Forvirring bredte sig i Byen; man vidste desværre alt for vel, hvilken Fare Straatagene frembød i et saadant Tilfælde.

Ud fra Værkstederne i de smaa Huse jog Smede, Tømmermænd og andre Haandværkere, med de muskuløse Arme blottede til Skulderen, frem mod Brandstedet, Skræder Christen Dyhres Sted i Nørregade, der hvor Bager Nielsens Sted nu ligger, hvor Ilden bredte sig til de nærmest liggende straatækte Huse; men saa dygtigt blev Slukningsarbejdet ledet og saa energisk arbejdede Brandfolkene, at det syntes, som om man skulle blive Herre over Ilden ved fortsat ihærdig arbejden, og faa den begrænset med Tab af ikkun et mindre Antal straatækte Huse.

Derpaa rettedes Anstrengelserne.

Ude paa Markerne ængstedes Hyrderne, da de saa Byen brænde og de sorte Røgskyer stige mod Himmelen, men Kvægflokken gumlede nok saa fornøjet det saftige Grønne og baskede sig langs Ryg og Sider med den buskede Hale for at jage dens Plageaander, de næsvise Insekter bort.

Daniel Bagers Dreng, Mads, stod og saa til med Taarer i Øjnene, han skottede i Retning mod Kræmmergade, hvor Faderens Hus laa – den senere Falkske Gaard – og vendte saa Øjnene med et prøvende Blik mod den gumlende Flok – mon det gik an at løbe ind til Byen og stole paa, at den blev, hvor den var? – Han var svært i Beraad, tvende Magter stredes i ham, den ene sagde „bliv", den anden sagde „gaa", og det var ham saa svært at beslutte sig. Han knugede sine Hænder, saa det knagede i Fingrene – og saa gav det som et Sæt i ham, han kastede Træskoene, han bar paa de nøgne Fødder, sprang over Gærdet og jog ind mod Byen, men Flokken, som var ham betroet, hævede Hovedet, lod Ørerne hænge og gloede forbavset ud af de store runde Øjne, efter den „bissende" Hyrde, saadan noget havde den selv været med til, men det kunde dog, hvad enhver Ko kunde begribe og Kalvene med, aldrig være i sin Orden, at Mads tog sig den Frihed. Og saa gloede de paa hverandre, Køerne og Kalvene, og havde blot en eneste af dem sat Halen til Vejrs, var hele Flokken „gaaet af" mod den brændende By, men det var der ingen, der gjorde, dertil holdt de for meegt af Mads, der altid var god mod dem, og saa faldt de hurtigt til ro og gumlede videre.

Ret længe varede det dog ikke, før Hyrden kom jagende tilbage, mønstrende Flokken med et eneste Blik og kastede sig ned i Tøjrslaget hos en stor rød Ko, som straks kom hen til ham og snusede til en i en gammel Klud indsvøbt Genstand, han havde lagt i sit Skød og løst op for. Pakken gemte et Par smaa tarvelige Lædersko, hans dyreste Eje og bedste Søndagspynt, det havde den lille Mads saavist ikke forvundet, om de var bleven Luernes Rov,

– stakkels lille Dreng – han stirrede ud for sig, Blikket blev saa dybt, og Læberne bevægede sig, mon i famlende Bøn til den gode Herre, den Stærke, som sender det flammende Lyn fra Skyen, der tænder, og den susende Nedbør, som slukker – om han vil – mon?

Længe sad han med Skoene i sine smaa Hænder og grundede, saa sprang han op og løb mod Gærdet, hvor han gemte dem i et Hul og skrabede løs Jord sammen over dem; her var de sikre, og gav sig saa til at kæle for Kvæget, som han flyttede og muntrede med korte Tilraab – han var i Grunden saa glad; ingen havde set ham forlade sin Post og hente Skoene, han var sluppen uset ind og ud af Byen i den herskende Forvirring, og han havde bemærket, at den Bydel, hvor hans Faders Hus laa, var menneskeforladt og næppe truet, det var længere oppe i Byen, at Ilden og Menneskene kæmpede en forbitret Kamp om Herredømmet – men saa blev Drengens Ansigt atter mørkt og Blikket dybt, da hans Øre opfangede Stormklokkernes stigende Klemten, han sendte et sky Blik mod den brændende By og kastede sig næsegrus mod Jorden og hulkede.

Hyrden var den senere Kunstdrejer Mads Madsen (hvis søn Kunstdrejer Daniel Madsen, er Meddirektør i Varde Sparekasse) som for mange Aar tilbage fortalte mig Historien, jeg har hugget min Skildring over. Han blev en anset Mand her i Byen og beklædte flere Tillidshverv, var Borgerrepræsentant i sine yngre Dage og døde i sin Gaard paa Nygade i høj Alder.

Det var Brandkaptajn Warthoe, der ledede Bevægelserne i Nørregade, assisteret af Løjtnanterne, Købmændene Jens Thomsen og And. P. Tranberg og nogle Underbefalingsmænd.

Straatagene var skredne paa adskillige Huse, og Ilden bredte sig til begge Sider, opefter mod Nørreport og nedefter mod Vestergade. Luerne hoppede fra Tag til Tag og fandt ypperlig Næring i det knastørre Straa, som bedækkede Husene; naar man troede at være Herre over Ilden et Sted, brød den ud et andet,

men Luernes Hvislen og Hærgen æggede Menneskenes Modstandskraft, og lige ufortrødent arbejdedes der.

Brandmandskabet, sværtet af Røg og Ild, var paa Færde overalt, oppe og nede, Hundrede af Hænder langede Vand til Sprøjterne, Kommandoraabene og Pumpernes taktfaste Slag hørtes uafladeligt, og Brandstraalerne slyngedes mod den graadige Ild, der hvislede og sydede i det vaade Favntag, men snoede sig ud deraf og trak sig sammen, for et Øjeblik efter at bryde frem med forøget Raseri.

De brandlidtes Skrig og Jammer lød som Discanten i det Hav af Lyde i den Helvedes Koncert, som fyldte Luften under Ildens Rasen.

Nede i Grydergade, som Ilden nærmede sig mere og mere, vare Beboerne i travl Virksomhed med at flytte Indboet ud.

Maren Morten Skomagers asede og slæbte ud af det gamle Bras, hjulpet af Børnene. „Aa Gud, aa Gud!" stønnede hun, medens Taarer trillede ned ad den rynkede Kind, „sikken en Ulykke, og Morten, som ikke kommer, aa Gud, aa Gud, hvad skal det blive til?" „Hæng i, lille Maren, Du har jo Drengene til at hjælpe til", henkastede Slagter Schmidt, der jog forbi den klynkende Gamle og frem mod Brandstedet.

I det samme kom Morten Skomager i fuldt Løb fra Vestergade og bøjede om Hjørnet, aandeløs og sveddrivende. „Aa Gud være lovet at du kom, lille Morten", raabte den gamle Kone, „aa Gud, aa Gud, sikken en Ulykke". Morten Skomager løb ind i sit Hus, et lille straatækt Sted, lidt nede i Grydersgade, hvor nu „Ribe Amtstidende"s Kontor ligger, fulgt af Konen og Børnene, og snart var Resten af Deres Smule Indbo bragt ud og slængt hulter til bulter mellem andet bjerget Gods.

Ilden havde nu naaet Hjørnet af Vestergade, hvor en Afdeling af Brandmandskabet søgte at stoppe den, en Bestræbelse, der syntes at skulle krones med Held, uagtet det nu var begyndt at blæse op, saa Røg og Gnister for vide om.

Men saa lød der pludselig Raab og Skrig fra Grydergaden, „Morten Skomagers Hus brænder", og da en Afdeling Brandfolk sendtes derhen, slog Røg og Flammer ud af Straataget, men Folkene, som var sig Faren bevidst paa dette Sted, hvor Købmand Niels Lassens (nu den I. W. Palludanske) store, straatækte Gaard laa lige over for paa Hjørnet, med vidtstrakte Længer ned i Grydergaden, angreb resolut Ilden i Front og Flanke paa en Gang, og mens Taget fra Gaden blev oversprøjtet med Vandstraaler, ilede nogle af Folkene, deriblandt Slagter Schmidt op paa Loftet og slyngede Vand mod Taget fra Spande, som langedes op, og det lykkedes paa denne Maade i ganske kort Tid at slukke Ilden, om virkelig eller blot tilsyneladende, lader sig ikke afgøre, men Slagter Schmidt talte højlydt om, at han deroppe havde set en Træsko med en rygende Glød anbragt i Straataget, som uden Tvivl havde antændt dette.

Men mod Husets Ejermand, den 55-aarige Morten Skomager, eller som hans rette Navn var, Morten Jonassen, som var en retskaffen, paalidelig og god Borger, næredes der ingen Mistanke, og Vagten paa Loftet blev ham betroet, men vel et Kvarters Tid efter den første Slukning, medens Morten havde Vagten paa Loftet, og et Øjeblik havde forladt dette, for, som han senere udsagde, at ile sin Hustru til Hjælp, som var falden i Besvimelse nede paa Gaardspladsen, brød Flammerne for anden Gang ud af Straataget paa hans Hus ved Tagryggen, og bredte sig med rivende Hurtighed og næret af den tiltagende Blæst, angreb de paa begge Sider liggende straatækte Huse, sprang over Gaden og antændte den store Købmandsgaard, hvorfra Dele af det brændende Tække af Vinden førtes over paa Apoteket, som kort efter tændtes og nedbrændte med Undtagelse af Laboratoriet mod Nørregade, og fra den store brændende Købmandsgaard og fra Apoteket bredte Ilden sig videre ned paa begge Sider af Vestergade, hvor den lagde Alt i Aske, indtil den endelig standsede ved Christen Blinkenbergs Ejendom ved Torvet, – og over Labo-

ratoriet i Nørregade sprang Ilden ned paa Jep Lunds lille Sted (nu Sadelmager Tarps Sted), som staar den Dag i Dag, og tændte, men man fik her hurtig Bugt med den, medens Ejermanden, Jep Lund, løb omkring derinde paa sit Træben og bandte og svor paa, at han vilde blive i sin Hule, som hverken kunde eller skulde brænde, og han fik Ret, men Flammerne jog videre og hærgende begge Sider af Nørregaden op til Ulrik Kruses Sted, hvor Branden endelig standsede.

Fra Conrad Skomagers brændende Gaard – som laa paa det Sted, hvor Dr. Kietz' forhenværende Gaard ligger – blev ved Eksplosion af et Krudthorn – sagdes der – brændende Dele slyngede gennem Luften over Apoteker Helms' Toft, der laa paa den modsatte Side af Gaden, og drattede ned paa Købmand Knud Christensens (Købmand I. W. Palludans Svigerfaders) straatækte store Brænderigaard – den senere Buurgaardske Gaard – i Smedegaden og tændte Gaarden, og saa fortumlede af Ild og Røg og Anstrengelse var Mandskabet, der besørgede Vandforsyningen, at de fyldte Vand af store Kar, som stod nærmest ved Haanden; men jo mere, der sprøjtedes, desmere greb Luerne om sig, hvislende og sydende, og en rolig Iagttager, der kunde sanse og lugte – men af saadanne fandtes ingen ved den Lejlighed – vilde ikke et Øjeblik have været i Tvivl om, at det var *Brændevin,* der slyngedes mod Ilden og nærede og hidsede den, i Stedet for at dæmpe den. Gaarden brændte ned, og Ilden bredte sig til Siderne og sprang over Gaden og tændte og bredte sig videre i et sandt Flammehav, løb op mod Skovbogade og ned mod Nicolai Kirkestræde, som allerede var tændt og næsten afbrændt, og hvorfra Flammerne forenede sig med Ilden i Smedegade og løb videre ned mod Torvet, bøjede om Hjørnet af Lille Kirkegaard (Nygade) og lagde en Del Huse i Aske i begge Sider, indtil den standsede ved daværende Sadelmager Tarps Hus; men Ilden, som i Nørregade var drejet om Hjørnet af Vestergade, hvor den sikkert vilde være blevet standset, hvis ikke

Morten Jonassens Hus havde spredt Ild og Ødelæggelse om sig, og givet Brandfolkene at bestille paa andre Punkter, tog nu ogsaa her Magten og lagde alt i Aske op til Hospitalet paa den ene og til Iver Mejlbys Sted paa den anden Side af Gaden.

Borgervæbningen, ført af Kaptain Thorsen, søgte saa vidt muligt at holde Orden i det frygtelige Virvar af skrigende og jamrende Mennesker, og Byfoged Rosenørn, der øjensynlig var dybt rystet af den frygtelige Ildebrand, der saa tøjlesløst hærgede den ham underlagte By, ilede fra Sted til Sted, bleg og anstrengt, for at ordne og vejlede, som han kunde bedst, og han og dem, der medvirkede til Ordenes Opretholdelse, havde den Tilfredsstillelse, at intet Menneskeliv gik tabt og ingen blev alvorlig kvæstet, skønt mange var nær ved at blive det.

Fra Staldene reddedes Hestene, og kun en Hest fra Niels Lassens Stald, som var bragt ud med de andre, sled sig løs og løb tilbage til Stalden, hvorfra Taget i samme Øjeblik skred ned og begravede Dyret i Flammehav.

Kvinder og Børn henvistes til Christen Klintings Toft ved Saugkulen (den nuværende Lundgade med „de Gamles Hjem"), hvor de laa hulter til bulter med Sengeklæder, og hvad andet de havde reddet i den frygtelige Hurlumhej, og Vinden bar deres Graad og Veraab ind mod Byen; men Kvinder fra den sydlige Bydel ilede til med Levnedsmidler og mættede og trøstede de fortumlede Stakler saa godt de kunde; men da den tiltagende Blæst førte et Hav af Gnister ned paa Toften fra den nærliggende Smedegade, som antændte Sengeklæderne, maatte de Brandlidte flygte ogsaa fra dette Tilflugtssted med deres Ejendele og ud paa Organistlodden øst for Byen (den nuværende Østre Assistentskirkegaard), hvor de endelig kom i Sikkerhed og kamperede, indtil Medborgere tog sig af dem og gav dem Hus over Hovedet.

Om Eftermiddagen Kl. 3 standsede den frygtelige Brand, efter at have lagt næsten hele den nordlige Halvdel af Byen, 70

Gaarde og Huse, i Aske i Løbet af 5 Timer; men det vedblev at brænde i Grunden i flere Dage, og denne Efterbrand, der næredes af herskende vekslende Vinde, lagde i den Grad Beslag paa Opmærksomheden med Tilsyn fra Byfogedens Side og Patroljering Dag og Nat, at der endnu ikke den 19. Juni, 5 Døgn efter Branden, havde været levnet ham Tid til at sætte Brandretten, hvis Medlemmer, Borgerkaptajn Thorsen, Brandinspektør Warthoe og Assistent C. Sørensen, først tiltraadte den 21. Juni Eftermiddag Kl. 3, men Forhørene begyndte straks efter Branden, og brandlidte Morten Jonassen og hans Kone, Maren, afhørtes allerede den 16. Juni sammen med flere andre, deriblandt Slagter Schmidt, som havde set Træskoen med Gløden paa Loftet, dog uden at der opstod nogen Mistanke om Paasætning mod Morten eller hans Familie, og Byfogden skrev til Stiftamtet den 19. Juni, at han havde paabegyndt Forhør, som vel tilfulde oplyser, at der en Gang under Branden *til dens betydelige Forøgelse,* og engang efter dens Standsning *uden Virkning* har været paasat Ild, men desværre ikke leder endog til Formodning om, hvem Gerningsmanden er, hvorpaa han henstiller, at der, som gavnligt til Opdagelse af den frygtelige Ulykkes Ophavsmand, udloves en Præmie paa 1600 eller i det mindste 1000 Rdlr. Sølv til, at den eller de skyldige bliver paagrebet og overbeviste.

Men efter at ny Oplysninger var indhentede og flere Vidner afhørte den 21. Juni, og Morten Jonassen og hans Børn, deraf 3 Voksne, havde været stillede for Forhør samme Dags Aften, og Mistanken, efter alle oplyste Omstændigheder, syntes aldeles at maatte falde paa Hustes Folk, fordi det næsten ikke var tænkeligt, at en anden udefra i et saadant Ærinde skulde vove at gaa ind i et Hus og op ad en Loftstige, og ind paa et Loft, hvor Husets Folk var beskæftigede med Udflytning, blev Morten Jonassen og Kone arresterede, og skønt førstnævnte vedblev at nægte sig skyldig i Forhøret den 22., tilstod han sin Brøde samme Dags Aften, som det syntes, bevæget af den Bekymring, han

følte ved at se sin Familie lide uskyldig, *først* for Sognepræsten, Amtsprovst Brønsted, og dernæst for Retten, men da han paastod, at han ingen Medskyldige havde, og dette Anbringende bestyrkedes af forskellige Omstændigheder og af hans hele troskyldige og uforbeholdne Tilstaaelse af, at han under Branden pludselig fik den ulykkelige Indskydelse, at hans Kaar kunde forbedres, dersom hans Hus brændte, og øjeblikkelig, under Trykket af en i høj Grad stegen Bekymring for sin Families Udkomme, fuldbyrdede Gerningen, idet han af sit Arnested tog en Glød, som han i en Træsko satte op paa sit Loft imellem Straataget og noget paa Loftet liggende Halm – løslodes hans Hustru, som hele Tiden havde udsagt, at hun var ganske uvidende om Ildens Paasættelse, medens den Skyldige lagdes i Sluttejern i det underjordiske Fangehul, fra hvilket han, naar Dom var ergangen, skulde tiltræde sin sidste Vandring paa denne Jord til Retterstedet, hvor hans Hoved skulde falde for Bøddeløksen.

Feltkæden, som Morten Jonassen bar fra venstre Haand til højre Fod, med Manchetter, Muffe og Laas, fandtes i mange Aar i Raadhusets Rustkammer, blandt Sluttejern, Haandjern, som forbinder begge Hænder med en firkantet Jernstang imellem, en vældig 2 Tommer høj Halsring med Muffe og Laas og tilhørende 5 Alen lang Jernkæde m. m., alt i god Kondition – og er nu givet og henflyttet til Varde Bys og Omegns Museum ved Lundvej, hvor Custoden, paa Begæring, gerne foreviser disse Levninger fra en svunden barbarisk Tid. Jeg skal dog her, som en Slags formildende Omstændighed, tilføje, at Arrestvæsenet med dets underjordiske Fangehuller var af en saa maadelig Beskaffenhed, at f. Eks. en Livsfange som Morten Jonassen, der var en stærk 55-aarig Mand, med Lethed kunde bryde ud og løbe sin Vej, naar han ikke var lagt i Bolt og Jern.

I Sammenligning turde man i det 20. Aarhundrede maaske finde Albertis saakaldte „Pryglelov af 1. April 1905" for blot og bare Voldsforbrydelser, nok saa brutal – og det skulde højlig

interessere mig, om Stadens velbaarne Hr. Byfoged, eller Politimester, en Dag i godt Lune vilde glæde Museet med de Albertiske Prygleredskaber: 1 Tamp, 5 Kvarter lang, af dobbelt snoet tjæret Hampereb, med Haandgreb, 1 Rotting af Spanskrør, ½ Tomme tyk, beviklet i Enderne med Begtraad, at anvende over beklædt Ryg hos Delikventer, der næppe – lod sig se oftere. Den Politimand, der præsenterede Redskaberne, udtalte, at ogsaa under grove Forseelser, under Arrestophold, anvendtes Rottingen.

Der var dog blandt de brandlidte flere, der ikke straks kunde faa Tag over Hovedet, og disse indrettede sig saa, som de kunde bedst; enkelte gik paa egen Haand og nogle af de mest fattige og venneløse sluttede sig sammen og slog sig ned i Nicolai Kirkes Ruiner, der hvor fordum Messen læstes og Vigilier klang, hørtes nu Skrig og Larm som Udtryk for Menneskebørns Trængsel. Ruinen var pludselig vaagnet til Liv, dens Beboere hentede sig Træstykker og andet havareret Gods fra Brandtomterne og dannede deraf et midlertidigt Ly mod Vind og Væde. Mødre sad paa Gravene og diede deres Smaa, medens større Børn foer støjende og larmende rundt blandt larmende Fjerkræ; Smaagrise galopperede omkring, eftersatte af deres Ejere og halsende Køtere – der var idel Larm og Forvirring, men fra de rejste Ildsteder steg Røgen til Vejrs og Gryder sydede, hvoraf Store og Smaa skulde mættes.

Og hen ad Aften redte de Seng og lagde sig til Ro, Levende mellem slumrende Døde, og nød Hvile og Glemsel af Dagens Rædsler i Søvnens Arme i den milde Sommernat.

Natten randt – og ved det aarle Gry vaagnede de Sovende, gned Øjnene, huskede sig om og gyste, de Stakler, men de tog sig sammen og klamrede sig fast til Haabet; der blev vel Raad til lidt Haandværkstøj, meget Arbejde vilde der jo blive med Rydning og andet allerede i de nærmeste Dage, og med Fortjenesten vilde Livsmodet vende tilbage; de hjælpsomme Hænder,

som fyldte Gryden i Gaar vilde vel ogsaa fylde den i Dag indtil de kunde vinde frem til selv at skaffe det nødtørftige Udkomme.

Og deres Haab blev ikke beskæmmet.

Folk i Byen hjalp, hvad de kunde, og fra Landet her omkring bragtes Fødemidler og Klædningsstykker til de fattige Brandlidte; Offerberedvilligheden var stor, men ikke stor nok, og de fattige Stakler maatte døje mangt og meget, men sulte gjorde de dog ikke. Stamherreinde Rosenørn-Teilmann ydede sit rundelige Bidrag, og Byfoged Rosenørn, hvis Hjerte var større end hans Pung, skaanede ikke den sidste.

Talrige Ordrer udstedtes, det udbragte Løsøre, hvoraf meget var sammenblandet under Forvirringen, henbragtes til Raadhuset og fordeltes mellem Ejermændene allerede den 24. Juni, Bønderne beordredes herind, medførende Skovle, for at rydde Grund, og Gruset bortkørtes af Byens egne Vogne. Der udarbejdedes og indsendtes til Amtet Planer og Tegninger til Udvidelse og Forskønnelse af Gaderne i de raserede Bydele, og allerede den 19. Juni indstillede Byfogden til Amtet paa vedkommende højere Steder at søge udvirket at samtlige Bygningsmaterialer til Genopførelse af det Afbrændte, som indføres til Byen i Løbet af Sommeren, saasom Tømmer, Mursten, Tagsten og Jern m. v. maatte forundes Toldfrihed og 2) at de brandlidte Familier i Lighed med, hvad der skete i Aaret 1777, da den sydlige Bydel hærgedes af en stor Ildebrand, maatte tilstaaes Kompsumptionsfrihed for 1 Aar. Der blev skrevet til Sognepræsterne i Øster og Vester Herreder den 22. f. M. om fra Prædikestolen at bede Menigheden tænke paa de Brandlidte med Naturalier og, hvad andet de vilde undvære til disse ulykkelige, som kunde afgives og oplægges hos Købmand Christian Lassen i Kræmmergade (den nuværende Snedkermester Justesens Gaard) og til Sognefogderne at virke for, at Beboerne kørte Mursten uden Vederlag fra de omliggende Teglværker for de Brandlidte – som beredvilligt blev imødekommet af Bønderne.

Det indstilledes og bevilgedes, at der til de Brandlidte, som næsten alle vare i høj Grad forgældede og ude af Stand til paa Borg at faa Materialer m. v. eller stille Brandassurancen Kaution, gaves Forskud af Forsikringsgodtgørelsen sukcessive gennem en nedsat Kommission, bestaaende af Byfogden, Assessor Petersen, Knud Westesen og L. Godtfrfedsen, og der blev ansøgt om en Kollekt for de Brandlidte i Købstæderne og paa Landet i Nørrejyllands 4 Stifter, som blev bevilget ved Reskript af 14. September 1821, og som indbragte Sedler og Tegn ialt 5418 Rigsdaler og 76 Skilling, men Indsamlingen og Uddelingen af det Indkomne strakte sig over et langt Tidsrum, og Kommissionen, den samme som foran nævnt, med Byfogden som Formand, uddelte det *sidst* Indkomne den 20. Decbr. 1826, saa længe gik Kollekten, og aflagde Regnskabet 13. April 1827.

Der blev saavel fra Regeringens som Myndighedernes, som fra Privates Side, og ikke mindst fra omkringboende Bønder, vist de Brandlidte al mulig Imødekommen, Hjælp og Støtte, og snart var Arbejdet med Genopførelsen af den afbrændte nordlige Bydel i fuld Gang, ledet af den dygtige Bygmester Michael Stobberup fra Rosengaard. Haandværkere andetsteds fra indkaldtes hertil, af hvilke skal nævnes Kleinsmed Jens Lassen og Snedker Anders Nielsen, begge fra Horsens, som blev her, og hvis Efterkommere senere har levet og virket her, mens andre rejste bort igen. Gaderne udvidedes og reguleredes, og Passagen mellem Torvet og Grydergade anlagdes.

Og medens der i Byen herskede det travleste Liv og Arbejdsrøre og Handel og Vandel tog nyt Opsving, sad Morten Jonassen tavs og grublende i sit snævre Fangehul og raslende med sin Lænke.

Det var dog ingenlunde Udfaldet af hans Proces, der fremkaldte Grublerier hos ham; thi han var fra første Færd klar over, at det billigste han kunde slippe med var Livets Forlis. Nej, det, der oprev hans Sind og knugede ham ved Dag og Nat, var

Ulykkesdagens Rædsler, de Brandlidtes Skrig og Veklager, al den Trængsel og Nød, han, omend ufrivilligt havde bragt over sine Medborgere, der havde været hans Venner og aldrig gjort ham nævneværdig Fortræd.

Allerede den 31. Juli 1821 afsagde Justitsraad Rosenørn med tiltagne Meddomsmænd, J. Rabæk, Peder N. Puggaard, Christen Christensen og Chr. Mortensen, Dommen, hvis Konklusion er saalydende:

Thi kendes for Ret:

Tiltalte, Skomagermester Morten Jonassen af Varde, bør at halshugges med Økse og Hovedet saavel som Kroppen derefter at lægges paa Stejle; saa bør han og til de Skadelidte at bøde 40 Lod Sølv, samt til Kongen lige saa meget og desuden sin Boeslod til Allerhøistsamme at have forbrudt. Til Købstædernes Brandforsikrings Kasse bør han at betale Erstatning for de ved hans skyld afbrændte Bygninger 65.156 Rigsdaler Sølv, samt til det almindelige Brandassurancekompagni for Varer og Effekter 1050 Rigsdaler Sølv, ligesom forøvrigt samtlige Ejere og Beboere af de ved hans Skyld afbrændte Steder reserveres deres Ret til Skadeserstatning for, hvad de af uassurerede Ting maatte have tabt ved denne Brand; endelig bør han at udrede samtlige af denne Proces, hans Arrest og Varetægt samt Dommens Fuldbyrdelse flydende Omkostninger og deriblandt til Aktor, Prokurator Sørensen, og Defensor, Prokurator Guldager, 16 Rigsdaler Sølv til Deling, hvilket sidste, i Tilfælde af den Skyldiges Uformuenhed, bliver udrede af det Offenlige.

Det Idømte at udredes inden 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse og det Øvrige at efterkommes efter højere Øvrigheds Foranstaltning, under Adfærd efter Loven.

Morten Jonassen acqviescerede ved Dommen og begærede, at

den *straks og uden Appel* maatte blive forelagt Kongelig Majastæt til Stadfæstelse, og han gjorde sig end ikke Forhaabning om at undgaa den sidste Forsmædelse, Steilen; det fik staa hen, om en saadan synderlig, sær, Kongelig Majestæts Naade maatte vorde ham til Del, at Moder Jord turde skjule hans hovedløse Krop i sit stille Skød.

Han ønsker blot at faa Ende paa det; han ved, at Gud er barmhjertigere end Mennesker og higer mod sin sidste store Dommer, som ser i Hjerterne og er den eneste, klartskuende og sande Menneskekender.

Det kunde dog ikke tilstedes i en Livssag at gaa Appelinstanserne forbi, og Processen gik saa sin videre gang gennem Overinstanserne.

Der herskede stor Fattigdom i Byen paa Brandenes Tid.

Skønt der mellem de Brandlidte var Folk af alle Stænder, faldt Kolektkommissionens Vedtegning i Repartitionen for hver især ufravigelig ud til „maadelig Forfatning", „fattige Omstændigheder", alene med Undtagelse af *fem* af dem: Brændevinsbrænder Simon Møller, Værtshusholder Søren Lundager, Toldbetjent Niels Kirkegaards Enke og Købmændene Peder Forum og Hans Madsen, der betegnedes som værende i „temmelig god Forfatning", hvad der dog ikke udelukkede, at de fik deres Part af Kollekten, da Kommissionen formente ikke aldeles at burde forbigaa dem, al den Stund de havde lidt meget ved Branden.

Af straatækte Bygninger var der levnet 28 efter Branden, deraf 8 i Nørregade: Jens Mikkelsens, Jens Kastofts, Martin Beks, Ulrik Kruses, Søren Hattemagers, Niels Hansen Søndersigs, Hans Sæddings og Christen Lønborgs, 3 i Vestergade: Jens Haahrs, Jes Møllers og Ivar Meilbyes, 5 i Spigerborgade: Christen Jacobsens, Johan Schwarts, Peder Forums, Niels Nissens og Enken Puggaards, 1 i Østergade: Christen Debels, og 11 i Skovbogade (Storegade): Niels P. Rosengaards, Enken Peder Willumsens, Mads Murmesters, Hans Tarps, Peder Snedkers,

Smed Chr. Møllers, Prokurator Sørensens, Peder Posts, Søren Bayers, J. Møllers og Christen Gammeltofts, tilsammen 239 Fag Indhus og 230 Fag Udhus, hvoraf Prokurator Sørensens havde det meste, 20 Fag Indhus og 30 Fag Udhus, og Peder Post det mindste, 1 Fag Indhus og 00 Fag Udhus.

Den Dødsdømte og andre siddende Fanger bevogtedes af Slutteren Christen Christiansen og Raadhustjeneren Erik Sandbæk, men da den Første tillige var Vægter og fraværende om Natten, og den sidste tillige var Politibetjent, Stævningsmand og Bud for Kontoret og fraværende om Dagen, maatte Sognekommunerne i Øster og Vester og Skads Herreder efter Tur afgive Mandskab til Fængslets Bevogtning, en slem Byrde for Bønderne, men saa var Tidens Skik, og der hjalp ingen Knurren, og brød en Arrestant ud af det gamle, raadne Fangehul efter at have strøget Jernet af sig og løb sin Vej, hvad der stundom hændte, fik Slutteren og Vagtholdet sig en Omgang „Vand og Brød", som en mere gavnlig end behagelig Opmuntring til at passe bedre paa en anden Gang.

Traktementet i Fængslet indskrænkede sig til det mindst mulige, og Fangerne der sad mod Gaden, laa for det meste paa Lur ved Gitteret for at tigge af forbigaaende og sjakre med Drenge om „Ponnepinde", en Slags roterende Tærninger, der „sattes af" med Fingeren og betaltes med en „Søsling".

Slutteren og Vagten sagde intet til denne Fraternisering „til Selvhjælp" – det hørte maaske med til Systemet.

Fra Byfogdens Køkken sendtes der jævnlig Mad til den Dødsdømte, og det tillodes, at Andre gjorde det samme, og Folk undlod ikke at gøre Brug af Tilladelsen.

Byfogden indstillede til Amtet, at Morten Skomagers Kone, der sad i yderste Fattigdom, fik udbetalt successive til Hjælp til sin og Børnenes Underhold af Provenuet for solgt Løsøre, Familiens sekvesterede Ejendele ialt 28 Rigsdaler 3 ¾ Skilling rede Sølv eller 17 Rdlr., 3 Mark 2 Skilling Slesvig Holstensk Courant,

som bevilgedes, og hvor hun modtog den sidste Rate 28 December 1822 og kvitterer: Maren, sal. Morten Jonassens Enke.

Endvidere udvirkede Byfogden, at der ved Salget af Brandtomten i Grydergade og Jorderne, som tilhørte den Dødsdømte, betingedes en lille, livsvarig Aftægt for denne Kone, nemlig 2 Fag Hus med Loftskur, Vinduer og Døre og Arnested, Adgang til Brønd og fornøden Tørveskær på Stedets Hede.

Byens Borgere paaskønnede i høj Grad Byfoged Rosenørns smukke Handlemaade overfor den Dødsdømte og dennes ulykkelige Familie og utrættelige Virken for Byens og Borgernes Vel paa alle Omraader.

Morten Jonassen sad hen i sit Jern, og Ventetiden blev ham lang.

Den 1 oktober 1821 stadfæster Viborg Landsoverret Underretsdommen og senere afsiges i Højesteret saalydende Dom:

Da efter Tiltale, Gensvar og denne Sags forefundne Beskaffenhed blev Onsdagen den 28 November 1821 saaledes herom af os for Ret kendt og

Afsagt.

Landsrettens Dom bør ved Magt at stande, dog, at i den Købstædernes Brandforsikrings Kasse tilkendte Erstatning afgaar det, der af Assurancesummen for Tiltaltes Hus, 947 Rdlr. Sølv, efter Betaling af de i bemeldte Hus prioriterede Kapitaler med Rente, bliver tilbage.

Datum ut supra; Nostro sub sigille, Teste fideli et dilecto, aurato magnæ crusis Dannebrogicæ Equite, ut Justitiario Nostro.

(Sigil)

Feddersen .....

Deegen

Derefter reskriberer Kongen den 9. Januar 1822, efter at Dødsdommen har været ham forelagt, at Dommen skal fuldbyrdes

voer Morten Jonassen, dog saaledes, at den Henrettedes Krop og Hoved *ikke* lægges paa Steile.

Den 16de i samme Maaned skriver Stiftamtmand Castenskiold i Ribe til Byfoged Rosenørn saalydende: Vedlagt tilstilles Deres Velbarenhed i Dommen i Sagen mod Morten Jonassen i Varde Arrest tilligemed en Genpart af et allerhøjeste Rescript de dato 9 ds, begge til behagelig Forkyndelse (sic!), for den Domfældte, og maa jeg derhos tjenstlig anmode Dem om behagelig at ville indberette, om Henrettelsen kan foregaa straks, da jeg derefter skal drage Omsorg for, at den i Odense boende Skarpretter indfinder sig i Varde.

Efter at Byfogden under 22 samme Maaned har indberettet, at alt er parat til Henrettelsen, og udbedt Sanction paa de af ham trufne Anordninger i den Anledning, svarer Stiftamtet den 31 næstefter, at Skarpretteren fra Odense vil indfinde sig med egen Befordring i Varde imellem den 4. og 8. Februar førstkommende, for at foretage Eksekutionen paa Morten Jonassen, og sanktionerer:

at den ved Ringkøbing Landevej imellem ¼ og ½ dansk Mil fra Varde liggende fælles Sandgrav udtages til Rettersted.

at Byfogden beordrer enhver Grundejer, saasom enhver Borger som enhver bosiddende Daglejer, til enten selv eller ved en voksen Karl, forsynet med en Stok, at slaa Kreds om Retterstedet, og at Kommandoen over Folkene føres af Borgerkaptajn Thorsen og Rodemestrene.

at der anskaffes paa sparsommeligste Maade en Ligkiste, hvor Liget kan nedgraves paa Retterstedet, og

at der til Præstens, Skarpretterens og Delikventens Befordring til Retterstedet enten kan lejes de fornødne Vogne i Varde, eller disse tilsiges i de nærmeste Sogne.

Det lakker nu mod Enden for den stakkels Fange, som forlængst er beredt.

Der ventes blot paa Skarpretteren, som endnu ikke har meldt sig den 6 Februar om Aftenen, da Personalet forlader Byfogedkontoret.

– Det blæste af Østen Søndagen den 7 Februar 1822 og var bidende koldt.

Ved Mørkningstid rullede en Vogn, forspændt med et Par raske Løbere, sønden ind til Byen og holdt ved Acciseboden, hvorfra den vagthavende Tolder kom ud med en Lygte. Paa Vognen sad, foruden Kusken, en Mand i brun Kappe, som rakte Toldbetjenten et Pas, der blev efterset og givet tilbage med et kort: „Passér".

„Hvor finder man et tarveligt, men godt Herberge i denne By"? spurgte Kusken. „Hos Andresen histoppe", svarede Betjenten. „Er det ligefrem"? „Ja vel, den første Tværgade paa højre Haand ved nordre Hjørne, dér er det"! „Tak", svarede Kusken; hyp! og så rullede Vognen rask op ad Storegade, og Betjenten skyndte sig indi Boden til Kammeraterne og fortalte om den tavse Fremede, som havde „Fripas" for alle Toldbomme, og medførte en stor, mærkelig udseende Kasse staaende bag i Vognen.

Næste Morgen, ved Ottetiden, gik den Fremmede, en høj, stærktbygget Mand, op ad Storegade, fulgt af en Smaadreng, og videre ad Nøregade, hvor Drengen standsede ved Byfogedgaarden. Manden afskedigede ham med et Nik og traadte ind i Kontoret. „De ønsker"? spurgte Fuldmægtig Faber, og stak Fjerpennen bag Øret. „At tale med Byfogden", svarede den Fremmede. „Hm, ja, Byfogden er ikke ganske vel og tager nødig imod, naar det ikke er særlig paatrængende". „Det er paatrængende" svarede den Fremmede koldt. „Deres Navn"? spurgte Fuldmægtigen. „Stengel". „Og Stilling"? „Skarpretter, Odense". Faber snapper Fjerpennen, slænger den paa Pulten, og iler ind til Byfogden. Et Øjeblik efter vender han tilbage og betyder den Fremmede, at han kan træde ind.

„Huha", siger anden Fuldmægtig Hjørrild, da Døren gled i efter Manden i den brune Kappe, „mulig nok, at jeg gloede vel skarpt paa ham, da De gik ind, men sikken et Øjekast, han saa laante mig, jeg fik Kvalmefornemmelse og greb mig uvilkaarlig til Halsen, det forekom mig, det var den, han gloede paa og tog Maal af". Faber: „Ja, med den Mand skal man helst slet intet have med at gøre". Hjørrild: „Ja, det maa De s'gu nok sige, go'e Ven, sligt kan man da med Guds Hjælp holde sig klar a". – „Ja, hvem kan vide det"! indskyder Skriverdrengen, en lille krøltoppet Fyr, der rider paa Toppen af en høj Skruestol. – „Jeg tror min Salighed, at Drengen gør sig vittig", raaber Hjørrild, og tilkaster Drengen et rasende Blik. „Hold din Kaje, næsvise Knægt og pas dit Arbejde, jeg skal sige det til Byfogden, og Du skal faa dig en ordentlig Omgang". I det samme træder den Fremmede ud af Byfogdens Kontor, hilser og gaar, medens Krøltoppen fikserer Hjørrilds Hals og tygger Fjerpennen for at kvæle Latteren, der spiller i Mundvigen og titter i Øjenkrogen.

Byfogden træder ind og giver sine Ordrer til Fuldmægtigene, betræffende Eksekutionen, der skal finde Sted næste Morgen ved Solopgang.

Medens han taler, betragter vi ham. Han synes at være et godt Stykke oppe i Trediverne, er middelhøj og bærer det fine Hoved med de skarptskårne Træk rankt over Skuldrene. Han er meget bleg og synes lidende, og et smerteligt Træk sitrer om Munden, men han søger at blive Herre over sin Bevægelse, og giver sine Ordrer koldt og kort.

Han gaar og smækker døren haardt efter sig.

Fuldmægtigene veksle et forstaaende Blik.

„Og nu afsted med dig, Grinebider, med Listerne, og tilsig Folkene i en lynen Fart", kommanderer Førstefuldmægtigen, og Krøltoppen rutscher ned ad Kontorstolen, skønt han havde mest Lyst til at give Skruen en omdrejende Bevægelse, som han plejer van, for paa denne mere gentleman'tige og værdige Maade at

naa Gulvet, men han frygter Fabers (ogsaa kaldet Farbrors) hurtige Næve, stikker i Touloup'en smækker en lille strikket Hue paa det krøllede Hoved og jager ud af Døren og farer rundt i Byen som en springende Kat, udbredende Skræk og Forfærdelse blandt Borgerne med gruopvækkende Enkeltheder, han véd at give til Bedste om Bødlen og om Hjørrild, der frygter for sin Hals, og „Farbror", der er saa gal, han kan blive, mer end han plejer van Nytaarsaften. *Hjørrild og jeg skal med paa Fælleden i Morgen*", tilraaber han jævnaldrende Bekendte, han møder paa Gaden, *„men der er bare den Forskel, at han bliver paa Pladsen, jeg derimod ikke*", og saa snurrer han rundt som en Top og fortsætter Farten ind og ud af Husdørene, den kaade Knægt, og da han over Middag vender hjem til Kontoret, har han tilsagt hele opbudet og samtidig sat Byen paa den anden Ende.

– Det er tidligt paa Aftenen, og paa Apoteket nydes *five o' clock tea* af et mindre Selskab.

En gammel Kone lister over den mørke Baggaard og gaar ind i Køkkenet og be'er om at tale med Assessorinden. Jomfruen svarer, at Fruen har Theselskab, men Maren Morten Skomagers, thi hende er det, be'r saa bønligt, at Jomfruen gaar ind, og Fruen kommer.

„Aa, tilgiv, kære Frue", siger den gamle Kone stilfærdigt og med Taarer i Øjnene, „Morten skal nu afsted i Morgen tidlig, og det fryser og er saa bitterlig koldt, at han be'r saa mindelig om at faa Assessorens Kappe tillaans til denne sidste Rejse, at ikke den strenge Kulde skal stivne ham, saa at Blodet ikke kan løbe".

Fruen vakler og udstøder et Skrig, Jomfruen støtter og leder hende ind. Maren bliver staaende tavs og med foldede Hænder, og et Øjeblik efter kommer Apotekeren og rækker hende Kappen, „værsgod Maren Skomagers, den er Morten vel undt, fryse skal han ikke". „Tak, Hr. Assessor, Vorherre lønne Dem for alt godt nu og forhen; men der er endnu et sidste Ønske, stakkels Morten har, og det er, om han maatte sige hr. Assessoren farvel,

naar han i Morgen tidlig drager her forbi"? „Gerne, Moer Maren, gerne, jeg skal nok være paa Pletten". „Og saa faar De tak og Farvel, Hr. Assessor, Kappen skal jeg nok bringe tilbage i Morgen. Maren kysser paa sine Fingre og stryger let hen over Apotekerens Haand efter Almuefolks Skik paa den Tid.

– Fra Sct. Ibs Kirke runger syv Slag ud over Byen i den stille Aften. Gaderne ere for det meste menneskefomme, men i Kræmmergade færdes enkelte i det svage Maanelys og Nogle gaar ind til Teubtners gennem Portrummet, hvor der brænder en søvnig Tællepraas.

Lad os se indenfor.

Der er ret hyggeligt herinde i Gæstestuen med de mørkt panelerede Vægge, den bredmavede Vindovn med Kobbertromle og Trækhul forneden, der rækker Ildtunge, og det øvrige gammeldags Indbo.

Bag det store Bord i Sofaen sidder en Bremer Rejsende og forsegler et Brev, som Teubtners Karl modtager for at bringe paa Posthuset. Ved samme Bord sidder Postmesteren, Hans Wulff Øllgaard, en gammel Mand, iført en sid kaffebrun Frakke af Hjemmegjort Tøj med store Tasker paa Siderne og bærende hvid, linned Tophue med nedhængende Kvast; han er meget døv og holder Haanden bag Øret for at opfange, hvad hans Sidemand, den gamle Prokurator og Brændevinsbrænder, Søren Hansen, siger. Prokuratoren er klædt i en noget forslidt sort Dragt og bærer ungarske Støvler med Kvaster og nogle store Guldsigneter dinglende paa Maven i et kort Uhrbaand. Talen drejer sig om Henrettelsen, der skal foregaa næste Morgen; der tales næsten ikke om andet. I Sofaen, ved siden af Bremeren, sidder en ældre graahaaret Mand, Købmand og Brandløitnant Jens Thomsen, som i sine unge Dage foer til Koffardis og bestod mangt et lystigt Æventyr; han har et eget kækt Sømandssving over sig og ryger paa en kort Kridtpibe. Han købslaar med Bremeren. Ved et mindre Bord, nær Kakkelovnen, sidder den høje, tørre Kræm-

mer, Niels Gassum, med en Theknægt foran sig og kigger i en Avis. De andre Herrer drikker Vin. Teubtner gør en Bemærkning af og til, og Pigen bringer en frisk Flaske til Bremeren, som skænker i sin Sidemands Glas.

Døren aabnes, og en gammel før Mand træder ind; han bærer kort, gul Skindkofte med blanke Staalknapper, hvide Vadmels Knæbenklæder, mørke Strømper, bredsnudede Sko med Staalspænde, og over det nedhængende, graanende Haar en rød, ulden Tophue med Kvast, som han tager af ved Indtrædelse. Han har skarptskaarne Træk og Ørnenæse. Han hilser: „God Aften!" „Ih, god Aften, god Aften, hr. Søren Blinkenberg", udbryder Teubtner og giver den Gamle Haanden og byder ham til Sæde; det er Nyt, som sjældent sker, at se Dem her!" „Javist," svarer den Gamle, „jeg holder mig jo for det meste hjemme, men stakkels Mortens ulykkelige Skæbne har bragt en saadan Uro over mig, at jeg maatte søge bort fra Hjemmet i denne Aften for at samtale med En og Anden." „Det gaar s'gu' mig ikke bedre," svarer Teubtner og giver sin brede Opstoppernæse et Strøg mod Luven; „jeg er, Fa'en piske . . . saa gal, som jeg noget nær kan blive, ved Tanken om, at Mestermanden skal hugge Hovedet af den hjælpeløse Stakkel ved første Gry, og man skal være pisket til at se derpaa, fordi man fører „Roden."

I dette Øjeblik træder Manden i den brune Kappe ind, som om Formiddagen besøgte Byfogden, kaster Kappen, tager Plads ved et ledigt Bord og begærer en Bouteille Vin, som Pigen bringer ham og modtager Betaling for. Gamle Søren Feldbereder fortsætter den afbrudte Samtale og siger: „Men kan der da slet intet gøres for den stakkels Morten?" „Ja, hvad skulde der vel kunde gøres for ham," svarer Prokurator Søren Hansen og snapper Tanden af det osende Tællelys, „han har forgjort sin Hals, saa siger Lovens 6. Bogs 19. Kapitel, 1. Artikel, og skal miste Hovedet!"

Den Sidstankomne mønstrer Prokuratoren med et hurtigt Blik.

„Ja, jeg kender dine Artikler, gamle Lovtrækker", buser Teubtner ud, „men var det en rig Mand, det gjaldt, og ikke en fattig Stakkel, saa fandt I sagtens en anden Artikel frem af Lovbogen, der var mere behagelig, gjorde I!" „Hold din Tunge i Tømme, *gamle Bulbider*", skriger Prokuratoren og slaar i Bordet, „eller du skal vorde en Løgnere og Tremarkesmand din Livsens Tid, *om Du vil vide Skæl* til slig Snak og Paasagn, om end det er brugt i Krohus, saa siger 6. Bogs 21. Kapitel, 1. og 2. Artikel – ptøi!"

„Siger Du Krohus, gamle Svalebakke!" raaber Teubtner og giver Næsen en ny Opstrammer. „Jeg gør saa", brøler Prokuratoren og springer op, saa Signeterne danser ham paa Maven, „adressér dine Grovheder Morten Jonassens Sag anlangendes, til Prokurator Guldager, som har defenderet ham, og lad mig være ude af Spillet, om Du har din Ære kær!"

„Det forekommer mig", udbryder den Fremmede henvendt til Prokuratoren, at de Herrer tvistes til ingen Nytte, jeg véd". – Prokurator (bidsk): „Hvad véd vel De?" Den Fremmede: „At den omtalte Mand skal miste Hovedet!" Prokurator: „Skal De maaske hugge det af?" Den Fremmede (hvast): „Skal De?" Prokurator (forbløffet): „Næ–æ!" Den Fremmede: „Ja, lad os saa ikke tale mere herom – men jeg finder blot, at De har Uret i at tvistes med den gamle Herre over en Affære, der for ham er blot og bar Følelsessag, som bør respekteres!" „Jeg er af samme Mening", siger Søren Feldbereder". „Og jeg med", siger Jens Thomsen, „og be'r de Herrer forskaane os for mere Mundhuggeri, om vi skal blive her længere!"

„Hvad er det for Larm?" spørger den døve Postmester henvendt til Prokuratoren. (Der klinger et Posthorn i Gaden, og Teubtner iler ud.) Prokurator Hansen (raaber): „det er noget Vrøvl!" Postmester: „Jeg synes, det er et Posthorn!" Prokurator (raaber): „Det er det ogsaa!" Postmester (gnaven): „Men De sa'e jo, det var noget Vrøvl". Prokurator (brøler): „det kan jo

komme ud paa ét!" Postmester (vred): „Naa, saa, det kan det, tror De, jeg vil være Deres Nar?" Han rejser sig, snapper sin Cylinder, som han anbringer ovenpaa Tophuen og gaar. Prokurator: „Se saa, nu blev han rasende, jeg har Held med mig i Aften, lader det til!"

Døren aabnes, og en lille livlig Herre træder ind, hilsende til alle Sider, fulgt af Teubtner, som bærer Pels og andet Rejsegods.

„Ah! Guten Abend, Hr. Dickmayer, guten Abend", udbryder Bremeren og iler den Kommende imøde, „wie stehts, wie stehts in Hamburg, lieber Freund, wie stehts?" Dickmayer: „Beim Alten, Hr. Punzelhuber, beim Alten, schlechte Zeiten, schlechte Geschäfte, alles schlecht, na, was machen Sie?" Punzelhuber: „Kleine Geschäfte, tja, ganz kleine, doch die Leute goutieren immer die Bremer Cigarren, habe zoeben Herrn Kaufmann Jens Thomsen eine schöne Parzei verkauft, heller Brand, grossartiges Aroma!" Teubtner: „Behager De at spise til Aften, Hr. Dickemayer?" Hamborger: „Ach ja, Hr. Teubtner, ein Bischen Butterbrot und einige Tropfen Rotwein, seien Sie so gütig, ich habe heute eine weite Station gemacht!"

Teubtner: „Straks, Hr. Dickemayer, paa Øjeblikket!"

Hamborger: „Ach, mein liebenswürdiger, Hr. Teubtner, wissen Sie Ich heisse ja Dickmayer, aber nicht Dickemayer, noch nicht Dickemayer, aber es kommt allerdings einmal, ha, ha, ha! – mit der Zeit kommt ja alles – aber wir müssen warten, mein lieben Hr. Teubtner, wir müssen warten!"

Teubtner: „Jeg be'r undskylde, Hr. Dickmayer!"

Hamborger: „Ah, bitte, bitte!"

Teubtner (kalder): „Trine, Trine!"

Hamborger: „Ha, ha, ha, der lieber Teubtner ist gut – ha, ha, ha!"

Trine: „Husbond kaldte!"

Teubtner: „Kold Anretning med Fuglevildt og min bedste Rødvin for Hr. Dickmayer, hurtig Trine!"

Trine: „Javel Husbond!"

Hamborger: „Ah, gut Aften, gut Aften, lille Trine, wor lever lille Trine – gut?"

Trine: „Tak, godt!"

Hamborger: „Schön – ock lille Trine noch ikke forgiftet, he, noch ikke!"

Trine: „Jeg har Tid at vente!"

Teubtner: „Næ Fa'en piske... om du har, afsted med dig, at Herren kan faa sin Aftensmad!"

Hamborger: „Na, na, Hr. Teubtner, icke böse po den lille Trine – apropos, haben Sit die Güte mich dem Herren vorzustellen!"

Teubtner: „Gerne! (til Brunkappen) Hr. Dickmayer fra Hamborg!"

Brunkappen (koldt): „God Aften, min Herre!"

Hamborger: „Es freue mich, Ihre Bekanntschaft zu machen, Ihr werther Name?"

Brunkappen: „Stengel!"

Hamborger: „Ah, Stingel, vielleich von deutschen Schrot und Korn?"

Brunkappen (tørt): „Aah, ikke saa lige!"

Hamborger: „Ich bin Geschäftsmann, operiere in Kurzewaren, Eisen und Stahl, schneiden den Instrumenten aller Art".

Brunkappen (spottende): *„Ich ebenso* – eine schöne gute Nacht, Hr. Dickmayer; vielleicht werden wir uns Morgen sehen, ich *empfehle* mich Ihnen!" (slænger Kappen over Skulderen og gaar.

„Hvad Pokker er det for Gæster, der holder til her", udbryder Byfoged Faber, idet han farer ind ad Døren, „jeg løb Skarpretteren paa Ærmet herude i Porten; hej Trine, et Bæger Vin!"

Teubtner: „Hvad gjorde De?"

Hamborger: „Der Mann im braunen Mantel – der Scharfrichter, der Hencker?"

Faber: *„Ham selv!"*

Hamborger: „Oh, oh, oh! Er drücke mir die Hand, und sagte, *er verkehrte stählernen, scheidenden Instrumenten!* Huh, huh, huh! Um Gottes Willen, lassen Sie uns fortkommen, Hr. Punzelhuben!"

Tyskerne tager Flugten, Teubtner bander og raser, Jens Thomsen, Niels Gassum og Søren Blinkenberg gaar med et kort Godnat. Prokuratoren griner brandgult, lader Frakkeærmet glide over Cylinderhatten og bukker dybt for Værten: „Min Compliment i Anledning af det *udsøgte* Selskab og *uforglemmelige* Aften, godrolig Nat, Hr. Teubtner!"

„Gamle Chikanør!" raaber Teubtner efter ham.

Faber tømmer sit Bæger og udbryder: „Ja, saadan gaar det; Spot og Skade følges ad, god rolig Nat, Hr. Teubtner, sov vel!"

Sanct Ibs Klokker slog nys syv. Det er mørkt i den aarle Morgenstund, og fra Præstegaarden og det lige overfor liggende Fængsel skinner Lys; Præsten stiger op i en Vogn, som holder, og kører bort ad Vestergade.

Borgervæbningen staar oppe ved Kirkegaardsdiget; man kan næppe skimte Folkene, saa mørkt er det.

En Vogn kommer rullende fra Præstestrædet og holder ved Fængslet. Der høres Kommandoraab og Vaabenklir' ... Gevær i Hvil ... Med Sektioner, højre sving ... Marsch!" og Væbningen trækker ned over Torvet og gør Holdt bag Vognen; det er kaptajn Warthoe, der fører Folkene.

En gammel Mand træder ud fra Fængslet og hjælpes til Vogns af Slutteren, Chr. Christiansen, der sætter sig hos ham, og Betjent Erik Sandbæk, der sidder hos Kusken.

Bondevagten staar i Arrestgangen, og fra de underjordiske Fangehuller stiger korte Raab: „Farvel Morten!"

Vognen kører bort i Skridt, fulgt af Væbningen, og holder ved Apoteket, hvorfra Assessor Helms kommer ud og rækker Fangen et Glas: „Drik! det vil give dig varme og Styrke". – „De faar

have Tak, Hr. Assessor, Tak for alt godt og Farvel!" „Farvel Morten Skomager, Gud være dig naadig!" I Lysskæret fra Apoteket ses Gaden sandstrøet, med Grankviste iblandet.

Vognen svinger om Hjørnet, og Toget bugter sig gennem Mørket frem til Byfogedgaarden, hvorfra Byfogden rider ud og slutter op ved Siden af Fangen.

Ved Nørreport gør Vognen Holdt; der lyder et Kommandoraab: Højre helt om Sving . . . Lige ud! og Væbningen Marcherer tilbage til Byen, og med Folkenes taktfaste Fodslag blander sig Lyden af Dødsklokken fra Sct. Ib.

Udenfor Porten staar en Hob grædende Kvinder, som tilraaber Fangen: „Farvel Morten, Gud være med dig!"

Vognen sætter sig i Bevægelse, og paa et Vink af Rytteren lader Kusken Hestene slaa over i Trav, og Vognen kører raslende frem ad den frosne Vej, kun eskorteret af Rytteren, der lader Hesten trave ved Siden af Fangen, som sidder i Agestolen, „uden Baand og Tvang".

Det er Morgengry, da Vognen bøjer ind over Heden og kører i Skridt ned mod Retterstedet, en lyngklædt Kæmpehøj, som bærer Blokken i en Sandhob, noget ubestemmeligt under et rødt Klæde og en aaben Fyrrekiste paa Toppen.

Ved Højens Fod staar Præsten og Skarpretteren.

Konfirmander af begge Køn har, efter Ordre fra Præsten, taget Opstilling i en Halvkreds nærmest Højen; „Afskrækkelses-Theorien", der her praktiseredes.

Bag ved dem staar det halvandet Hundrede Mand stærke Opbud, med Rodemestrene Schmidt, Teubtner, Sønderby. Ole Chr. Politimand og Hans Roager, i Spidsen Kaptajn Thorsen.

Vognen holder, Byfogden stiger af Hesten og kaster Tøjlen til en af Mændene og gaar rask op ad Højen.

Fangen stiger ned af Vognen og modtages af Præsten, der tager ham i Haanden og fører ham op; bagefter gaar Skarpretteren og hans Knægt.

Kaptajnen kommanderer: „Til Højre slutter Kreds".

Folkene svinger ud . . . Kredsen sluttes; udenom staar Hobe af Nysgerrige, Voksne og Børn.

Et lille Stykke borte i Heden gaber en nyopkastet Grav.

Byfoged Rosenørn oplæser Dommen og det kongelige Rescript for den Dødsdømte, som hører til med bøjet Hoved og foldede Hænder.

Præsten beder med Fangen og istemmer sammen med denne Salmen: „Tungt slaar mit Hjerte bange Slag og hede Taarer rinde, jeg ængstes, sukker Nat og Dag og ved ej Trøst at finde".

Da Salmen er sungen, raaber Morten Jonassen med høj røst: „Tilgiv mig kære Medborgere – Gud være mig naadig".

Derefter overgiver Byfogden den Dødsdømte til Skarpretteren.

Det er nu klar dag.

Delikventen begærer at blive klædt og sømmeligt kistelagt efter Eksekutionen.

„Vedkommer ikke mig", svarer Skarpretteren.

Bøddelknægten afører Fangen Overklæderne, binder ham et Klæde over Øjnene og lader ham knæle i Blokken.

Han hæver Hovedet og støder Bøjlen bort, som halvvejs er draget over ham – „Jeg vil bede!"

„Du gør mig for meget af det!" siger Skarpretteren.

„Thi kaster jeg mig angerfuld,
o Gud, i dine Arme,
Du som en Fader evig huld,
dig over mig forbarme.
Lad det paa mig opfyldes nu,
det store Ord, kom det ihu,
at Synderen skal frelses!"

Han lægger atter sit Hoved paa Blokken.

„Hurtig, slut ham!" siger Skarpretteren.

Knægten lader Bøjlen falde.

Skarpretteren tømmer en lille Flaske, som han kaster bag sig ud over Kredsen. Drenge springer til og strides om den.

Han griber under det røde Klæde.

„Sig dit Fadervor!"

Den Knælende beder med lav Stemme – – – thi dit er Riget, Magten og Æren i Evighed – Øksen blinker og falder og skærer bort det bævende Amen, der ligger den bedende paa Læben.

Skarpretteren skjuler det blodige Staal under Klædet.

Bøddelknægten griber det afhuggede Hoved ved Haaret og svinger det op, at det kan kendes, at her øvede Mennesker Retfærdighed.

Der lyder Smertensskrig fra Tilskuerne, Konfirmandrækken vakler, og nogle af Smaapigerne besvimer.

Byfogden vender sig med Gysen fra det blodige Skuespil, stiger til Hest og jager bort over Heden.

Præsten og Skarpretteren bestiger deres Vogne og kører bort. Kisten sænkes i Graven uden Ceremonier og dækkes med Sand og Lyng. Kaptajn Thorsen afmarcherer med Opbudet, fulgt af Folkehoben.

Heden, hvor nys det blodige Skuespil opførtes, ligger øde og ensom, en Flok Krager kredser skrigende omkring Højen, og Vinden synger Dur og Mol over Graven.

Den eneste overlevende af alle dem, der havde Plads *inden* for Kredsen, var gamle *Lene Torbøl* i Hospitalet, som stod i Konfirmandrækken hin Dag ... „Ak ja", sagde hun, da jeg for mange Aar tilbage talte med hende, „det er længe siden, jeg stod Konfirmand derude, jeg er nu snart Halvfems og sanser næsten intet mere, alt andet har jeg glemt, kun ikke dette, der staar saa levende for mig, som var det sket i Gaar".

Ud paa Formiddagen præsenterede Skarpretteren sin Regning:

„Ifølge Ribe Stifts Ordre har jeg i Dag forrettet Eksekution paa Skomager Morten Jonassen af Varde. For Hoved at afhugge 16 Rdlr. Diætpenge for mig 9 Dage a 2 Rdlr. Vognfragt fra Odense til Varde og tilbage a 36 Mil a 4 Mark 8 Skilling pr. Mil, 27 Rdlr. Drikkepenge for samme a 13 Skilling pr. Mil, 4 Rdlr. 5 Mark 4 Skilling. Fragt med Baad over Vandet fra Middelfart til Snoghøj og tilbage, 2 Rdlr. Tilsammen 67 Rdlr. 5 Mark 4 Skilling.

Varde, 9. Februar 1822.

Stengel, Skarpretter."

Han modtager Beløbet af Byfogedfuldmægtigen og kvitterer. Over Middag kører Manden i den brune Kappe ud af Byen; nu véd Tolderen, hvad han gemmer i Kassen bag i Vognen.

Ved Midnatstid ligger Østre Accisebod i sitrende Maanelys. En Gruppe Mænd, som kommer med Østervejen, bærende en Fyrrekiste, gør Holdt, og én af dem banker paa Ruden. Tolderen aabner og fører en hviskende Samtale med Manden, kaster nogle Klæder paa sig, træder ud og lukker Porten op.

Den tavse Skare gaar gennem Byen til Kirkegaarden, hvor Mændene graver en Grav midtvejs i Gangen, der løber parallelt med Kirkegaardsdiget mod Torvet, sænker Kisten ned og gaar bort efter omhyggeligt at have udslettet Sporene af deres natlige Færd.

Sørgeskarer og tilfældig Spadserende have siden uden at vide det traadt Graven, der gemmer den hovedløses Støv.

Denne bog er sat med Intertype Garamond og trykt på matglittet svensk offsetpapir fra H. Christensen & Søn. Redaktion: Tyge Clausen, Bennet Østergaard Pedersen og Arne Rechter. Omslagstegning: Ole Bak. Tryk: Rechters Bogtrykkeri, Varde. Bogbinderarbejdet er udført i Varde Bogbinderi.

VESTJYDER FORTÆLLER 1966

INDHOLDSFORTEGNELSE

JYDEPOTTER OG POTTEJYDER - af museumsinspektør H. Ølgaard, Ølgod ... 7

SPREDTE TRÆK AF UDVIKLINGEN I ET LILLE VESTJYDSK SOGN GENNEM DE SIDSTE 50 ÅR - af lærer C. Chr. Lave, Vester Nebel ... 13

SPREDTE GLIMT FRA LÆRE- OG LÆRERÅR I DEN GAMLE VESTJYDSKE SKOLE - af pensioneret lærer Chr. Nielsen, tidl. Janderup ... 28

ASMUS FRA KRATHUSET - af Søren Noe Nygaard, tidl. præst i Lunde-Outrup 32

DA MAN SKØD TIL FUGLS I RIBE - af K. H. Rosenstand, Ribe ... 46

VESTJYDER OG POLITIK - af førstelærer Fr. Nielsen, Varde, tidl. Hodde ... 52

FØDT I HOLBÆK - MEN ALLIGEVEL VESTJYDE - af redaktør Knud Rée, Esbjerg 66

HVAD EN ESBJERG-POSTMAND OPLEVEDE - af overass. H. Wulff, Esbjerg ... 71

BYEN OVER ALLE BYER - VARDE - af landsarkivar C. Lindberg Nielsen, Odense 79

UNGDOMSMINDER FRA FERIEBYEN - af overretssagf. Otto Bisgaard, Silkeborg 89

SPREDTE MINDER - af direktør Claus Sørensen, Esbjerg ... 93

PINSE I SØNDERHO - af folketingets formand, Jul. Bomholt ... 100

KØBMANDSMINDER - af boghandler J. Jacobsen, Skjern ... 108

ET KULTURBILLEDE - af litterat Ludvig Murtfeldt 113